

Studie a zprávy

Historický sborník pražského okolí
ročník 9 / číslo 1

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ
Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-západ
Oblastní muzeum Praha-východ
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy
Městské muzeum v Čelákovících

© Autoři: Robert Radim Novotný, Martin Dolejský, Jiří Chmelenský, Martin Šejbl, Petr Kreuz, Martin Hůrka, Veronika Stachurová Kucrová, 2021

© Překlady: Michaela Buchtelová, 2021

© Redakce: Martin Dolejský, Martin Hůrka, Karel Koucký, Karin Pátrová, Veronika Stachurová Kucrová, Jaroslav Šulc, Igor Votoupal, 2021

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno, 2021

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk, 2021

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ, 2021

© Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-západ, 2021

© Oblastní muzeum Praha-východ, 2021

© Regionální muzeum v Jílovém u Prahy, 2021

© Městské muzeum v Čelákovících, 2021

© Grafická úprava: ASTRON print, s. r. o., 2021

ISSN 1805-3874
evidenční číslo MK ČR: E 23730

Časopis je vědeckým odborným periodikem s vědeckou redakcí, od ročníku 7 vychází pravidelně 2× do roka. Texty zařazené do rubriky Recenzované studie jsou podrobeny nezávislému recenznímu řízení. Autor je povinen před vydáním zpracovat připomínky recenzentů do studie. Články uveřejněné v rubrice Recenzované studie je možné vykázat jako výsledky výzkumu s cílem získání podpory dle zák. č. 130/2002 Sb. o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací z veřejných prostředků a o změně některých souvisejících zákonů (zákon o podpoře výzkumu, experimentálního vývoje a inovací).

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; Doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.;
Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.; Mgr. Jan Kypta, Ph. D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.;
Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

PhDr. Martin Dolejský; Mgr. Martin Hůrka; PhDr. Karel Koucký;
PhDr. Karin Pátrová, Ph.D. (vedoucí redaktorka);
Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Jaroslav Šulc; Mgr. Igor Votoupal

OBSAH

Recenzované studie

NOVOTNÝ Robert Radim, Německé menšinové školy v Kladně	9
DOLEJSKÝ Martin, Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938) – 2. část	61
CHMELENSKÝ Jiří – ŠEJBL Martin, Elektrárenský svaz středočeských okresů v Praze na příkladu distribuční trafostanice v Nedvězí	91

Literatura a výstavy

Recenze	
Alžběta SEMRÁDOVÁ, Jan Dědina – malíř (Petr Kreuz)	109
Anotace	
David EISNER – Jan HERGESELL (eds.), Čelákovický uličník I. Katastrální území Čelákovice (Martin Hůrka)	113
Jan PSOTA a kolektiv, Pátrání po hrdinech. Regionální publikace obcí ke 100. výročí republiky (Martin Dolejský)	114
Václav G. CÍLEK, Netvořice na přelomu války a míru. Příběh vyhnání a vzpomínky na dějiny všedního dne uprostřed Čech (Veronika Stachurová Kucrová)	115
Alexandra BLODIGOVÁ – Kateřina MIKULCOVÁ – Kateřina VOBORSKÁ a kol., 42 hvězd mezi nebem a zemí. Po stopách židovských autorů Středočeského kraje (Martin Dolejský)	116

Seznam autorů příspěvků	117
--------------------------------	-----

Pokyny pro autory	118
--------------------------	-----

CONTENTS

Peer-reviewed articles

NOVOTNÝ Robert Radim, German minority schools in Kladno	9
DOLEJSKÝ Martin, The Communist Party of Czechoslovakia in the Brandýs nad Labem District (1921–1938) – 2st part	61
CHMELENSKÝ Jiří – ŠEJBL Martin, The Power Association of Central Bohemian Districts in Prague depicted using the example of the distribution transformer in Nedvězí	91

Literature and exhibitions

Reviews	109
New Book Announcements	113

List of contributors	117
Instructions for authors	118

RECENZOVANÉ STUDIE

Německé menšinové školy v Kladně¹

ROBERT R. NOVOTNÝ

Robert R. Novotný, German minority schools in Kladno

The study addresses the issue of German minority schooling in predominantly Czech-populated Kladno in the last decades of the existence of the Austrian monarchy. The paper describes a German primary school that followed upon what was originally a private Jewish school with German as the language of instruction and, like its predecessor, was facing the hostility of the Czech majority milieu. Nevertheless, it quite quickly became an integral part of the network of Kladno primary schools (called national schools), which was the only one to teach its students in the second provincial language. In the final part of the study, we attempted to analyse the local, confessional and socio-professional structure of the parents of the pupils, by using a sample of a complete series spanning seven years of class reports preserved in the archives of the German primary school in Kladno.

Key words

minority education, German primary schools, private Jewish German schools, socio-professional structure, Czech-German relations, nationalism, anti-Semitism, 1870–1918, Kladno

Přestože patří téma menšinového školství mezi historiky k poměrně frekventovaným, pohříchu se tak dosud v našich zemích děje především v souvislosti se vznikajícími českými národními školami v regionech s převahou německého obyvatelstva.² Předkládaný příspěvek však bude věnován opačnému případu, protože dvě

¹ Předkládaná studie je rozšířenou podobou stejnojmenného příspěvku, který zazněl na konferenci *Škola, učitel, žák. Proměny české školy ve druhé polovině 19. století*, jež se uskutečnila 14. a 15. listopadu 2019 v Kolíně.

² Nejnověji Michal ŠIMÁNEŠ, *České menšinové školství v Československé republice. Ke každodennosti obecných škol v politickém okrese Ústí nad Labem*, Brno 2019, 218 s. Ze starších prací si zaslouží připomenout alespoň studie Jan MĚCHÝŘ, *České národní menšinové školství v Čechách 1867–1914*, in: Zdeněk Kárník (ed.), *Sborník k problematice multietnicity. České země jako multietnická společnost: Češi, Němci a Židé ve společenském životě českých zemí 1848–1918*, Praha 1996, s. 67–84. Za zprostředkování této studie děkuji kolegům ze Státního okresního archivu Benešov, konkrétně Heleně Karešové.

Z prací zabývajících se německým menšinovým školstvím uvedme alespoň disertaci Gabriely Cingelové, rozené Medvedové, na Pedagogické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci: Gabriela MEDVEĐOVÁ, *Německé menšinové školství na Olomoucku 1918–1938*, disertační práce, Olomouc 2011.

německé menšinové školy, obecná a měšťanská, byly konstituovány také v Kladně, první z nich již koncem sedmdesátých let 19. století.³ Lze říci, že jejich vznik byl odpovědí na rostoucí počet německy mluvícího obyvatelstva v tomto jinak navýsost českém regionu.

V této studii se zaměříme především na první léta existence německé školy v Kladně a pokusíme se uspokojivě odpovědět alespoň na některé z následujících otázek. Jak reagovala česká majorita v Kladně na volání po zřízení, resp. na následné konstituování německé školy? Jaká byla sociální struktura žáků, kteří hlavně před vznikem samostatného Československa německou obecnou školu navštěvovali? K jakému náboženskému vyznání se žáci hlásili? A pocházeli pouze z Kladna?⁴

Vzhledem k pramenné nouzi je poměrně obtížné důsledně sledovat genezi první německé menšinové školy v Kladně. Především pro poslední dvě desetiletí

³ Německá obecná škola byla od roku 1882 umístěna v Lípové, později Ludmilině ulici čp. 1155. Ve třicátých letech 20. století zde sídlila také městská mateřská škola. Naopak německá mateřská škola působila již od roku 1912 v domě čp. 1740 v Divadelní ulici, patřícím později místní odbočce Německého kulturního spolku v Praze. Srovnej např. Václav VESELÝ, *Seznam všech čísel domů, ulic a majetníků domů v Kladně*, Kladno 1893, s. 80 (čp. 1155 v Lípové ulici); TÝŽ, *Adresář královského horního města Kladna*, Kladno 1898, s. 39–40 (Německá obecná škola v Lípové 1155); *Adresář horního města Kladna*, Kladno 1922, s. 25–26 (Obecná škola německá v Ludmilině ulici čp. 1155, Soukromá měšťanská dívčí škola německá v Mánesově ulici čp. 1772, Mateřská škola německá v Divadelní ulici čp. 1740); *Adresář horního města Kladna*, Kladno 1932, s. 20–21 (Státní menšinová škola obecná s vyučovacím jazykem německým v Ludmilině 1155, Soukromá měšťanská škola německá s právem veřejnosti v Mánesově 1772, Městská škola mateřská v Ludmilině 1155, Německá škola mateřská v Divadelní 1740).

⁴ Tristní situace dosud panuje ohledně jakýchkoli využitelných studií ke kladenskému školství do roku 1918, potažmo 1945. Dokladem tohoto tvrzení je existence několika diplomových prací studentek a studentů pedagogických fakult, vesměs bohužel nevalné úrovně, využívajících nabízející se prameny velice úsporně, zpravidla pouze zachovaných školních kronik. Za všechny takové jmenujme např. Jana HUMROVÁ, *Vývoj elementárního školství v okrese Kladno (1869–1918)*, diplomová práce na Katedře pedagogiky Filosofické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2012. Je téměř signifikantní, že o kladenské německé obecné škole nenajde případný čtenář v této práci ani jedinou řádku, na rozdíl od mnoha ukázek českého nacionálního stereotypu, zhusta podpořeného využívanou literaturou.

Přestože stále hojně citovaná, je řadou nepřesností bohužel zatížená také dobová publikace Jan L. ČERNÝ – Bedřich JABŮREK – František MELICHAR – František ŠKORPIL, *Dějiny školství okresu kladenského*, Kladno 1898. Konkrétně k německé obecné škole zejména na s. 84–85, ovšem opět nepřesně. Stejně neutěšený stav je také v případě jakékoli literatury k dějinám Němců v Kladně. Žádný zvláštní přínos nepředstavuje ani kompilační seminární práce Milena SEDLMAYEROVÁ, *Německá menšina v Kladně (60. léta 19. století – 1946)*, závěrečná seminární práce, 2. rozšířená verze, Katedra historie – postgraduální studium, Filosofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha 1992; německé obecné škole jsou věnovány tři strany, obsahující také autorkou doslova přepsanou, tedy i s původními chybami a bez citace zdroje, úvodní pasáž z publikace J. L. ČERNÝ – B. JABŮREK – F. MELICHAR – F. ŠKORPIL, *Dějiny školství okresu kladenského*.

19. století se potýkáme se značnou torzovitostí většiny souvisejících archivních souborů, uložených zejména ve Státním okresním archivu Kladno. Z těch nejdůležitějších jmenujme alespoň archivní fondy *Obecná škola německá Kladno 1878–1945* (ten však nabízí kromě úvodního svazku školní kroniky, dovedeného do roku 1923, hlavně jenom třídní výkazy), *Místní školní výbor německý Kladno 1878–1938*, *Okresní školní výbor Kladno 1892–1951*, *Újezdní školní rada Kladno 1874–1949 (1950)*, ale také *Archiv města Kladno (1630) 1760–1945*, *Okresní úřad Smíchov 1850–1927* (uložený ve Státním okresním archivu Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích), *Okresní úřad Kladno 1893–1945* či *Okresní zastupitelstvo Kladno 1865–1953*, navíc nezřídka pouze částečně či vůbec nezpracované. Využít lze také fondu *Zemská školní rada Praha 1869–1949* v Národním archivu v Praze, zcela jsme naopak pominuli dosud nezpracovaný fond *Okresní školní výbor Smíchov 1878–1927* (Archiv hlavního města Prahy).

*

Jak je všeobecně známo, školní docházka byla pro děti ve věku od šesti do dvanácti (popřípadě třinácti) let povinná již od roku 1774. Později docházelo k dílčím změnám, kdy např. dozor státu nahradila církev, a to na základě konkordátu se Svatým stolcem z roku 1855. Návštěvnost škol v rámci tehdejší habsburské monarchie výrazně překračovala devadesát procent, přičemž se však v jedné třídě nezřídka tísnila i více než stovka žáčků. Po obnovení ústavnosti a s ní spojených společenských změnách (např. spolkový a shromažďovací zákon) se v plné nahotě ukázalo zaostávání školní výuky za v přímé úměře technologickému pokroku rostoucími potřebami doby. Školský zákon č. 62/1869 ř. z., zlehčováný v poslanecké sněmovně českými poslanci z taktických i nacionálních důvodů, bývá spojován se jménem tehdejšího ministra kultu a vyučování Leopolda Hasnera, původem českého Němce. Přes negativní vnímání tohoto zákona českými elitami však lze konstatovat, že nová legislativní úprava rakouské školství zásadně modernizovala, mj. odstraněním jeho závislosti na církvi, prodloužením povinné školní docházky do 14 let věku nebo třeba zvýšením úrovně vzdělávání samotných učitelů.⁵

Problémy menšinového školství ovšem tzv. Hasnerův zákon v praxi neřešil, přestože se tato otázka dostala na pořad dne především po znovuoobnovení ústavnosti v šedesátých letech 19. století, konkrétně v souvislosti se zákonem č. 142/1867 ř. z., o všeobecných občanských právech, společně s dalšími pěti zákony z 21. prosince 1867 – č. 135/1867 ř. z., č. 143/1867 ř. z., č. 144/1867 ř. z., č. 145/1867 ř. z. a č. 146/1867 ř. z. – součástmi tzv. prosincové ústavy. Kromě rovnosti všech občanů před zákonem, svobody projevu, pohybu osob a jejich

⁵ Z novějších syntetizujících prací důkladnějšímu seznámení se s tímto obdobím poslouží např. Michael BOROVIČKA – Jiří KAŠE – Jan P. KUČERA – Pavel BĚLINA, *Velké dějiny zemí Koruny české. Svazek XII.a 1860–1890*, Praha – Litomyšl 2012; konkrétně k situaci v tehdejších školství třeba s. 486–494.

majetku, nebo naopak zákazu jakéhokoli svazku podobného poddanství či nevolnictví, zároveň výslovně v článku 19 uznával v zemi obvyklé jazyky a nárok na možnost učit se jim.⁶ Současně se ale jednalo o ostrou municí do zbraní nacionalistů na české i německé straně.

Obecné školy mohly být na základě § 59 zákona č. 62/1869 ř. z. (*Reichsvolksschulgesetz*) zřizovány všude tam, kde pětiletý průměr vykazoval více než čtyřicet školou povinných dětí usedlých v místě nebo v blízkém okolí (do půl rakouské míle, tedy asi 3,8 km).⁷

Zemská školní rada sice rozhodovala o založení konkrétní obecné školy, ovšem její vydržování spadalo do gesce příslušné místní obce a školní rady, a to v součinnosti se školským okresem, resp. zemskou správou.⁸ Základním kamenem předlitavského systému vzdělávání obyvatelstva se stala pětitřídní koedukační obecná škola, z které mohli žáci a žákyně postoupit na tříletou chlapeckou nebo dívčí měšťanskou školu, případně osmiletá obecná nebo měšťanská škola. Středoškolské vzdělání s maturitou poskytovala (klasická) osmiletá gymnázia či reálky (nejdříve šestileté, po roce 1868 sedmileté), později od reformy v roce 1908 osmiletá reálná gymnázia typu A nebo B, vycházející z příkladu gymnázia v Táboře, resp. šestiletá dívčí lycea.⁹

⁶ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich, Staatsgrundgesetz No. 142 vom 21. Dezember 1867, über die allgemeinen Rechte der Staatsbürger für die im Reichrathesvertretenen Königreiche und Länder. [...] Artikel 19. Alle Volksstämme des Staates sind gleichberechtigt, und jeder Volksstamm hat ein unverletzliches Recht auf Wahrung und Pflege seiner Nationalität und Sprache. Die Gleichberechtigung aller landesüblichen Sprachen in Schule, Amt und öffentlichem Leben wird vom Staate anerkannt. In der Ländern, in welchen mehrere Volksstämme wohnen, sollen die öffentlichen Unterrichtsanstalten derart eingerichtet sein, daß ohne Anwendung eines Zwanges zur Erlernung einer zweiten Landessprache jeder dieser Volksstämme die erforderlichen Mittel zur Ausbildung in seiner Sprache erhält.“

Obecně k vývoji školské soustavy s důrazem na zpracování archivních fondů srovnej Jiří TOPINKA a kol., *Příspěvek k pořádání školských fondů*, Archivní časopis 58, 2008, s. 81–116.

⁷ „Reichsgesetzblatt für das Kaiserthum Österreich, Staatsgrundgesetz No. 62 vom 14. Mai 1869, durch welches die Grundsätze des Unterrichtswesens bezüglich der Volksschulen festgestellt werden. [...] VI. Errichtung der Schulen. § 59. Die Verpflichtung zur Errichtung der Schulen regelt die Landesgesetzgebung mit Festhaltung des Grundsatzes, daß eine Schule unter allen Umständen überall zu errichten sei, wo sich im Umkreise einer Stunde und nach einem fünfjährigen Durchschnitte mehr als 40 Kinder vorfinden, welche eine über eine halbe Meile entfernte Schule besuchen müssen.“

⁸ Zákon č. 16/1873 z. z. č., kterým se upravuje zřizování, vydržování a navštěvování veřejných škol obecných; § 1. Požadovanou podobu školní budovy a její řádný provoz určovaly další právní předpisy, zejména zákon č. 22/1870 z. z. č., kterým se upravuje zřizování, vydržování a navštěvování veřejných škol národních (např. § 13 – § 16), resp. nařízení c. k. ministerstva záležitostí duchovních a vyučování č. 40/1888 z. z. č., kterým se upravuje zřizování, vydržování a navštěvování veřejných škol obecných [...] vydávají pro království České ustanovení o tom, jak budovy veřejných škol obecných a měšťanských mají býti zařízení.

⁹ Blíže k vývoji středního školství s důrazem na gymnázia např. konferenční sborník *Minulost, současnost a budoucnost gymnazijního vzdělávání*, Z Českého ráje a Podkrkonoší. Supplementum 5, Semily 2000.

Konjunktura kladenského průmyslu v posledních desetiletích monarchie, vyžadující početnější kvalifikovanou odbornou sílu, je patrná také v procentuálním zvyšování počtu osob hlásících se k německé národnosti. Při posledním předválečném sčítání lidu v roce 1910 se v rámci soudního okresu Kladno z celkem 48 636 přítomných obyvatel hlásilo k české obcovací řeči 47 140 osob, k německé potom 1 361.¹⁰ Alespoň rámcový přehled o vývoji národnostního složení obyvatelstva nám podají následující dvě tabulky, sestavené na základě souhrnných údajů z dobových statistických příruček.¹¹

Tabulka č. 1

Poměrný počet obyvatelstva soudního okresu Kladno podle národnosti, resp. obcovacího jazyka v letech 1880–1921¹²

rok	česká/československá	německá	jiná (1921 židovská)	celkem
1880	990,9	9,1	0	1 000
1890	990,0	10,0	0	1 000
1900	988,2	11,8	0	1 000
1910	971,8	28,1	0,1	1 000
1921	972,8	25,4	0,3	998,5

Tabulka č. 2

Počet obyvatelstva soudního okresu Kladno podle národnosti¹³

rok	československá	německá	židovská	ostatní	celkem
1921	46 133	1 205	13	508	47 859
1930	47 488	1 482	6	434	49 410

Bezmála čtvrtinový nárůst (122,98 % proti roku 1921) obyvatelstva, hlásícího se v roce 1930 k německé národnosti, patrný z údajů obou meziválečných sčítání, představuje ve srovnání s celkovým zvýšením počtu přítomného obyvatelstva (103,24 %) nezanedbatelný pokles podílu občanů s vykazovanou československou národností (102,93 % proti roku 1921, v poměrných číslech 961,10 ku 29,99).

¹⁰ *Seznam míst v království Českém*, Praha 1913, soudní okres Kladno s. 257–258.

¹¹ Otázkou *an sich* zůstává, nakolik spolehlivé údaje k určení národnosti obyvatelstva poskytují příslušné rubriky sčítacích operátů do roku 1910 včetně, v nichž se respondenti měli přihlásit k „obcovací řeči“.

¹² *Statistický lexikon obcí v Republice československé. Díl 1. Čechy*, Praha 1923, konkrétně tabulka č. I na s. XV. Soudní okres Kladno sestával při sčítání v roce 1921 ze sedmi místních obcí a dvanácti osad.

¹³ *Statistický lexikon obcí v Republice československé. Díl 1. Země česká*, Praha 1934, příslušná část tabulky na s. XXI.

Město Kladno (beztehdy samostatných obcí Kročehlavy, Rozdělův, Dubí, resp. osad Dříň, Štěpánov, Újezd pod Kladnem a také Vrapice, náležejících obcí Stehelčevy) mezi svými obyvateli vykazovalo v jednotlivých letech postupně 13 395 „Čechů“ a 126 „Němců“ (1880, poměr 989,4 ku 8,9), 18 269 „Čechů, Moravanů a Slováků“ a 250 „Němců“ (1900, poměr 983,6 ku 13,5), 18 732 „Čechů, Moravanů a Slováků“ a 559 „Němců“ (1910, poměr 967,1 ku 28,9), 18 289 Čechoslováků a 551 Němců (1921, poměr 956,9 ku 28,8), a konečně v roce 1930 celkem 19 705 Čechoslováků a 789 Němců (poměr 949,6 ku 38).¹⁴

Na rozdíl od nepřiliš spolehlivých údajů o národnosti, vycházejících do posledního sčítání lidu v rakouské monarchii z přihlášení se jednotlivých osob k obcovačím jazykům, je mnohem relevantnější vykazovaná náboženská příslušnost obyvatel. Pro samotné město Kladno lze pozorovat na jedné straně pokles osob hlásících se k judaismu v první třetině 20. století, na straně druhé permanentně rostoucí počet evangelíků, o osobách bez vyznání zejména po vzniku samostatného Československa ani nemluvě. Svého vrcholu dosáhli bezvěrci při sčítání v únoru 1921, o devět let později však jejich počet navzdory celkovému nárůstu obyvatelstva poklesl, dost možná ve prospěch příslušníků Církve československé, snad i katolíků a evangelíků. Stejnou tendenci můžeme sledovat i v rámci celého kladenského soudního okresu.

Tabulka č. 3

Počet obyvatelstva města Kladna dle náboženské příslušnosti¹⁵

rok	římskokatolické	protestantské/ evangelické	československé	židovské	jiné, neuvedené/ bez vyznání	celkem
1880	13 711	64	0	310	0	14 085
1900	18 057	79	0	388	49	18 573
1910	18 759	150	0	314	146	19 369
1921	10 877	315	523	257	48 / 7 091	19 111
1930	11 981	492	1 702	210	103 / 6 263	20 751

¹⁴ *Special-Orts-Repertorium von Böhmen. Podrobný seznam míst v Čechách*, Wien 1885, Kladno s. 574 (pro rok 1880); *Lexikon obcí pro království a země na Říšské radě zastoupené. Díl 9. Čechy*, Vídeň 1904, Kladno s. 364 (pro rok 1900); *Seznam míst v království Českém*, Praha 1913, Kladno s. 257 (pro rok 1910); *Statistický lexikon obcí v Republice československé. Díl 1. Čechy*, Praha 1923, s. 212 (pro rok 1921); *Statistický lexikon obcí v Republice československé. Díl 1. Země česká*, Praha 1934, s. 148 (pro rok 1930).

¹⁵ *Special-Orts-Repertorium von Böhmen. Podrobný seznam míst v Čechách*, Wien 1885, s. 574 (pro rok 1880); *Lexikon obcí pro království a země na Říšské radě zastoupené. Díl 9. Čechy*, Vídeň 1904, s. 364 (pro rok 1900); *Podrobný seznam míst zemí rakouských. Díl 9. Čechy*, Vídeň 1916, s. 158 (pro rok 1910); *Statistický lexikon obcí v Republice československé. Díl 1. Čechy*, Praha 1923, s. 212 (pro rok 1921); *Statistický lexikon obcí v Republice československé. Díl 1. Země česká*, Praha 1934, s. 148.

Tabulka č. 4

Počet obyvatelstva soudního okresu Kladno dle náboženské příslušnosti¹⁶

rok	římskokatolické	evangelické	československé	židovské	jiné, neuvedené / bez vyznání	celkem
1900	981,5	5,9	0	11,4	0,8 / 0,4	1 000
1910	979,8	6,5	0	7,6	0,5 / 5,6	1 000
1921	528,4	16,6	20,4	6,2	1,9 / 426,5	1 000
1930	559,4	25,5	68	5	3,6 / 338,5	1 000

Dosud bohužel nevznikla jediná relevantní studie, o jakékoli syntéze založené na důkladné rešerši z nabízející se pramenné materie ani nemluvě, na jejímž základě bychom mohli výše naznačené jevy podrobněji charakterizovat. Proto lze v současnosti předkládat, samozřejmě s nezbytnou dávkou opatrnosti, maximálně jejich hypotetická vysvětlení. O to více však podobné úvahy evokují další zvědavé dotazy.

*

Soukromá německá židovská škola

Německá obecná škola byla zemskou školní radou zřízena v lednu 1878, nešlo však o první kladenskou vzdělávací instituci s tímto vyučovacím jazykem. Snad již od roku 1869 totiž ve městě působila soukromá škola, jejímž zřizovatelem byla místní židovská náboženská obec.¹⁷ Listem z 9. června 1870, adresovaným Okresní školní radě (dále jen OŠR) Smíchov, reagovali představení kladenské náboženské obce na nedochovaný přípis tohoto úřadu, podle něhož měli mj. uvést existenci soukromé školy s německým vyučovacím jazykem do souladu s platnou legislativou. Ve své odpovědi kladenská *Kultusgemeinde* uváděla, že na základě povolení c. k. místodržitelství čj. 73805 z 28. prosince 1864 v následujících letech vydržovala náboženskou školu (*Religionsschule*), jež v té době, tedy na jaře 1870, čítala celkem 54 žáků. Protože však dosud probíhala výuka v městské škole pouze v českém jazyce, přijala náboženská obec učitele, který pro ně nadále zajišťoval také vyučování v němčině. Současně podle zákona č. 62/1869 ř. z. Kladenští žádali o změnu statusu jejich náboženské školy na veřejnou obecnou školu. Dopis signoval představený kladenské židovské náboženské obce Josef Taussig.¹⁸

¹⁶ *Statistický lexikon obcí v Republice československé. Díl 1. Čechy*, Praha 1923, konkrétně tabulka č. II na s. XXI; *Statistický lexikon obcí v Republice československé. Díl 1. Země česká*, Praha 1934, s. XXI (dle jednotlivých denominací 27 638 římských katolíků, 1 260 evangelíků, 3 358 příslušníků Církve československé, 247 židovského náboženství, 178 jiného/neuvedeného, 16 729 bez vyznání; pro naše účely proveden přepočet na poměrné počty).

¹⁷ Národní archiv, Zemská školní rada Praha (dále NA, ZŠR Praha), sign. II-4000 (Israelitische Schule) 1870–1880, kart. 469.

¹⁸ NA, ZŠR Praha, sign. II-4000, zpráva představeného kladenské židovské náboženské obce Josefa Taussiga z 9. 6. 1870 pro OŠR Smíchov čj. 333 ai 1870 / B. S. R. (tedy *Bezirksschulrat*; praes.

Zemská školní rada (dále jen ZŠR Praha) i na základě doporučení OŠR Smíchov („[...] *diese Schulen als bloß konfessionelle Schulen nicht unter die Volksschulen einzureihen sind* [...]“) jeho prostřednictvím Kladenským v květnu 1871 sdělila, že v souladu se zákonem může být škola nezaložená a nevydržovaná státem, zemí nebo obcí nadále považována pouze za soukromou vzdělávací instituci. Protože kladenská židovská náboženská obec svoji školu bez schválení státního úřadu rozšířila na obecnou, je nutné, aby požádala o dodatečné povolení, nebo vzdělávací ústav uzavřela.¹⁹ O tři roky později ZŠR Praha schválila změněný statut této stále ještě soukromé „*in Kladno von der israelitischen Kultusgemeinde begründete und erhaltene Lehranstalt*“, jež „*führt den Namen Deutsche Volksschule zu Kladno*“, která „*wird bei der hohen k. k. Landesschulbehörde um das Öffentlichkeitsrecht und beim hohen k. k. Ministerium für Kultus und Unterricht um das Ausstellungsrecht staatsgiltiger Zeugnisse für dieselbe angesucht*“. Současně si vyžádala posouzení, zda kladenskou školou využívané prostory pro výuku odpovídají zákonným požadavkům na vzhled vzdělávacích institucí. Ve zprávě pražského c. k. okresního školního inspektora dr. Andrease Bauera z července 1873 byla budova židovské soukromé obecné školy popsána jako vhodně situovaná, obě její místnosti dostatečně rozlehlé, vnitřní vybavení však nevyhovující, zdi špinavé, dveře a podlahy částečně shnilé, židli pro učitele inspektor využil se strachem, že se z ní zřítí. První třídu navštěvovalo 36 a druhou 32 dětí, jejich učitelé byli David Hecht a Josef Löwit. Třídní knihy²⁰ nebyly vedeny, další výtka

10. 6. 1870), jímž reagoval na nedochovaný intimát OŠR Smíchov čj. 286 ai 1870 / B. S. R.: „[...] *Da jedoch die Stadtschule zu Kladno eine rein českische [!] ist, und wird unsere Kinder, deren Zahl im heurigen Semester 54 beträgt, auch in den deutschen literarischen Fächern unterrichten lassen wollen, so acceptirten [!] wir einen für dreiklassige Volksschulen öffent[lich] geprüften Lehrer, der nebst dem Religionsunterrichte auch den Unterricht in den deutschen und böhmischen Lehrfächern leitet, und mit Rücksicht auf die starke Schülerzahl wurde demselben seit dem wenigen Jahre einen Hilfslehrer beigegeben. In einem muß ich einer löbl[ichen] k. k. Bezirksschulbehörde den innigsten Wunsch unserer Kultusgemeinde äußern, unsere Religionsschule zu einer öffentlichen Schule konzessionieren zu lassen [...] und laut § 59 des Volksschulgesetz vom 14. Mai 1869 eine Schule unter Umständen da zu errichten sei, wo nach einem fünfjährigen Durchschnitte sich mehr als 40 Kinder vorfinden, welche Zahl bei uns stets überstiegen wird.*“

¹⁹ NA, ZŠR Praha, sign. II-4000, koncept intimátu pro OŠR Smíchov (v odpověď na jeho relaci s doporučením řešení z 24. 10. 1870 čj. 333 ai 1870 / B. S. R.; praes. 27. 10. 1870) z 8. 3. 1871 čj. 7683 ai 1870 / L. S. R. (Landesschulrat; exp. 14. 3. 1871): „[...] *die bisher als öffentlich bestandene israelitische Religionsvolksschule in Kladno weder vom Staate, noch vom Lande, noch von der Ortsgemeinde erhalten wird, so kann dieselbe nunmehr [...] nur als Privatanstalt weiter bestehen. Aus denselben Akten wurde jedoch weiter ersehen, daß die Kultusgemeinde die Religionsschule zu einer vollständigen Volksschule erweitert hat, ohne die behördliche Bewilligung eingeholt zu haben. Es wolle der k. k. Bezirksschulrathe den Kultusvorstand [...] auffordern, sich die nachträgliche Bewilligung zu erwirken oder die Anstalt sofort auszulassen. Den Vollzug wolle der Bezirksschulrathe entsprechend überwachen.*“

²⁰ Pro dobovou terminologii úředních knih, používaných tehdejšími školami, srovnej např. Joseph LOOS, *Enzyklopädisches Handbuch der Erziehungskunde. 1. Band: A – L*, Wien 1906, heslo *Klassenbuch* (včetně v Rakousku používaného názvu *Wochenbuch*) na s. 851–853.

se týkala nedokouřeného doutníku, položeného na přední lavici v první třídě, učitel Hecht byl pokárán. Nicméně se inspektor Bauer v závěru své zprávy přimlouval u OŠR Smíchov nejen za další existenci kladenské židovské školy, ale také – po nápravě jím zmíněných nedostatků – za následné udělení práva veřejnosti.²¹

Bohužel žádný z dochovaných dokumentů neumožňuje lokalizovat budovu, v níž výuka v sedmdesátých letech 19. století probíhala. Hypoteticky lze uvažovat např. o domě tehdejšího představeného *Kultusgemeinde* Josefa Taussiga v Huťské ulici čp. 176 (dnes již neexistující stavba v Hajnově ulici), stejně tak ale třeba i o jakémkoli jiném domě místní židovské komunity.

Konečně v prosinci 1874 obeslala OŠR Smíchov zemskou školní radu s žádostí o uznání kladenské židovské školy za obecnou, protože splnila dané požadavky, přičemž možné právo veřejnosti podmiňovala dosažením lepší kvality výuky. ZŠR Praha ve své odpovědi svolila k oficiálnímu zřízení „*tohoto soukromého učiliště s působností obecné školy s německým vyučovacím jazykem*“, právo veřejnosti však s ohledem na nedostatky, zjištěné v červenci předchozího roku školní inspekcí, zatím neudělila. A nestalo se tak ani v budoucnu.²²

Přestože nemáme pro další tři léta dostatečnou podporu dochovaných pramenů, dá se předpokládat, že volání po zřízení veřejné německé obecné školy v Kladně zřejmě nabývalo na intenzitě. Německy mluvící obyvatelé nejenom z řad židovské komunity, ale také zaměstnanců Pražské železářské průmyslové společnosti (do roku 1920 oficiální název *Prager Eisen-Industrie-Gesellschaft*), včetně jejího

²¹ NA, ZŠR Praha, sign. II-4000, relace inspektora Bauera z 5. 8. 1873 pro OŠR Smíchov (čj. 1546 ai 1873 / B. S. R.; praes. 11. 8. 1873); též opis statutu školy (*Errichtungsstatut der deutschen Volksschule in Kladno*), poslaného kladenskou náboženskou obcí OŠR Smíchov (čj. 1546 ai 1873 / B. S. R.; praes. 29. 7. 1873); dále ve spisu např. koncept intimátu ZŠR Praha (čj. 7236 ai 1873 / L. S. R. z 27. 5. 1873; u OŠR praes. 3. 6. 1873, čj. 1546 ai 1873 / B. S. R.) ohledně vyslání okresního školního inspektora mj. na prohlídku prostor užívaných kladenskou školou k výuce kvůli posouzení jejich vhodnosti, resp. jeho stanovisku k žádosti o právo veřejnosti. Též Státní okresní archiv Kladno (dále SOkA Kladno), Archiv města Kladno (dále AM Kladno), neuspořádáno, kniha provizorní sign. A3, nefoliováno, protokol ze schůze městské rady z 2. 12. 1873, § 159: „*Přípis c. k. okresní školní rady smíchovské číslo 1144 stran prohlášení zdejší izraelské školy za veřejnou, budiž dán místní školní radě k dobrému uvážení a prozkoumání.*“ Za zpřístupnění vlastních badatelských záznamů, resp. odkazů zejména na schůze obecní rady a zastupitelstva, během nichž se o německých školách jednalo, děkujeme našemu dobrovolnému spolupracovníkovi panu Zdeňku Pospíšilovi z Kladna.

²² NA, ZŠR Praha, sign. II-4000, relace OŠR Smíchov z 5. 12. 1874 (čj. 3773 ai 1874 / B. S. R.; u ZŠR praes. 9. 12. 1874 pod čj. 27303 ai 1874 / L. S. R.); dále např. koncept odpovědi dr. Friedricha rytíře von Wienera z 29. 12. 1874 (čj. 27303 ai 1874 / L. S. R., exp. 18. 1. 1875). Signifikantní je v této souvislosti krátká zmínka v publikaci J. L. ČERNÝ – B. JABŮREK – F. MELICHAR – F. ŠKORPIL, *Dějiny školství okresu kladenského*, s. 66: „*Dne 3. listopadu 1874 zjištěna byla na Kladně židovsko-německá škola pokoutní se dvěma učiteli; vynesením c. k. zemské školní rady ze dne 29. prosince t. r. č. 27303 dovolena byla tato soukromá škola izraelská s vyučovacím jazykem německým.*“

provozu ve Vojtěšské huti (*Adalbertshütte*), nebo Buštěhradské dráhy (do zestátnění v roce 1923 *Ausschliessend privilegierte Buschtährader Eisenbahn*), a do značné míry též místních živnostníků, požadovali s odvoláním se na tzv. Hasnerův školský zákon výuku svých dětí v jejich mateřském jazyce. Židovská náboženská obec sice financovala vlastní soukromou dvoutřídní německou školu, dokonce snad navštěvovanou i křesťanskými dětmi, nicméně situace byla z pohledu kladenských Němců nadále neudržitelná. Rozhodli se proto obrátit prostřednictvím OŠR Smíchov na Zemskou školní radu v Praze s peticí, ve které žádali o převzetí židovské školy, či ještě lépe o zřízení samostatné německé školy v Kladně, přičemž by se o náklady na její vydržování podělily město, přiškolené obce, okresní a zemské zastupitelstva.²³

Chybějící dokumenty zejména z počátků existence školy může alespoň částečně nahradit dochovaná kronika. Její zakladatel a první řídící učitel Heinrich Holfeld do ní totiž mj. in extenso opsal celou řadu úředních dokumentů. Po komparaci těchto záznamů s některými z citovaných a především ve fondu ZŠR Praha dochovaných písemností můžeme konstatovat, že jejich přepis Holfeldem je věrný. Samotný fond *Obecná škola německá Kladno* sestává především z poměrně ucelené řady třídních výkazů (nedochovaly se pouze záznamy ze školního roku 1886/1887), doplněné mj. zmíněnou nejstarší pamětní knihou, hlavní matrikou žáků a dalšími evidenčními knihami k učitelské a žakovské knihovně, resp. vybavení školy. Bohužel chybí aktový materiál – výjimkou je torzo agendy vztahující se k záležitostem žactva, původně převážně vložené v třídních výkazech. Důležitým pramenem pro seznámení se s vývojem školy tak zůstává kniha zápisů ze schůzí německé místní školní rady (dále jen NMŠR), vedená v letech 1884–1938.²⁴

Spisovnaškolyměla být spravována v duchu ministerského nařízení č. 105/1870 ř. z., tedy školního a vyučovacího řádu pro obecné školy. Zejména v § 33 se celkem podrobně uvádí, jak má být nakládáno s úředními knihami a spisy.²⁵ Dnes jsou pozůstatky původního spisového plánu ve fondu kladenské německé obecné školy patrné pouze z inventárních čísel uváděných na evidenčních knihách. K likvidaci aktového materiálu došlo zřejmě po zániku školy v roce 1945.

²³ SOkA Kladno, Obecná škola německá Kladno (dále ObŠN Kladno), kn. 1 (dříve ve sbírce školních kronik sign. ŠK 80), *Chronik der deutschen Volksschule in Kladno 1879–1923*, úvodní zápis na fol. 1r – fol. 1v.

²⁴ SOkA Kladno, Místní školní výbor německý Kladno (dále MŠVN Kladno), kn. 1 – kniha zápisů ze schůzí (*Protokolle. Ortschaftausschuss*) 1884–1938.

²⁵ Nařízení č. 105/1870 ř. z., vydané od ministra záležitostí duchovních a vyučování dne 20. srpna 1870, jímžto se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné. [...], § 33: „*Správce školy odpovídá z toho, aby se v dobrém způsobu chovaly a vedly úřední knihy a spisy, totiž: kronika a matrika školní, knihy tříd a katalogy, knihy týdne o tom, čemu se v týdne vyučovalo, protokoly konferenční, výkazy, které knihy darem došly a jak byly rozděleny atd. [...] Do inventáře školního náleží také zákon školní a nařízení a předpisy, v příčině školství obecného vydané. Knihy a spisy mají se dle ročníků spořádati a v archivu školním chovati, a odejde-li nebo zemře-li některý učitel neb správce školy, mají se jeho nástupci v úřadě protokolem odevzdati.*“

Bohužel se nám dosud nepodařilo dohledat samotné petice Kladenských z roku 1877, ovšem ze spisu, dochovaném ve fondu ZŠR Praha, lze jejich obsah, stejně jako probíhající jednání ad hoc ustanovené komise, alespoň rámcově rekonstruovat (přestože se nedochovaly všechny uváděné a původně přiložené dokumenty, např. podpisové archy k oběma peticím). V úvodu konceptu rozsáhlé závěrečné zprávy s několika přílohami ZŠR Praha konstatovala, že se na smíchovskou OŠR v březnu 1877 obrátilo představenstvo kladenské židovské náboženské obce se žádostí o zřízení veřejné dvoutřídní obecné školy s německým vyučovacím jazykem v tomto městě. Argumentovalo nemožností nadále vydržovat dvoutřídní soukromou německou školu, kterou v té době navštěvovalo 72 žáků. Koncem května a v půli července byly v Kladně sepsány dvě petice, jejichž prostřednictvím více než dvě stovky místních daňových poplatníků a obyvatel požadovaly, aby zde byla zřízena dokonce čtyřtřídní německá obecná škola.²⁶

Ve spisu ZŠR je celkem podrobně popsáno šetření, které v souvislosti se vznesenými požadavky v Kladně 30. července 1877 provedla OŠR Smíchov, a to za účasti školních inspektorů a zástupců města, katolického duchovenstva, židovské komunity, signatářů petic nebo přískolených obcí. Bylo mj. konstatováno, že soukromou německou školu navštěvovalo v letech 1872–1877 průměrně 59 dětí z celého kladenského obvodu, nepočítaje v to přespolní, čímž bylo dostatečně vyhověno dikci zákona o zřizování veřejných národních škol.²⁷ S výjimkou kladenského faráře a zástupce města (byl na jednání místo nepřítomného starosty) se všichni ostatní členové komise shodli na nezbytnosti existence německé školy, a to i v dočasném

²⁶ NA, ZŠR Praha, sign. II-1332/5, koncept intimátu čj. 28461 ai 1877 / L. S. R. z 9. 1. 1878 (expedováno 12. 1. 1878) v odpověď na žádost OŠR Smíchov, čj. 4565 ai 1877 / B. S. R. z 25. 12. 1877 (u ZŠR Praha praes. 31. 12. 1877), „*Errichtung einer deutschen Volksschule in Kladno*“, jenž začíná následující rekapitulací: „*Im März 1877 brachte der Vorstand der israel[itischen] Kultusgemeinde in Kladno beim Smichower Bezirksschulrathe [!] ein Gesuch um Errichtung einer zweiklassigen öffentlichen Volksschule mit deutscher Unterrichtssprache in Kladno ein. Motivi[er]t wurde dieses Ansuchen damit, daß – während für die böhmische Bevölkerung Kladnos eine große Anzahl von Schulklassen bestehen, deren Aufwand die Steuerträger deutscher Nationalität in bedeutendem Maße beitragen – die deutsche Bevölkerung bezüglich des Unterrichtes ihrer Kinder an die von der israelitischen Kultusgemeinde erhaltene zweiklassige deutsche Privatschule angewiesen ist. Die Kultusgemeinde sei aber nicht im Stande diese Privatschule weiterhin zu erhalten, und beabsichtige dieselbe mit Ende des Schuljahres 1876/7 aufzulassen – in welcher Falle aber das durch den Besuch der Privatschule (72 Schüler) konstatirt [!] Bedürfnis nach einem Unterrichte in deutscher Sprache gar nicht befriedigt werden könnte, da in Kladno selbst und der Umgebung sich keine deutsche Schule befindet. Diesem Ansuchen schloßen sich mittelst einer am 30. Mai 1877 ausgestellten Erklärung 149 Kladnoer Steuerträger, und mittelst Erklärung vom 18. Juli 1877 weitere 58 Insassen Kladnos an. In diesen Erklärungen wird um die Errichtung einer vierklassigen deutschen Volksschule gebeten.*“

²⁷ Zákon č. 22/1870 z. z. č., kterým se upravuje zřizování, vydržování a navštěvování veřejných škol národních, konkrétně § 1 se odkazuje na zákon č. 62/1869 ř. z., jmenovitě § 59 (viz pozn. č. 7).

provizoriu bez vlastní budovy. Zejména delegáti přiškolených obcí však současně vyjádřili své obavy z nedostatku finančních prostředků pro případnou novostavbu. Inspektor pro německé školy naopak zdůrazňoval, že kvůli nedostatku místa dokonce museli být další zájemci o návštěvu stávající soukromé školy odmítáni. Navzdory nesouhlasnému stanovisku obou zástupců Kladna bylo ad hoc ustanovenou komisí zemské školní radě doporučeno veřejnou německou školu zřídit prozatímně v prostorách stávající české školy.²⁸

Zmiňovaným okresním školním inspektorem pro německé školy, jenž vznik kladenské čtyřtřídky podporoval a ve svém výkladu poukazoval vedle zákonného nároku dětí na výuku v jejich mateřském jazyce také na neutěšenou prostorovou situaci existující soukromé vzdělávací instituce, zřizované židovskou náboženskou obcí, byl významný matematik a český Němec, profesor na německé technice v Praze Johann Lieblein (1834–1881).²⁹

Nesouhlasnou argumentaci ke zřízení německé obecné školy vedl i jménem obecního zastupitelstva, jehož byl členem, především kladenský farář P. Josef Mottl (1827–1884), poukazující vedle nezbytných finančních nákladů hlavně na již probíhající nepovinnou výuku němčiny ve vyšších ročnících české školy, která byla dle jeho mínění dostatečná. Navíc prý nebude možné v německé škole kvůli nedostatku času duchovních zajistit výuku náboženství. Spory gradovaly na nejbližším zasedání městského zastupitelstva, o němž jsme informováni nejen ze spisu ZŠR Praha, ale také z krátké charakteristiky v zápisu ze samotného jednání: „Vzhledem k odbývané zde komisi dne 30. července b. r. ohledně zřízení samostatné čtyřtřídní školy německé v Kladně, při kteréž sobě obec kladenská vyhradila své dobrozdání teprve dodatečně [!] dle usnešení se obecního zastupitelstva podati, usnešeno 16 proti 3 hlasům

²⁸ NA, ZŠR Praha, sign. II-1332/5, koncept intimátu čj. 28461 ai 1877 / L. S. R. z 9. 1. 1878 (expedováno 12. 1. 1878) k žádosti OŠR Smíchov, čj. 4565 ai 1877 / B. S. R. z 25. 12. 1877 (u ZŠR Praha praes. 31. 12. 1877, *Errichtung einer deutschen Volksschule in Kladno*).

O postoji kladenské české místní školní rady snad nejlépe vypovídá zápis ze schůze, konané těsně před nařízeným komisionálním šetřením: „Přípis slavné c. k. Okresní školní rady z 19. července 1877 č. 3098 o komisi za obecnou čtyřtřídní německou školu na Kladně na 30. t. m. položené vzat k vědomosti a usnešeno v zásadě proti této zamýšlené škole se pronést.“ Srovnej SOKA Kladno, Újezdni školní rada Kladno (dále ÚŠR Kladno), kn. 1 – kniha zápisů ze schůzí 1874–1884, zápis ze schůze 27. 7. 1877, bod 4.

²⁹ Johann Lieblein, rodák ze západočeského Manětína, byl od roku 1869 prvním profesorem matematiky (a později i děkanem) na samostatné Deutsche Technische Hochschule Prag, původně v letech 1869–1879 Deutsches Polytechnisches Landesinstitut des Königreiches Böhmen, srovnej např. Franz STARK – Wilhelm GINTL – Anton GRÜNWALD, *Die k. k. Deutsche Technische Hochschule in Prag 1806–1906. Festschrift zur Hundertjahrfeier*, Prag 1906, zejména s. 354–356; též *Hof- und Staats-Handbuch der Österreichisch-Ungarischen Monarchie für 1882*, Wien 1882, Lieblein ve druhém dílu třeba na s. 345 („K. K. deutsche technische Hochschule in Prag – Decan, Professor“) nebo s. 353 („Bezirksschulinspektoren für die Stadtbezirke – Prag für die Schulen mit deutscher Unterrichtssprache“) a s. 355 („Bezirksschulinspektoren für die Schulbezirke – Smíchov für die deutschen Schulen“).

(pánové Klinger, Freiler a Šmolík) se proti zřízení samostatné čtyřtřídní školy německé v Kladně ohraditi, an nejbližší příštím vstoupením v život škol měšťanských, kdež se v šesti třídách němčině vyučovati bude, potřeba zřízení zvláštní školy německé zcela odpadá.“³⁰

Výsledkem přijatého usnesení z jednání kladenského zastupitelstva 13. srpna 1877 bylo sepsání oficiálního protestu proti uvažovanému zřízení německé školy, zaslaného hned následujícího dne OŠR, v němž byly zopakovány výhrady uvedené v zápisu. OŠR Smíchov se podáním kladenské reprezentace zabývala na svém zasedání 29. září 1877, na kterém přes doporučení předsedajícího, hejtmána Ignáce Bohdaneckého,³¹ a školního inspektora J. Liebleina, jenž se mj. odvolával na zemský zákon,³² podat na ZŠR návrh na zřízení německé školy požádal jeden z jejich členů, P. Švehla,³³ o odročení rozhodnutí z důvodu nepřítomnosti kladenského starosty

³⁰ SOKA Kladno, AM Kladno, kniha provizorní sign. A7 (zápisy obecní rady a zastupitelstva 1877), protokol ze schůze obecního zastupitelstva z 13. 8. 1877, bod 5 (§ 163). V dochovaném aktovém materiálu jsme našli pouze žádost OŠR Smíchov čj. 3688 ai 1877 / B. S. R. z 30. 9. 1877 (praes. 2. 10. 1877) o poskytnutí výtahu z protokolu ze schůze obecního zastupitelstva z 13. 8. 1877, na rubu koncept odpovědi čj. 2113/IV z 3. 10. 1877, srovnej TAMTĚŽ, provizorní sign. KL-37/2. Ve spisu NA, ZŠR Praha, sign. II-1332/5, koncept intimátu čj. 28461 ai 1877 / L. S. R. z 9. 1. 1878 (expedováno 12. 1. 1878) k žádosti OŠR Smíchov, čj. 4565 ai 1877 / B. S. R. z 25. 12. 1877 (u ZŠR Praha praes. 31. 12. 1877, *Errichtung einer deutschen Volksschule in Kladno*): „Die Vertretung der Gemeinde Kladno sprach sich in ihrer am 14. August 1877 [!] abgegebenen Erklärung gegen die Errichtung einer deutschen Schule aus u[nd] z[war] mit Rücksicht darauf, daß ohnehin an den böhm[i]schen Schulen die deutsche Sprache als unobligater Gegenstand gelehrt werde.“

Těž SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, úvodní zápis fol. 1v: „Auf Grund dieser Petition entsandte der k. k. Bezirksschulrath Smichow am 30. Juli 1877 eine Kommission nach Kladno, welche das Vorhandensein der Bedingungen des § 1 des Gesetzes vom 19. Feber 1870 (Eine öffentliche Volksschule ist überall zu errichten, wo sich in einer Ortschaft oder in mehreren im Umkreise einer Stunde gelegenen Ortschaften, Weilern oder Einsichten zusammen nach einem fünfjährigen Durchschnitte mindestens 40 schulpflichtige Kinder befinden, welche eine mehr als halbe Meile entfernte Ortschaft besuchen müssen) konstatarie. [!]“

³¹ Ignác Bohdanecký, hejtmán politického okresu Smíchov v letech 1872–1881, se narodil 16. 8. 1825 v Nechanicích čp. 27 (okres Hradec Králové), zemřel 18. 10. 1898 v Karlíně. Srovnej Alexandra ŠPIRITOVÁ, *Slovník představitelů státní správy v Čechách v letech 1850–1918*, Praha 1993, Bohdanecký [!] na s. 18; k narození Ignáce Bohdaneckého třeba Státní oblastní archiv v Zámrsku (dále SOA v Zámrsku), Sbírka matrik Východočeského kraje 1587–1949, Farní úřad Nechanice, sign. 108-7 matrika narozených 1823–1931, ukn 6608, pag. 40. Nejnověji Marek KLEČÁČKÝ a kol., *Slovník představitelů politické správy v Čechách v letech 1849–1918*, Praha 2020, medailon Bohdanecký, Ignác na s. 88.

³² Zákon č. 22/1870 z. z. č., kterým se upravuje zřizování, udržování a navštěvování veřejných škol národních, konkrétně § 1 se odkazuje na zákon č. 62/1869 ř. z., jmenovitě § 59 (viz pozn. č. 7 a 27).

³³ Zřejmě Msgre. Vincenc Švehla (1830–1910), rodák z Počátek, papežský prelát, kanovník vyšehradské kapituly, od roku 1875 farář smíchovský u kostela sv. Filipa a Jakuba, od 1885 sv. Václava, též člen tamní městské rady, srovnej např. František HANSL (ed.), *Smíchovsko a Zbraslavsko*, Smíchov 1899, passim.

Jana Beránka (1822–1897).³⁴ OŠR mu vyhověla a pro své další zasedání si z Kladna vyžádala zápis ze schůze městského zastupitelstva, na kterém bylo rozhodnuto podat protest.³⁵

Na prosincovém zasedání smíchovské OŠR byl znovu projednán požadavek na zřízení německé obecné školy v Kladně. Inspektor Lieblein svým kolegům vysvětloval, že nepovinná výuka německého jazyka nemůže být považována za plnohodnotnou náhradu autonomní školy. Jeho návrh na zřízení kladenské německé školy byl však následujícím hlasováním zamítnut, proti se vyslovalo sedm přítomných, pro pouze tři (mj. inspektor pro české školy Josef Pilař, profesor na C. k. českém ústavu ku vzdělávání učitelů v Praze). Lieblein se ale nevzdal, prohlásil jím přednesené protiargumenty za nevyvratitelné a s odkazem na ustanovení § 35 zákona o dozoru nad školami (*Schulaufsichtsgesetz*) požádal o postoupení celé záležitosti k rozhodnutí vyšší instanci.³⁶ OŠR Smíchov nakonec i vzhledem ke znalosti místních poměrů zohlednila oprávněnost návrhu školního inspektora Liebleina jako výraz hluboce pocítované touhy německého obyvatelstva po vlastní víceřídni škole a rozhodla se obrátit na ZŠR se žádostí o konečné rozhodnutí. Při vědomí rozporu v názorech české a německé veřejnosti na opodstatněnost existence školy, ovládajícím smýšlení obyvatelstva podporovaného navíc „*terorismem tisku*“, nakonec přece jen smíchovská OŠR deklarovala požadavek prof. Liebleina jako všeobecně sdílený a rozhodla se jej nadřízené instanci „*vřele doporučit*“.³⁷

Navzdory přetrvávajícímu odporu zejména kladenských zastupitelů schválila Zemská školní rada v Praze za předsednictví místodržitele JUDr. Philippa svobodného

³⁴ Jan Beránek se narodil 3. 2. 1822 v Makotřasech čp. 3, zemřel 6. 12. 1897 v Kladně, v purkmistrovském úřadu byl podruhé v letech 1873–1879. Srovnej Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj 1573–1949, Farní úřad Lidice, sign. Lidice 09 matrika narozených, oddaných a zemřelých pro Makotřasy 1799–1833, pag. 38; TAMTÉŽ, Farní úřad Kladno, sign. Kladno 58 matrika zemřelých 1889–1904, pag. 344. Ke sňatku Jana Beránka s Antonii rozenou Holfeldovou v listopadu 1854 TAMTÉŽ, Farní úřad Kladno, sign. Kladno 16 matrika oddaných 1838–1855, pag. 133.

³⁵ NA, ZŠR Praha, sign. II-1332/5, koncept intimátu čj. 28461 ai 1877 / L. S. R. z 9. 1. 1878 (expedováno 12. 1. 1878) v odpověď na žádost OŠR Smíchov, čj. 4565 ai 1877 / B. S. R. z 25. 12. 1877 (u ZŠR Praha praes. 31. 12. 1877); ke zřízení německé školy též jedna z příloh pod stejným číslem jednacím (*Výtah z protokolu o řádném zasedání c. k. okr. školní rady na Smíchově dne 29. září 1877*); další příloha líčí jednání OŠR z 29. 9. 1877.

³⁶ Zákon č. 17/1873 z. z. č., jenž se týče místní a okresní dohlídky ku školám, § 35: „*Vzejdou-li rozmršky mezi okresním inspektorem školním a okresní radou školní, má každá strana právo žádati, by o tom rozhodla zemská rada školní.*“

³⁷ NA, ZŠR Praha, sign. II-1332/5, koncept intimátu čj. 28461 ai 1877 / L. S. R. z 9. 1. 1878 (expedováno 12. 1. 1878) v odpověď na žádost OŠR Smíchov, čj. 4565 ai 1877 / B. S. R. z 25. 12. 1877 (u ZŠR Praha praes. 31. 12. 1877, *Errichtung einer deutschen Volksschule in Kladno*); jednou z příloh opět záznam z jednání OŠR (*Výtah z protokolu o řádném zasedání c. k. okr. školní rady na Smíchově dne 13. prosince 1877*).

pána Weber von Ebenhof (1818–1900)³⁸ na svém nejbližším zasedání 8. ledna 1878 zřízení německé obecné školy. Při hlasování se pro usnesení vyslovila většina z jedenadvaceti přítomných, proti byli pouze dva členové ZŠR – kanovníci metropolitní kapituly u sv. Víta a konsistoriální radové Antonín Jandaurek (1814–1890, mj. autor knihy *Katholischer Katechismus zum Gebrauche für Schule und Haus* z roku 1882) a Antonín Hora (1824–1906), rodák z Velvar.³⁹

S odvoláním se na zákony č. 22/1870 z. z. č. a č. 62/1869 ř. z. a s přihlédnutím k počtu signatářů obou petic vyzvala ZŠR město Kladno, aby pro příští školní rok 1878/1879 poskytlo německé škole prostory pro dvě třídy s tím, že její případné rozšíření se bude odvíjet od množství žáků. Smíchovská OŠR měla současně zajistit ustanovení NMŠR, dále vypsání konkursu na dva učitelské posty a konečně také dohlédnout na odpovídající vybavení poskytnutých místností.⁴⁰

Kladenské zastupitelstvo se nehodlalo vzdát a na svém zasedání v únoru 1878 se rozhodlo místní německou školní radu zvolit a současně podat rekurs k vídeňskému Ministerstvu kultu a vyučování.⁴¹

Volba nové NMŠR se nakonec musela dvakrát opakovat, jak se dozvídáme z podrobného zápisu ve školní kronice, na jehož hodnověrnost se musíme kvůli pramenné nouzi spolehnout nejvíce. Zde uváděné protokoly ani příписy od OŠR městu jsme bohužel nedohledali. Původně nominovaní za Kladno – stavitel Josef Hrabě a lékárník Jan Barcal – byli totiž OŠR odmítnuti, protože již byli současně členy české místní školní rady. V březnu 1878 proběhl druhý výběr a – výsledky byly opět ze Smíchova vráceny s nařízením, aby byli konkrétně jmenovaní zvolení členové (hostinský Anton Elterlein, Ing. Emanuel Klečka, obchodník Čeněk Meisner a Celestýn Volf) protokolárně vyslechnuti, zda se veřejně přihlásí k německé národnosti. Protože tak všichni neučinili, nebyla březnová volba schválena.⁴² Teprve třetí

³⁸ Constant WURZBACH Ritter von TANNENBERG, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Band 53 (Wallnöfer–Weigelsperg)*, Wien 1886, heslo Weber von Ebenhof na s. 214–216.

³⁹ Biografické medailony obou duchovních i s jejich portréty např. Antonín PODLAHA, *Editiones archivii et bibliothecae S. F. Metropolitani Capituli Pragensis, Tomus X, Series praepositorum, decanorum, archidiaconorum aliorumque praelatorum et canonicorum S. Metropolitanae ecclesiae Pragensis a primordiis usque ad praesentia tempora*, Praeae 1912, Antonín Jandaurek s. 336–338, Antonín Hora s. 343–344.

⁴⁰ NA, ZŠR Praha, sign. II-1332/5, koncept intimátu čj. 28461 ai 1877 / L. S. R. z 9. 1. 1878 (expedováno 12. 1. 1878) k žádosti OŠR Smíchov, čj. 4565 ai 1877 / B. S. R. z 25. 12. 1877 (u ZŠR Praha praes. 31. 12. 1877, *Errichtung einer deutschen Volksschule in Kladno*). Stručněji též SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 1v – fol. 2r.

⁴¹ SOKA Kladno, AM Kladno, kniha A8, protokol ze schůze obecního zastupitelstva z 11. 2. 1878, § 42.

⁴² OŠR Smíchov se v této souvislosti odvolávala na zákon č. 17/1873 z. z. č., jenž se týče místní a okresní dohlídky ku školám; konkrétně na § 7. Srovnej též NA, ZŠR Praha, sign. III-306/21, čj. 8558 ai 1878 / L. S. R. (praes. 13. 4. 1878), zpráva OŠR Smíchov čj. 2009 et 2096 ai 1878 / B. S. R. z 11. 4. 1878 (*Smichover k. k. Bezirksschulrat berichtet ad 7180 in Angelegenheit der deutschen Volksschule in Kladno*).

pokus o zvolení NMŠR z 13. května 1878 byl úspěšný. Jejím členy se stali starosta a obchodník Jan Beránek jako předseda, báňský ředitel Pražské železářské společnosti Gottfried Bacher (1838–1897),⁴³ sládek kladenského pivovaru Alois Fanta, vrchní inženýr Friedrich Kress, Újezd pod Kladnem zastupoval Jindřich Štěpán, Rakousko-uherskou státní železniční společnost vrchní inspektor Jan Friedrich, katolíky farář P. Josef Mottl a kladenskou židovskou náboženskou obec její představený Moritz Moses Heitler (1822–1896), náhradníky byli hostinský Anton Elterlein a inženýr Smolík. Po více než třech měsících tahanic mohli konečně 18. května 1878 o patnácté hodině všichni členové nově ustanovené NMŠR složit na kladenské radnici slavnostní slib do rukou c. k. okresního hejtmana Ignáce Bohdaneckého.⁴⁴

Posléze byl ještě v polovině června místním školním dozorcem jmenován báňský ředitel Gottfried Bacher, slovy Heinricha Holfelda, „*Němec tělem i duší, jedna z nejvlivnějších osobností Kladna, jenž vždy bude přítelem a příznivcem školy*“, díky němuž „*je možné, že mladé semeniště německví bude hojně navštěvováno*“.⁴⁵

Již v poslední dekádě února 1878 se vídeňské Ministerstvo kultu a vyučování začalo zabývat odvoláním kladenského zastupitelstva proti zřízení německé obecné školy. Přesné znění česky sepsaného rekursu neznáme,⁴⁶ dochovala se pouze poměrně čilá korespondence mezi školními radami smíchovskou okresní a zemskou z března a dubna 1878, v níž bylo mj. u kladenského poštovního úřadu zjišťováno datum doručení lednového rozhodnutí ZŠR a datum odeslání stížnosti

⁴³ Bacher bývá dosud nejvíce připomínán v souvislosti s tzv. kladenským krvavým Božím tělem 1889, srovnej Jiří KOVAŘÍK, *K událostem krvavého Božího těla na Kladně 1889*, Kamenouhelné doly koncern Kladno. Historie a současnost 3, 1983, s. 122–138; krátký medailon např. *Biografický slovník českých zemí. B–Bař*, Praha 2005, heslo *Bacher, Gottfried* na s. 174. K jeho úmrtí srovnej také SOA Praha, Sbírka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj 1573–1949, Farní úřad Unhošť, sign. Unhošť 35 matrika zemřelých 1887–1916, pag. 80 (25. 6. 1897).

Mimochodem, také samotné téma tzv. kladenského krvavého Božího těla 1889 by si zasloužilo nového, důkladnějšího a především ideologického a nacionalistického balastu zbaveného zpracování.

⁴⁴ SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 2r – fol. 2v.

⁴⁵ SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 2v: „*Von Seite des k. k. Bezirkschulrathes wurde Herr Bergdirektor Bacher am 13. Juni 1878, Z. 3367 zum Ortsschulinspektor ernannt. Der Bezirksschulrath konnte wohl keine glücklichere Wahl treffen. Genannter Herr, ein Deutscher mit Leib und Seele, eine der maßgebendsten Persönlichkeiten Kladnos wird immer ein Freund und Förderer der Schule sein. Durch ihn ist es möglich, dass die junge Pflanzstätte deutschen Wesens stark frequentirt wird.*“

⁴⁶ O sepsání rekursu v češtině víme od řídícího učitele Heinricha Holfelda, který druhým zemským jazykem nevládl, srovnej SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 2v: „*Bevor noch der deutsche Ortsschulrat konstituiert wurde, erhob der Herr Pfarrer im Verein mit seinen Gesinnungsgenossen gegen die Eröffnung der deutschen Schule in Kladno Protest, der aber von Seite der kompetenten Behörde nicht beachtet wurde. Den Protest in böhmischer Sprache verfasst, kann ich, als der böhmischen Sprache unkundig, nicht niederschreiben, doch ist er der angeführten Argumente halber lesenswert, der Protest wurde von Seite des H. k. k. Ministeriums für Cultus und Unterricht am 30. April 1878, Z. 6281 zurückgewiesen.*“

proti zřízení německé školy tamní radnicí vzhledem k nedodržení zákonné lhůty čtrnácti dnů, v níž mohl být rekurs podán. Zemská školní rada si od podřízeného úřadu opakovaně vyžádala veškeré podklady, které se staly obsáhlou přílohou spisu (celkem dvaatřicet kusů), jež 17. dubna odeslala ministerstvu ke konečnému rozhodnutí.⁴⁷

V dubnu pokračovali Kladenští v obstrukci. Jednou z povinností, kterou jim uložilo lednové rozhodnutí ZŠR o zřízení německé školy, totiž byla také nutnost zabezpečit pro ni vhodné prostory. Dnes již klasickou nerudovskou otázku „kam s ní?“ vyřešili na schůzi české místní školní rady po svém: „K čís. 59, obstarání místnosti pro německou školu. Usneseno odpověditi, [!] že nejsou v nové škole pražádné místnosti k zadání, načež důst[ojný] farář p. Jos Mottl čte zpracovaný přepis, kterýžto míst[ní] š[kolní] r[ada] přijala za svůj zaslati jej s protokolem k slav[né] c. k. o[kresní] š[kolní] radě.“⁴⁸ Onou „novou školou“ byla míněna čerstvě zkolaudovaná přístavba k čp. 103 v bezprostředním sousedství kaple sv. Floriána, v níž sídlily právě v tomto roce konstituované měšťanská smíšená a dívčí školy.

Vleký spor o německou školu dospěl k definitivnímu rozřešení 30. dubna 1878, kdy za ministerstvo připojil svůj podpis na intimát pro ZŠR sekční šéf a rada Gustav

⁴⁷ NA, ZŠR Praha, sign. III-306/21, koncept relace čj. 8558 ai 1878 / L. S. R. ze 17. 4. 1878, též intimát OŠR Smíchov ke zprávě čj. 2009 et 2096 ai 1878 / B. S. R. z 11. 4. 1878 (praes. 13. 4. 1878, Smichover k. k. Bezirksschulrat berichtet ad 7180 in Angelegenheit der deutschen Volksschule in Kladno): „Wird dem Hohen K. k. Ministerium für Cultus und Unterricht der mit dem Erlasse vom 1. März l. J. No. 2681 herabgelangte Rekurs der Gemeindevertretung von Kladno und der Vertretungen der nach Kladno gegen den Erlaß vom 9. Jänner 1878 No. 28461, mit welchem die Errichtung einer selbstständigen deutschen Volksschule in Kladno angeordnet worden ist, nebst allen Verhandlungsakten zur hohen Entscheidung mit dem Beifügen [!] ehrerbietigst vorgelegt, daß dieser Rekurs schon aus dem Grunde zurückzuweisen wäre, weil er erst nach Verlauf der gesetzlichen Rekursfrist eingebracht werden ist.“; seznam příloh: „Beizuschließen: Z. 28461/77 Eingabe, 2 Beil[a]g[en], Konzept 4 St[üc]k[e]; Z. 5546/78 Bogen 1 Stk; Z. 7180/78 Bogen 1 Stk; Z. 8558/78 Eingabe und 24 Bl 25 Stk; Auszug aus dem Sitz[un]gsp[r]o[tok]o[l] vom 8./I. 78 Post No. 12 1 Stk; [zusammen] 32 Stk“. Z korespondence s OŠR Smíchov např. koncept žádosti na OŠR kvůli dodání dokumentů a dokladu o příjmu intimace lednového rozhodnutí čj. 5546 ai 1878 / L. S. R. z 10. 3. 1878 (Ministerium für Cultus und Unterricht um Bericht über einen Rekurs der Kladnoer Gemeindevertretung gegen die Errichtung einer deutschen Volksschule in Kladno, čj. 2681 z 1. 3. 1878, u ZŠR praes. 6. 3. 1878): „[...] sowie eines Nachweises über den Zeitpunkt, in welchem der Kladnoer Gemeindevertretung die Intimation des Erlaßes vom 9. Jänner l. J. No. 28461 zugekommen ist.“ Intimát mělo kladenské zastupitelstvo přijmout 2. 2. 1878 pod čj. 392, zpráva OŠR čj. 1553 ai 1878 / B. S. R. z 23. 3. 1878 (u ZŠR praes. 27. 3. 1878): „[...] Erlaß vom 9. Jänner 1878 No. 28461 mit h. ä. Erlaße vom 2. Februar 1878 No. 392 intimirt [!] würde, welch letzterer am 3. Febr. 1878 an das Kladnoer Bürgermeisteramt von hieraus expedirt [!] worden ist.“; resp. koncept odpovědi ZŠR z 31. 3. 1878 čj. 7180 ai 1878 / L. S. R., v níž bylo vyžadováno opětovné potvrzení obou dat: „[...] sicherzustellen, an welchem Tage der Kladnoer Gemeindevertretung die Intimation des Erlaßes vom 9. Jänner l. J. No. 28461 zugekommen ist, ferner an welchem Tage der Ministerial-Rekurs der Gemeinde bei der Post aufgegeben wurde.“

⁴⁸ SOkA Kladno, ÚŠR Kladno, kn. 1, zápis ze schůze 10. 4. 1878, bod 2 (Vyřízení dopisů úředních).

Adolph Freiherr von Heider (1819–1897), v té době i poměrně známý kunsthistorik a archeolog.⁴⁹ Ministerstvo kultu a vyučování v něm posoudilo lednové povolení zemské školní rady zřídit samostatnou německou obecnou školu jako zákonné a současně odmítlo rekurs kladenského zastupitelstva. Následně ZŠR pověřila smíchovskou OŠR, aby nejdéle do konce července zajistila naplnění konečného rozhodnutí, proti němuž již nebylo odvolání.⁵⁰

*

Počáteční léta německé obecné školy

V květnu 1878 se tak staly ještě akutnějšími dosud nevyřešené otázky umístění dvou tříd německé školy, jejich vybavení nábytkem a pomůckami a také angažování učitelů. Navzdory pramenné nouzi lze průběh děje částečně rekonstruovat z pečlivého zápisu ve školní kronice.

Obě třídy byly prozatímně umístěny do chlapecké školy čp. 103 na dnešním Floriánském náměstí. Vyčleněné místnosti zřejmě nebyly nejpřívětivější, zejména díky obtěžujícímu zápachu z přilehlé žumpy. Lavice, katedry a tabule byly pořízeny nové. Podle předběžného ujednání bylo zařízení školy i s náklady na její údržbu vyčísleno na 466 zl., nicméně třeba se škamnami kvůli jejich nepohodlným opěradlům, úzkým deskám stolu a vůbec hrubému opracování žádná velká spokojenost nepanovala. Jak konstatoval Holfeld: „Ještě chyběli vyučující a žáci.“⁵¹

Výběrového řízení na obsazení dvou učitelských míst, vypsaného smíchovskou OŠR, se zúčastnilo celkem osmnáct uchazečů, z nich jedenáct na post řídícího. Anonce měla být zveřejněna v tisku a v úředním věstníku (*Gesetz- und Verordnungsblatt für das Königreich Böhmen, Zákoník zemský a věstník vládní korunní země české*). Začátkem června obdržela kladenská NMŠR seznam přihlášených aspirantů, z nichž měla pro každé učitelské místo sestavit pořadí tří prvních kandidátů, zákonem požadovaný „*Ternovorschlag*“.⁵²

⁴⁹ Biografické medailony např. Constant WURZBACH Ritter von TANNENBERG, *Biographisches Lexikon des Kaiserthums Oesterreich, Teil 8 (Hartmann–Heyser)*, Wien 1862, heslo Heider, Gustav Adolph na s. 208–209; případně *Österreichisches Biographisches Lexikon, Band 2 (Glaessner–Hübl)*, Wien 1958, heslo Heider Gustav Freiherr von na s. 241.

⁵⁰ NA, ZŠR Praha, sign. III-306/21, intimát Ministerstva kultu a vyučování Vídeň čj. 6281 z 30. 4. 1878 (u ZŠR praes. 8. 5. 1878); koncept intimátu pro OŠR Smíchov čj. 10388 ai 1878 / L. S. R. z 27. 5. 1878.

⁵¹ SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 2v.

⁵² SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 2v – fol. 3r. Zákon č. 86/1875 z. z. č., kterým se upravují právní svazky učitelstva národních škol v království Českém; zmiňovaný § 5: „Okresní školní rada má žádosti sbírat i a do čtrnácte dnů po prošlé lhůtě konkursní s dobrým zdáním okresního inspektora školního o veškerých uchazečích odevzdati místní školní radě, která ve čtrnácti dnech učiní okresní školní radě návrh tří osob, aby uprázdněné místo bylo obsazeno.“

Na červnovém zasedání NMŠR byli na první místa nominováni Heinrich Holfeld, dosavadní řídící učitel v Oberhennersdorfu (dnes Horní Jindřichov), městské části Rumburka, a Joseph Tutte, v té době učitel v Lovosicích, kteří byli následně smíchovskou OŠR prezentováni zemské školní radě, jež oba navržené muže ve druhé polovině července definitivně ustanovila do Kladna s nástupem od 1. září 1878 a s tabulkovým platem 700 zl. ročně (řídícímu příslušel navíc funkční příplatek 100 zl. a příspěvek na bydlení 140 zl.).⁵³

Situace se však poněkud zkomplikovala, protože ještě koncem srpna nebyl Holfeld uvolněn z jeho stávajícího postu v Horním Jindřichově, jak o tom písemně informoval smíchovskou OŠR, která obratem uvědomila ZŠR a požádala ji o zakročení. 1. září před polednem byl z Prahy do Rumburka poslán telegram, který tamní OŠR nařizoval okamžité uvolnění H. Holfelda z Horního Jindřichova. Tutte přesídlil do Kladna posledního srpna, Holfeld dorazil až 3. září.⁵⁴

Konečně mohlo být přistoupeno k náboru žactva. Ve čtvrtek 5. září 1878 se do nové německé obecné školy přihlásilo 131 dětí, 73 chlapců a 58 dívek. V otvírané první třídě byli z padesáti žáků evidováni pouze čtyři, jejichž mateřským jazykem byla čeština, zatímco ve druhé bylo ze zbývajících jednaosmdesáti dokonce třicet takových, kteří vůbec nevládli němčinou. Považujeme-li uvedená čísla za platná, vychází podíl Čechů mezi žáky německé školy v prvním roce její existence na o málo více než čtvrtinový (25,95 %).⁵⁵

Ani jeden ze jmenovaných učitelů česky neuměl. Heinrich Holfeld (1840–1894), rodák z Jiříkova (Georgswalde) v okrese Děčín, nastoupil po dokončení nižší reálky ve Varnsdorfu na učitelský institut v Litoměřicích (*K. k. Lehrerbildungsanstalt*

⁵³ SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 3r. Více také NA, ZŠR Praha, sign. III-306/23; v tomto spisu jsou dokumenty z let 1878–1890, týkající se záležitostí učitelů (Heinrich Holfeld, Joseph Tutte, Karl Lichtnecker, Zdenko Wosyka a podučitelka Francisca, též Franziska Pelzová) kladenské školy, srovnej např. relace OŠR Smíchov čj. 3597 ai 1878 / B. S. R. z 1. 7. 1878 (*Smichover k. k. Bezirksschulrat praesentirt (!) den Heinr. Holfeld und Jos. Tutte für die Lehrerstellen an der deutschen Volksschule in Kladno*; u ZŠR praes. 14. 7. 1878, čj. 15497 ai 1878 / L. S. R.); též koncept intimátu ZŠR Praha čj. 15497 ai 1878 / L. S. R. z 20. 7. 1878 (exp. 22. 7. 1878) pro okresní školní rady Smíchov, Rumburk a Litoměřice a Berní správu Kladno, resp. jmenování obou učitelů.

⁵⁴ NA, ZŠR Praha, sign. III-306/23, např. koncept intimátu ZŠR Praha čj. 19334 ai 1878 / L. S. R. z 1. 9. 1878 pro OŠR Rumburk (v odpověď na žádost OŠR Smíchov čj. 5031 ai 1878 / B. S. R. z 30. 8. 1878, B. S. R. *Smichov um telegrafische Enthebung des Oberlehrers Heinrich Holfeld in Oberhennersdorf*, u ZŠR praes. 31. 8. 1878; exp. 1. 9. 1878 v 11:45 h), SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 3r.

⁵⁵ SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 3r. Případné přestupy žáků se měly řídit § 22 zákona č. 69/1869 ř. z. (tedy s výjimkou přestěhování se rodičů pouze na počátku školního roku, ve zvláště naléhavých případech potom se svolením příslušné okresní či místní školní rady i v jeho průběhu), srovnej SOKA Kladno, ÚŠR Kladno, kn. 1, zápis ze schůze 1. 10. 1878, bod 3: „Vyřízení zásady o přestupování žáků ze školy české do německé a opak. V té věci usneseno řídit se dle § 22 zák[ona] ze dne 14. května 1869.“; na stejné téma znovu o rok později, TAMTĚŽ, zápis ze schůze 24. 10. 1879, bod 2b.

in Leitmeritz), kde po studiu v letech 1857–1859 získal oprávnění vyučovat na obecných školách. Poté působil jako podučitel v Království, místní části Šluknova (Königswalde bei Schluckenau) – mimochodem, jedná se o rodiště sedmého sídelního biskupa litoměřického (stolec zastával v letech 1790–1801) a známého školského reformátora Jana Ferdinanda Kindermanna (1740–1801), v roce 1777 nobilitovaného s titulem Ritter von Schulstein –, odkud po necelých čtyřech letech přestoupil na obecnou školu Brtníky (Zeidler), dnes součásti obce Staré Křečany (Alt Ehrenberg) v okrese Děčín (bývalý soudní okres Hainspach, dnes Lipová). V Brtníkách zůstal sedm let a zajímavé jsou také jeho tehdejší příjmy, pohybující se od 180 do 210 zl. ročně. O něco si polepšil až v roce 1868, kdy nastoupil na učitelské místo do Horního Jindřichova s platem 360 zl. ročně.⁵⁶

Druhý vyučující, o pět let mladší Joseph (též Josef) Tutte, pocházel z Litoměřic. Po absolvování reálky v Litoměřicích a v Praze úspěšně dokončil i studia na učitelském ústavu ve svém rodném městě. V letech 1864–1878 působil jako podučitel (s příjmem 150 zl.) a učitel (360 zl. a poté 600 zl.) na obecné škole v Lovosicích. Oba si tedy, minimálně co se platu týče, díky přestupu do Kladna polepšili.⁵⁷

Za katechetu pro katolické žáky se podařilo získat piaristu P. Františka Ruperta Loskota (1846–1900), jehož po odchodu na učitelský ústav do Příbrami nahradil od 1. listopadu 1878 P. Vojtěch Pekař. Výuku náboženství pro Židy obstarával rabín Isaías Grünberg, povoláný kladenskou židovskou obcí. Čtyři hodiny týdně učila ženským ručním pracím manželka řídícího Marie Holfeldová (plat 80 zl.) a tři hodiny češtině ve druhé třídě Josef Bradáč (75 zl.), působící na obecné chlapecké škole.⁵⁸

Navzdory uvěřitelně upřímné snaze učitelů nebyla německá obecná škola v prostředí převážně českého Kladenska vítána, o čemž svědčí i pocity samotného řídícího Holfelda, které následně svěřil stránkám školní kroniky. Celkem překvapivě se totiž nekonalo ani oficiální, nemluvě dokonce o jakkoli slavnostním, představení nové vzdělávací instituce, byť v provizorních prostorách, kladenskou NMŠR. I proto nemusíme

⁵⁶ SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 3v – fol. 4r. Srovnej také Státní oblastní archiv v Litoměřicích (dále SOA Litoměřice), Sběrka matrik Severočeského kraje 1558–1949, Farní úřad Jiříkov, sign. L62/10 matrika narozených 1835–1841, fol. 255 (16. 3. 1840), resp. SOA Praha, Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj 1573–1949, Farní úřad Kladno, sign. Kladno 58 matrika zemřelých 1889–1904, pag. 218 (7. 3. 1894).

⁵⁷ SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 4r. Srovnej také SOA Litoměřice, Sběrka matrik Severočeského kraje 1558–1949, Farní úřad Litoměřice – děkanství, sign. 98/41 matrika narozených 1838–1845, pag. 547 (26. 7. 1845).

⁵⁸ SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 3v – fol. 4r. K P. Františku R. Loskotovi také Jaroslav KORBEL PODBRDSKÝ, *Místopis Příbrami. Příbramské hřbitovy*, Příbram 2010, heslo Loskot, František Rupert Páter, elektronická verze na stránkách Spolku Prokop Příbram <<http://spolek-prokop-pb.cz/studie/>> (cit. 6. 7. 2020).

Ohledně P. Vojtěcha Pekaře více NA, ZŠR Praha, sign. III-306/30, kde mj. koncept intimátu ZŠR čj. 11904 a 13720 ai 1879 / L. S. R. z 18. 7. 1879 pro OŠR Smíchov v odpověď na její žádost (B. S. R. beantragt eine Renumeration von 30 Gulden per Stunde, die allerdings bedeutend, aber mit Rücksicht auf die in Kladno herrschenden Verhältnisse zu bewilligen wäre).

Holfeldem vyjádřené sebevnímání jako cizího elementu, ne-li přímo vetřelce do a priori nepřátelsky naladěného prostředí, nutně pokládat za účelovou *básnickou licenci*.⁵⁹

Nesmíme totiž zapomínat na společenské klima panující v zemích Koruny české po celá sedmdesátá a osmdesátá léta 19. století. Z této perspektivy se tak zdá zcela zjevnou souvislost neochoty představitelů města zřídít v Kladně německou školu a vrcholícího střetávání se obou stále více se radikalizujících hlavních etnik v Českém království, zhusta přiživovaným dobovým tiskem českým i německým. Připomeňme si alespoň několik významných událostí, rámujiících obě decennia – fiasko návrhu o česko-rakouské vyrovnání (fundamentální články) v říjnu 1871, hospodářská krize po krachu na vídeňské burze v květnu 1873, až do září 1879 přetrvávající pasivní resistance českých poslanců říšské rady, vedoucí k rozštěpení Národní strany (staročeši a mladočeši) na sklonku roku 1874, Stremayrova jazyková nařízení na jaře 1880, rozdělení Karlo-Ferdinandovy univerzity na samém konci května 1881 a následná tzv. Chuchelská řež 28. června 1881, obnovený spor o pravost Rukopisů královédvorského a zelenohorského, vyvolaný kritickými články jazykovědce Jana Gebauera v časopise Atheneum v únoru 1886, nebo opět neúspěšný pokus o česko-německé vyrovnání (punktace) v lednu 1890.⁶⁰

Koncem července 1878 se na své schůzi smíchovská OŠR jednohlasně usnesla, že s ohledem na jazykovou situaci v Kladně je nutné, aby byla na nově zřízené německé škole již v nastávajícím školním roce zabezpečena nepovinná výuka češtiny pro děti vyššího oddělení v rozsahu tří hodin týdně. Zemská školní rada žádosti vyhověla, a jak víme, nakonec ji v prvním roce existence školy obstaral Josef Bradáč.⁶¹ Toto řešení však bylo zřejmě vnímáno jako pouhé provizorium. Zároveň je třeba

⁵⁹ SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 3r – fol. 3v: „Die Aufnahme [žáků, pozn. rrrn] war vollzogen. Der Unterricht begann. Eine eigentliche Einführung in die Schule von Seite des Ortsschulrates gab es nicht. Unser Hoffen auf günstige Eintrittsresultate hatte einen befriedigenden Verlauf gehabt, dagegen fasste uns ein Bangen in Bezug auf den Unterricht. Von wenig Personen Kladnos war uns ein freundlicher Sinn beschieden. Wir waren fremd, wurden häufig als Eindringlinge betrachtet. Bald war uns klar, dass die junge Pflanzstätte deutscher Bildung, deutschen Wesens sich nicht sonderlich der Sympathien der Bevölkerung erfreute. Wir erkannten die Verantwortlichkeit, die uns durch unser Amt übertragen wurde, hatten aber auch den redlichsten, ehrlichsten Willen alle der Schule entgegenstehenden Hindernisse gewissenhaft zu bekämpfen. Ein inniges Band knüpften wir, zwei deutsche Lehrer, mit heiligem Eifer fassten wir unser Amt auf, die pünktlichste Erfüllung unserer Pflichten hatten wir gelobt.“

⁶⁰ Blíže nejen k politické situaci daného období např. OTTO URBAN, *Česká společnost 1848–1918*, Praha 1982, zejména s. 227–407; JAN KŘEN, *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780–1918*, Praha 1990, zejména s. 194–237.

⁶¹ K výuce češtiny NA, ZŠR Praha, spis z let 1878–1888 sign. III-306/24, kde mj. úvodní žádost OŠR Smíchov čj. 4602 ai 1878 / B. S. R. z 6. 8. 1878 (u ZŠR praes. 8. 8. 1878 pod čj. 17565 ai 1878 / L. S. R.; Smichover k. k. Bezirksschulrat wegen Einführung des böhmischen Sprachunterrichtes an der deutschen Volksschule in Kladno); nebo koncept intimátu ZŠR čj. 17565 ai 1878 / L. S. R. ze 14. 8. 1878 pro OŠR Smíchov jako odpověď (B. S. R. für den deutschen Schulbezirk Smichov wegen Einführung des böhm. Sprachunterrichtes an der deutschen Volksschule in Kladno; exp. 16. 8. 1878).

konstatovat, že problémy s vlastní nedostatečnou znalostí češtiny si od samého počátku velice dobře uvědomovali sami němečtí učitelé Holfeld a Tutte. OŠR proto s vidinou rozšíření školy o třetí třídu stanovila jako podmínku pro přijetí dalšího učitele jeho schopnost aktivně ovládat také druhý zemský jazyk. Od školního roku 1879/1880 nastoupil na místo výpomocného podučitele Zdenko Wosyka, rodák z polského Krakova, absolvent pražského gymnázia a poté učitelského institutu, který požadované kritérium bilingvismu splňoval.⁶²

Další vlnu poměrně nevybíravých útoků na kladenskou německou školu spustilo na podzim 1879 její od samého počátku plánované rozšíření o třetí třídu, vnímané jako další krok ve snaze o poněmčování převažujícího českého prostředí. Uvažování podstatné části české veřejnosti o rostoucím národnostním napětí příznačně dosvědčují pravidelně se objevující články v týdeníku *Beseda učitelská*, jako třeba v dubnu 1878: „*Germanisace. [!] Až dosud bylo zřízeno 35 veřejných německo-židovských škol v ryze českých obcích.*“⁶³ V podobném duchu se na stránkách tohoto periodika „*pro učitele a přátele školství národního*“ psalo i v následujících měsících, např. v červenci: „*Opět o německou školu více. Ministr kultu a vyučování propůjčil židovské soukromé škole ve Voticích právo veřejnosti.*“⁶⁴ a v srpnu: „*Obrázek z německé školy v Čechách. Město Žatec má 10 000 obyvatelů. Do třech tříd tamější měšťanské školy pro chlapce chodí 4 žáci, a do třech tříd měšťanské školy pro dívky celých 6 žaček. I při té děsně nicotné návštěvě přispívá tu v dotčené třídě chlapecké český národ celou polovicí žáků (2), ve třídě dívčí pak vítězně soupeří s námi v naplňování škol německých židovky, jichž jsou tam dvě třetiny (4). (Na gymnasium [!] tamějším bylo v 8. tř. všeho všudy 5 žáků a na soukromé škole obchodní 2 žáci.)*“⁶⁵ Zajímavá argumentace, přičemž autorovi posledního ze zmíněných článků vůbec nepřekážela skutečnost, že právě Žatec (Saaz) byl jedním z měst v Českém království, jehož drtivá většina obyvatel se při sčítání lidu hlásila k německé obcovací řeči. Konkrétně v prosinci 1880 to bylo více než 93 %.⁶⁶

⁶² SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 5v – fol. 6r. NA, ZŠR Praha, sign. III-306/23, např. koncept intimátu ZŠR Praha čj. 21892 ai 1879 / L. S. R. z 11. 10. 1879 pro OŠR Smíchov (v odpověď na žádost OŠR Smíchov čj. 5457 ai 1879 / B. S. R. z 18. 9. 1879, *Smichover k. k. Bezirksschulrat ad Z. 20709 betrifft der Anstellung eines Unterlehrers an der 3. Klasse der deutschen Volksschule in Kladno*, u ZŠR praes. 20. 9. 1879; exp. 17. 10. 1879). Wosyka jako výpomocný podučitel pobíral 320 zl. ročně; dále též čj. 15607 ai 1880 / L. S. R., praes. 4. 7. 1880 (zpráva OŠR Smíchov čj. 4604 ai 1880 / B. S. R. z 26. 6. 1880, *Smichover k. k. Bezirksschulrat präsentirt [!] den Zdenko Wosyka für die Unterlehrerstelle in Kladno*), roční plat podučitele činil 400 zl. Zdenko Wosyka se narodil 12. 1. 1855 zřejmě v Krakově (Kraków, německy Krakau) a zemřel 16. 5. 1929 v hospici ve Velichově (něm. Welchau) na Karlovarsku, srovnej SOKA Kladno, Okresní školní výbor Kladno (dále OŠV Kladno), osobní spis Wosyka, Zdenko, mj. dva stejnopisy úmrtního listu z 3. 6. a 23. 7. 1929, vystaveného Farním úřadem Velichov.

⁶³ *Beseda učitelská*, 1878, ročník 10, č. 15 (11. 4. 1878), s. 178.

⁶⁴ *Beseda učitelská*, 1878, ročník 10, č. 28 (11. 7. 1878), s. 332.

⁶⁵ *Beseda učitelská*, 1878, ročník 10, č. 32 (8. 8. 1878), s. 381.

⁶⁶ *Special-Orts-Repertorium von Böhmen. Podrobný seznam míst v Čechách*, Wien 1885, Žatec s. 518 („Jazyk v obcování příslušného obyvatelstva – německý 9 616, český 660“).

Na přelomu září a října 1879 byla na stránkách deníků *Národní listy* a *Slovanské listy* pranýřována také kladenská škola. Neznáme autora dopisu, který byl odeslán do redakce stranických novin mladočechů: „*O školních poměrech na Kladně píše se nám. Máme na Kladně tři první chlapecké třídy po 160 (!) žácích, 3 druhé třídy po 120, tři třetí po 105 žácích; tři čtvrté, dvě páté třídy, každou nejméně o stu žáků. Také všechny tři třídy školy měšťanské jsou přeplněny; ký div, že při takovém přeplnění českých škol odpadáva značná část [!] pro školu německou, nyní trojtřídní, které věru na českém Kladně naprosto není zapotřebí. Navštěvují ji naskrze české děti, a sice letos 200! Německá škola jest ve všem ve výhodě, jak nejlépe dokazuje faktum to, že pro 500 dítek první třídy české školy jsou tři učitelé, pro 200 českých dítek v německé škole také tři učitelé. Vůči těmto poměrům není divu, když Němčouři naši těší se, že přes rok dočkají se čtvrté třídy německé!*“⁶⁷

Text kladenského dopisu hned následujícího dne přetiskl deník s efemérní životností, vydávaný nepříliš úspěšným politikem a publicistou Janem Stanislavem Skřejšovským (1831–1883), *Slovanské listy*. A dost možná samotný Skřejšovský na něj navázal vlastním obsáhlým komentářem: „*Ku tomuto stesku zaslaného [!] z Kladna „Nár. L.“ dodati dlužno dvě závažné okolnosti. Za první, že truchlivé poměry takové nejsou toliko na Kladně, nýbrž i v Praze a ve všech téměř městech českých. A za druhé: že vinu vzrůstání se německých škol v českých městech ba i po venkově nesou na větším díle čeští rodičové sami a zhoubná indolence naší veřejnosti, kteráž pod klamným leskem nového vzrušení v našem národním životě rozzírá se čím dál tím šíře a hlouběji. Jest sice pravda, že české školy jsou na mnoze přeplněny žactvem (ač známe města velmi mnohá, kde prostorné místnosti českých škol přijaly by žactva počet ještě dvojnásobný, kdyby bylo třeba, a čeští rodičové přece posílají děti své do škol německých): jest pravda, že do německých škol shání se děti české přeúsilovnou agitací židů, všelikých úředníků a jiných živlů podobných; jest také svatá pravda, že školy české oproti německým učitelstvem a j. opatřeny jsou opravdu macešsky: než to vše jsou příčiny zjevu toho sbíhání českých dětí na školy německé jen vedlejší vedle oné hlavní a vlastní, k níž přiznati se buď bojíme, nebo stydíme. Vlastní ta příčina jest, že v lidu našem městském i venkovském povážlivěji a povážlivěji rozmáhá se z „praktických ohledů“ přání, aby děti jejich vychovány byly raději německy než česky. Ucpěte toto zřídlo germanisace nejnebezpečnější a velmi nakažlivé a učiníte německé školy v krajích českých nemožnými; jinak stěží. Nepochybujeme, že nedaleko již doba, kdy přiznáme si to všichni, jen aby nebylo již pozdě!*“⁶⁸

⁶⁷ *Národní listy*, 1879, ročník 19, č. 233 (30. 9. 1879), s. 2.

⁶⁸ *Slovanské listy*, 1879, ročník 1, č. 53 (1. 10. 1879), s. 3. Výtisk je přílohou spisu zemské školní rady se zprávami OŠR Smíchov, srovnaj NA, ZŠR Praha, sign. III-306/8, čj. 14203 ai 1881 / L. S. R., praes 7. 6. 1881 (relace OŠR Smíchov čj. 2872 ai 1881 / B. S. R. z 25. 5. 1881, C. k. okresní školní rada na Smíchově podává k vynesení vel. c. k. zem. šk. rady z dne 14. dubna 1881 č. 5542 doplňující zprávu o upravení vyučování jazyku německému na Kladně), resp. čj. 13711 ai 1881 / L. S. R., praes. 2. 6. 1881 (žádost OŠR Smíchov čj. 1411 ai 1881 / B. S. R. z 25. 5. 1881, C. k. okresní školní rada na Smíchově žádá za zřízení nových paralelek, event. nových škol na Kladně).

Latentní antisemitismus (dle Eberharda Jäckela právě v roce 1879 v Německu vynalezený pojem),⁶⁹ podněcovaný u významné části české společnosti ztotožňováním izraelitů s jejich příslušností k německému živlu, nebyl rozhodně ničím výjimečným. Zejména v dobovém tisku lze nalézt nespočet článků, v nichž se židé stávali snadným terčem verbálních útoků. Posledním příkladem za všechny nám budiž dvě zprávy, převzaté koncem října 1880 Národními listy z Besedy učitel-ské, přičemž druhá z nich se opět týkala kladenské německé školy: „*Rabínové musí vyučovat česky. Na gymnasiích v Čechách vyučují místní rabínové izraelitské hochy náboženství. Dosud dělo se tak v jazyku německém. Nejnověji však došel od ministerstva vyučování rabínů přísný rozkaz, aby na českých gymnasiích bez odkladu vyučovali po česku. Rabínové většinou jsou Němci a nedovedou česky přednášet, ba není ani knihy židovsko-náboženské, ba ani bible není pro židovské vyučování autorizována. Dosavadní překlady české jsou u rabínů v nenávisti, poněvadž prý namířeny jsou proti židovství. [...]*“

Vyučování němčině na českých školách, které jest, jak známo, neobligátní, stojí do roka mnoho peněz. Ryze české město Kladno dle „B. Uč.“ obětovalo např. na renu-merace za vyučování němčině na obecných školách českých 1 465 zl., kdežto náklad věnovaný na renumerace na vyučování češtině na tamější škole německé obnášel pouze 150 zl.“⁷⁰

Ještě před otevřením své třetí třídy musela německá škola na jaře 1879 řešit otázku svého umístění. Kladenské zastupitelstvo sice schválilo v prosinci 1878 rozpočet české místní školní rady ve výši 20 498 zl. 63 kr. („pro r. 1878 na vydržování školních budov 6 666 zl.“ a „třetí termín pro r. 1879 na stavbu školní budovy 12 685 zl. 63 kr.“ s přírážkami 12,5 % a 24,5 %), včetně částky 1 147 zl. „na vydržování školy německé pro rok 1879“ s přírážkou k přímým daním ve výši 2,1 %, ovšem již v květnu následujícího roku se na své mimořádné schůzi usneslo podmínit výstavbu nové budovy pro německou školu dostatečnou subvencí od zemského výboru ve výši nejméně 15 000 zl.⁷¹

⁶⁹ Eberhard JÄCKEL, *Německé století. Historická bilance*, Praha 2004, k pojmu antisemitismus a hypotéze amerického historika německého (a židovského) původu George L. Mosse zejména na s. 16–18.

⁷⁰ *Národní listy*, 1880, ročník 20, č. 260 (29. 10. 1880), s. 2; srovnej *Beseda učitel-ská*, 1880, ročník 12, č. 44 (28. 10. 1880), s. 596.

⁷¹ SOKA Kladno, AM Kladno, provizorní sign. A8 (zápisy obecní rady a zastupitelstva 1878–1879), protokol z mimořádné schůze obecního zastupitelstva ze 17. 5. 1879, bod 1 (§ 42); protokol ze schůze obecního zastupitelstva z 6. 12. 1878, bod 3 (§ 247; rozpočty MŠR). Též TAMTÉŽ, provizorní sign. KL-39/2, koncept noty čj. 2771/IV ai 1878 z 8. 12. 1878 pro obě kladenské místní školní rady (v odpověď na relaci ÚŠR čj. 240 z 2. 12. 1878 ohledně rozpočtu s přílohou prelimináře NMŠR na příští účetní rok ze 4. 12. 1878, u Města Kladno praes. 6. 12. 1878). K přístavbě východního křídla čp. 103 na dnešním Floriánském náměstí v letech 1874–1877, určeného pro dívčí školy, např. SOKA Kladno, ÚŠR Kladno, kn. 1 (zápisy ze schůzí 1874–1884), passim.

Další setrvání německé obecné školy v pronajatých místnostech budovy české obecné chlapecké školy v čp. 103 ani v nově přistavěném východním křídle objektu, určeném pro dívčí školy obecnou a měšťanskou, bylo českou místní školní radou odmítnuto: „*Vyřízení žádosti německé míst. škol. rady v příčině přeložení německé školy do bytu p. Hálkova a zasedací síně v nové škole dívčí. Po delší debatě o věci této dává p. předseda hlasovati. Většinou hlasů usneseno, že ani byt p. Hálkův, ani zasedací síň propůjčiti se nemůže německé škole, poněvadž oběho pro účely českých škol nezbytná jest potřeba. Pan Šmolík [!] ohražuje se co zástupce společnosti státní dráhy proti tomu usnešení, a sice proto, poněvadž domnívá se, že umístění německé školy jinde než v bytu p. Hálkova a zasedací síni bude míti za následek velké výdeje a že tím společnosti, kterou zastupuje, vzejdou nové platy.*“⁷²

Naposledy se v původních třídách v čp. 103 sešli žáci, jejich rodiče, učitelé a členové NMŠR 21. července 1879 při slavnostním zakončení školního roku, jehož formu předepisovaly instrukce, zaslané smíchovskou OŠR. Nejprve se děti zúčastnily mše a zapěly rakouskou císařskou hymnu *Gott erhalte, Gott beschütze (Zachovej nám Hospodine)*. Poté měli rodiče možnost prohlédnout si vybavení školy, vyslechnout si připravené pásmo písní a poezie a potleskem ocenit nejpilnější žáky obou tříd. Hojně navštívenou slavnost zakončil krátkým děkovným proslovem řídící učitel Holfeld.⁷³

Řešení otázky příštího přechodného působiště se našlo díky vstřícnosti Pražské železářské společnosti, která škole od září 1879 poskytla pronájem dvou místností v bývalém špitále v Huťské ulici čp. 209. V dnešní Hajnově ulici již tuto přízemní nárožní budovu nenajdeme, vzala za své při rozsáhlé asanaci centra města koncem sedmdesátých let 20. století.⁷⁴

Stále však bylo nutné najít prostory ještě i pro třetí třídu, jejíž vznik schválila zemská školní rada počátkem září 1879. NMŠR na nezbytnou dobu pronajala místnost v protějším domě čp. 387/8 v Huťské ulici, dnes již také neexistujícím. Podle zprávy OŠR Smíchov byla splněna podmínka pro rozšíření školy a současně by se více než dvě stovky žáků prostě do dvou místností v bývalém špitálu nevešly.⁷⁵

⁷² SOkA Kladno, ÚŠR Kladno, kn. 1, zápis ze schůze z 30. 4. 1879, bod 3; též zápis ze schůze z 9. 7. 1879, bod 2 (*Vyřízení spisů úředních*).

⁷³ SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 4v.

⁷⁴ SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 4r – fol. 4v.

Základní charakteristiku jednotlivých architektonicky významnějších budov přinesl stavebně historický průzkum před druhou fází asanace centra Kladna, srovnej Dobroslav LÍBAL – Mojmír HORYNA – Alena LIŠKOVÁ, *Kladno, historická část města, stavebně historický průzkum vybrané části území*, 3 díly, strojopis, Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů v Praze 1977–1978. Přímo k zaniklému objektu čp. 209 se zachoval spis k dočasnému osvobození od daně domovní z důvodu stavby, obsahující dokumentaci k přístavbě v roce 1935, srovnej SOkA Kladno, Berní správa Kladno 1894–1949, neuspořádáno, Kladno čp. 209.

⁷⁵ NA, ZŠR Praha, sign. III-306/25, např. koncept intimátu ZŠR Praha čj. 20709 ai 1879 / L. S. R. z 9. 9. 1879 pro OŠR Smíchov (v odpověď na zprávu OŠR Smíchov čj. 5155 ai 1879 / B. S. R.

V první třídě učil Wosyka, ve druhé Tutte a ve třetí Holfeld, šest hodin týdně ženským ručním pracím potom opět Marie Holfeldová (renumerace 120 zl.), nově ale v souladu s § 81 Řádu školního a vyučovacího⁷⁶ za dohledu místního ženského výboru, jmenovitě manželkami báňského ředitele Bachera a inženýra Smolíka. Náboženské vyučování vedli P. Josef Syrový, P. Vojtěch Pekař a rabín Isaias Grünberg (dvě hodiny týdně v každé třídě po 30 zl.), od 1. září 1879 nastoupil také školník.⁷⁷

Na sklonku roku 1879 došlo k výměně starostů Kladna, když Jana Beránka vystřídal – nakonec pouze na necelé jedno volební období – JUDr. František Heppner.⁷⁸ Po poslední schůzi NMŠR pod Beránkovým vedením mu ředitel Bacher vyslovil poděkování za jeho vstřícný postoj vůči německé škole. Podle řídicího učitele Holfelda sice bývalý starosta nepatřil vyloženě k příznivcům školy, nicméně svým objektivním přístupem dokázal „odrážet štváctví jejích odpůrců“ a svůj post zastával svědomitě a zodpovědně. Ještě koncem listopadu Beránek podepsal žádost NMŠR o subvenci ve výši 15 000 zl. ke stavbě vlastní školní budovy, která byla jen částečně naplněna 7 000 zl. až po jeho odchodu z funkce.⁷⁹

Zdá se, že role kladenských starostů, stojících přirozeně také v čele místních školních rad, spočívala mj. v tlumení nacionálních vášní a udržování v rámci možností dosažitelné spravedlivé rovnováhy mezi znesvářenými stranami. Minimálně MUDr. Jaroslav Hruška, Josef Hrabě a Jan Beránek, jmenujeme-li ty z našeho pohledu nejvýznamnější pro období posledních desetiletí existence monarchie, stejně jako třeba českým historickým narativem dodnes téměř demonizovaný

z 5. 9. 1879, *Smichover k. k. Bezirksschulrat berichtet wegen Erweiterung der deutschen Schule in Kladno um die 3. Klasse*; u ZŠR praes. 8. 9. 1879). K otevření třetí třídy srovnej také SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 6v.

⁷⁶ Nařízení ministra záležitostí duchovních a vyučování č. 105/1870 ř. z., § 81: „Místní úřad školní může dohled ke škole pro vyučování pracem ženským svěřiti komitétu ženských k obci příslušných, kterýž jest povinen čas od času školu navštěvovati a navrhovati místnímu úřadu školnímu, co by se mu vidělo k zvelebení školy příhodno.“

⁷⁷ SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 6r – fol. 6v.

⁷⁸ Advokát František Heppner se narodil 8. 10. 1841 ve Skřivánku (Lerchenhof), dnes části obce Okrouhlička (dříve Šejdorf, německy Scheibelsdorf) v okrese Havlíčkův Brod, zemřel 6. 9. 1892 v Nouzově, části Unhoště. Srovnej Státní oblastní archiv v Zámrsku (dále SOA Zámorsk), Sběrka matrik Východočeského kraje 1587–1949, Farní úřad Štoky, sign. 3054 matrika narozených pro Skřivánek 1836–1878, ukn 9545, pag. 13; SOA v Praze, Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj 1573–1949, Farní úřad Kladno, sign. Kladno 58, matrika zemřelých 1889–1904, pag. 168; resp. Farní úřad Unhošť, sign. Unhošť 35, matrika zemřelých 1887–1916, pag. 50.

SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 8v. K jeho rezignaci kvůli článku ve slánském týdeníku Svobodný občan z 20. 8. 1881 srovnej SOKA Kladno, AM Kladno, provizorní sign. A9 (zápisy obecní rady a zastupitelstva 1880–1881), např. protokol ze schůze obecního zastupitelstva z 30. 8. 1881, bod 2 (§ 185).

⁷⁹ SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 6v – fol. 7r. Srovnej Holfeldův opis žádosti kladenské NMŠR z 28. 11. 1879 na ZŠR Praha, TAMTÉŽ, fol. 7r – fol. 8v.

Gottfried Bacher, by si zasloužili odborné zpracování jejich alespoň životopisných medailonů, zbavených letitého nánosu ideologické a národovecké přítěže.⁸⁰

Príslovečným *pio desiderio* zůstávala i nadále otázka vlastní budovy německé školy, nota bene při jejím dalším plánovaném rozšíření o čtvrtou třídu, de facto paralelní třetí. Během prvního pololetí 1880 usilovala NMŠR pod vedením starosty Heppnera o její zřízení a souběžné přijetí podučitele s platem 400 zl. ročně. Stávající učebny byly nezdravě přeplněny („*gesundheitsschädliche Überfüllung*“), počet zapsaných žáků (210), který by sám o sobě na rozšíření nestačil (podle zákona bylo třeba 240),⁸¹ se měl od nového školního roku podstatně zvýšit a získání jiných vhodných prostor, jež by pojaly osmdesát dětí, nebylo možné.

Ještě na jaře se zdálo, že otevření další třídy s novým učitelem nic nebrání, budou-li ovšem potřebné finanční prostředky zahrnuty do předběžného rozpočtu školního obvodu na rok 1881. Začátkem června hlásila smíchovská OŠR nadřízenému úřadu, že ačkoli nebyla kladenská NMŠR navzdory přeplněnosti zejména třetí třídy schopná

⁸⁰ Přestože byla před několika lety vydána rádoby monografie dr. Hrušky, může bohužel sloužit za přímo odstrašující případ toho, jak by historiografická práce, z libovolného úhlu pohledu posuzovano, vypadat rozhodně neměla. Srovnej Jaroslav VYKOUK, *Kladenský starosta. Jaroslav Hruška a jeho konflikt s dobou*, Kladno 2015.

Alespoň základní životopisná data dalších jmenovaných starostů. Stavební podnikatel Josef Hrabě se narodil i zemřel v Kladně (* 21. 2. 1839, † 14. 4. 1899), lékař MUDr. Jaroslav Hruška pocházel ze Solnice v podhůří Orlických hor (* 5. 10. 1847, † 9. 6. 1930 v Kladně). Srovnej SOA Praha, Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj 1573–1949, Farní úřad Kladno, sign. Kladno 08, matrika narozených 1832–1848, pag. 63 (J. Hrabě); TAMTĚŽ, sign. Kladno 49, matrika oddaných 1863–1874, pag. 26 (sňatek J. Hrabě a Marie Anny rozené Holfeldové); TAMTĚŽ, sign. Kladno 58, matrika zemřelých 1889–1904, pag. 383 (J. Hrabě); TAMTĚŽ, sign. Kladno 53, matrika oddaných pro Kročehlavy 1870–1894, pag. 211 (sňatek J. Hrušky s vdovou Marií Zacharovou); TAMTĚŽ, sign. Kladno 88, matrika zemřelých 1927–1934, pag. 120 (J. Hruška); SOA Zámorsk, Sběrka matrik Východočeského kraje 1587–1949, Farní úřad Solnice, sign. 150-6 matrika narozených pro Solnici 1837–1872, ukn 8965, pag. 95 (J. Hruška). Srovnej též pomocnou evidenci obyvatel v SOkA Kladno, AM Kladno, např. provizorní sign. MA.

⁸¹ Např. zákon č. 62/1869 ř. z., školský zákon, § 11 („*Die Zahl der Lehrkräfte an jeder Schule richtet sich nach der Schülerzahl. Erreicht die Schülerzahl in drei aufeinander folgenden Jahren im Durchschnitte 80, so muß unbedingt für eine zweite Lehrkraft, und steigt diese zahl auf 160, für eine dritte gesorgt und nach diesem Verhältnisse die Zahl der Lehrer noch weiter vermehrt werden. Einmal errichtete Lehrstellen dürfen nur mit Bewilligung der Landesschulbehörde, und zwar nur dann wieder beseitigt werden, wenn in einem fünfjährigen Durchschnitte die oben bestimmte Anzahl der Schüler nicht erreicht wird. Der Landesgesetzgebung bleibt es vorbehalten, die Maximalanzahl der einem Lehrer zuzuweisenden Schüler noch weiter herabzusetzen.*“); případně zákon č. 22/1870 z. z. č., kterým se upravuje zřizování, vydržování a navštěvování veřejných škol národních, konkrétně § 11 („*Děti mimo osadu školní přebývající mají býti přijaty jen potud, pokud tím počet 80 školních dětí v jedné třídě se nepřekročí /§ 11 zákoníka říšského, daného dne 14. května 1869/ a pokud tím školní světnice se nepřeplní. Totéž platí o přijímání dětí, které šestého roku nedokonavše, povolení místní rady školní ku vstoupení do veřejné školy národní obdržely.*“).

zajistit pro ni odpovídající prostory, trvala na rozdělení alespoň nejstarších žáků do dvou paralelních tříd, chlapecké a dívčí, což ostatně předepisoval i Řád školní a vyučovací.⁸² Mnoho rodin se zdráhalo nechat své dvanácti až čtrnáctileté dcery učit se společně se stejně starými hochy. Současně se ovšem Kladenští zavázali, že obstarají vhodné prostory nejenom pro eventuální čtvrtou třídu, ale i pro celou školu. Smíchovská OŠR proto požádala o schválení dalšího rozšíření německé obecné školy, a to rozdělením dosavadní koedukované třetí třídy na samostatné dívčí a chlapeckou se systemizovaným místem podučitele. Zamítavé odpovědi se smíchovské OŠR dostalo až v polovině srpna. Zemská školní rada totiž nepovažovala splnění požadavků v uvedeném termínu za reálné především vzhledem k dosavadní nečinnosti OŠR, kterou současně vyzvala, aby byla kladenské NMŠR nápomocna a záležitost vyřešila do poloviny září.⁸³

Ve stejné době musela německá škola řešit velmi nepříjemnou záležitost. Rabín Isaias Grünberg čelil obvinění ze spáchání blíže nespecifikovaného trestného činu pohlavního zneužívání (zřejmě dle § 128 trestního zákona č. 117/1852 ř. z., zločin zprznění) a začátkem března 1880 mu byl zakázán přístup do školy. Zápis této události v kronice školy svědčí o tom, jak hluboce soudní vyšetřování náboženské autority, mnohonásobného otce ze spořádané rodiny, který měl u svých žáků vždy dbát na dodržování morálních zásad, řídicího učitele Holfelda zasáhlo. Přestože byl Grünberg nakonec zproštěn viny, nemohl rozhodnutím OŠR a po žádosti kladenské NMŠR dále na škole působit a vrátil se do Prahy. Od školního roku 1880/1881 jej ve výuce náboženství nahradil rabín Eduard Schulhof z Jesenice (Jechnitz) v dnešním okrese Rakovník.⁸⁴

⁸² Nařízení ministra záležitostí duchovních a vyučování č. 105/1870 ř. z., jímž se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné, konkrétně § 44 („*Do tříd neb do oddělení rozdělí se děti školní podle vědomostí, přičemž také sluší náležité zření míti k věku. Od dokonaného dvanáctého roku budtež chlapci a děvčata, pokud jen možná, vyučování zvlášť o sobě. Ve školách čtyř- a více třídních budtež na všecken způsob od sebe oddělení.*“).

⁸³ NA, ZŠR Praha, sign. III-306/8, např. koncept intimátu ZŠR Praha čj. 9902 ai 1880 / L. S. R. z 28. 4. 1880, *Smichover k. k. Bezirksschulrat berichtet wegen Erweiterung der deutschen Schule in Kladno um die 3. Klasse, K. k. Bezirksschulrat in Smichov beantragt die Errichtung einer vierten Klasse an der bisher dreiklassigen deutschen Volksschule in Kladno* (v odpověď na zprávu OŠR Smíchov čj. 3102 ai 1880 / B. S. R. z 21. 4. 1880, *Smichover k. k. Bezirksschulrat wegen Errichtung einer 4. Schulklasse an der deutschen Volksschule in Kladno*; u ZŠR praes. 25. 4. 1880); TAMTÉŽ, koncept intimátu ZŠR čj. 9902 et 13841 ai 1880 / L. S. R. z 16. 8. 1880 pro OŠR Smíchov (v odpověď na zprávu OŠR Smíchov čj. 2566 [!] ai 1880 / B. S. R. z 6. 6. 1880, *Smichover k. k. Bezirksschulrat wegen Bewilligung einer 4. Klasse bei der deutschen Schule in Kladno*; u ZŠR praes. 9. 6. 1880).

⁸⁴ NA, ZŠR Praha, sign. II-4000, koncept intimátu ZŠR Praha čj. 6160 ai 1880 / L. S. R. ze 17. 3. 1880, exp. 23. 3. 1880 (v odpověď na zprávu OŠR Smíchov čj. 1922 ai 1880 / B. S. R. z 10. 3. 1880, u ZŠR praes. 11. 3. 1880). Srovnej též SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 9r a fol. 11v. Ve zpracovaném fondu Okresní soud Kladno 1878–1959, uloženém v SOKA Kladno, se původní registraturní pomůcky ani samotný aktový materiál trestních záležitostí pro toto období nedochovaly. Kratičká zmínka o rabínu E. Schulhofovi např. Hugo GOLD (ed.), *Die Juden und Judengemeinden Böhmens in Vergangenheit und Gegenwart. Teil 1.*, Brno–Praha 1934, konkrétně s. 197 (Jesenice).

Mnohem příznivější událostí bylo kýžené završení opakovaných snah NMŠR o pořízení vlastní nemovitosti, přestože kladenské městské zastupitelstvo navrhanou koupi s odkazem na nedobrou finanční situaci odmítlo. Na svém zasedání v polovině června se NMŠR zabývala zprávou svého dříve zvoleného výboru, který jako vhodný objekt pro sídlo školy vybral dům čp. 1155 v Lípové ulici, patřící Františku Šandovi. Jednopatrový dům měl po pěti „*pokojích*“ a dvou „*kabinetech*“ v obou podlažích a ještě zářil novotou – jeho dosavadní majitel jej vystavěl v letech 1876–1880 na parcele č. 302 o rozloze šesti set čtverečných sáhů, tedy zhruba 2 150 m². V porovnání s dalšími nabízejícími se možnostmi – třeba pacht v domě Josefa Zápotockého na Dlouhé (Královské) třídě by s nutnými úpravami vyšel na 2 500 zl. – se koupě Šandovy rozlehlé novostavby jevila jako nejvýhodnější varianta. Tou dobou se třídy nacházely už na třech různých místech, navíc v nezdravém prostředí (nedostatečně osvětlené, obtěžovány okolním hlukem); pronájem dalších nezbytných prostor v domě Landových obnášel od března 1881 ročně 120 zl. Také okresní hejtmán Bohdanecký, předseda smíchovské OŠR, se měl během své poslední vizitace vyslovit pro adaptaci jiných prostor. Z kupní ceny za dům čp. 1155 ve výši 7 000 zl. byla Františku Šandovi vyplacena záloha 1 000 zl. a zbývající suma byla u kladenské Občanské záložny zajištěna hypotékou s šestiprocentním úrokem. Samotná školní obec Kladno navíc v polovině srpna získala od ZŠR příslib účelové sedmitisícové dotace na vystavění nové německé školy (v únoru 1881 zemská účtárna skutečně poukázala 5 000 zl.). Ještě během prázdnin byly zahájeny stavební úpravy budovy čp. 1155 a třeba pro řídícího učitele v ní byl vyčleněn dvoupokojový byt s kuchyní, vybavený novými litinovými kamny. Dvě učebny měly být získány odbouráním jedné přepážky, počítalo se také s přístavbou chodby. Jenom náklady na tyto stavební úpravy byly vyčísleny na více než 3 000 zl. (prováděla je firma Kaucký & Náprstek), přesto byla tato varianta řešení považována za nejvýhodnější.⁸⁵

⁸⁵ SOkA Kladno, AM Kladno, provizorní sign. A9 (zápisy obecní rady a zastupitelstva 1880–1881), např. protokol ze schůze městské rady z 22. 6. 1880, bod 8 (§ 139); protokol ze schůze obecního zastupitelstva ze 14. 8. 1880, bod 5 (§ 181), schválení rozpočtu pro německou školu na rok 1881. K samotné nemovitosti např. TAMTĚŽ, provizorní sign. KL-43/2, koncept relace čj. 2068/IV ai 1880 z 24. 7. 1880 a z 5. 1. 1881 pro NMŠR Kladno (rozpočet výloh na vydržování a stavbu německé školy pro rok 1881), přílohou zpráva s podrobnostmi o výběru a koupi domu čp. 1155 pro školu z 22. 7. 1880; též provizorní sign. G-12, kniha záznamů staveb ve městě 1869–1902, rok 1876, parcela č. 302, František Šanda. Bohužel se nedochovala účetní hlavní kniha pro rok 1881, srovnej TAMTĚŽ, provizorní sign. D-39 (Město Kladno. Hlavní kniha účtů obecního důchodu 1880) a provizorní sign. D-40 (Důchod města Kladna. Hlavní kniha účtů 1882). Třeba v letech 1880 a 1882 byla školní přírůžka 14 % (výnos 5 695,90 zl.) a 44 % (31 276,08 zl.) „*na vydržování a stavbu škol českých*“, resp. 3,5 % (1 423,97 zl.) a 14 % (9 951,48 zl.) pro německou. Dále srovnej SOkA Kladno, MŠVN Kladno, kn. 2 (bývalá provizorní sign. L-96) – hlavní kniha (*Hauptbuch. Deutscher Ortsschulrath Kladno*) 1881–1889 a kn. 6 (bývalá provizorní sign. L-95) – pokladní deník (*Cassa-Journal. Deutscher Ortsschulrath*) 1878–1889.

Podrobně též zápis ve školní kronice, SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 9r – fol. 9v, fol. 10v – fol. 11r, fol. 12r. Dále srovnej NA, ZŠR Praha, sign. III-306/8, např. koncept intimátu

Na samém konci prázdnin roku 1880 se změnil i dosavadní odmítavý postoj zemské školní rady, která zohlednila zprávy smíchovské OŠR a kladenské NMŠR o probíhající adaptaci zakoupeného domu čp. 1155 a zvýšeném počtu žáků školy po zápisu. Nejdříve svolila k rozdělení třetí třídy na dívčí a chlapeckou, ke zřízení dalšího systemizovaného místa podučitele a následně umožnila v souladu s Řádem školním a vyučovacím⁸⁶ v nižších třídách polodenní vyučování do doby, než škola začne využívat nově adaptovanou budovu v Lípové ulici. Zájem žáků, resp. jejich rodičů, o německou školu pozvolna vzrůstal, i když údajně musela čelit očerňování ze strany české majority, třeba ohledně nedostatečné úrovně její výuky. Holfeld si v zápisech do školní kroniky stýskal, jak jsou zejména místní židé vystaveni trvalému tlaku a podléhají postupné „*čechizaci*“, což se negativně projevuje v klesající podpoře německé školy. Přitom právě většina drobných kladenských živnostníků a obchodníků měla být židovského vyznání, takže jejich příklon k češtví měl zjevně mít pragmatické důvody. Od 1. října 1880 škola opět působila pouze na dvou místech – v domě čp. 1155 a v bývalém špitálu v Huťské ulici čp. 209. První dvě třídy vedl Zdenko Wosyka, chlapeckou 3. A Joseph Tutte a dívčí 3. B Heinrich Holfeld. A od listopadu nastoupila na místo prozatímní podučitelky slečna Franziska (Francisca) Pelzová s platem 400 zl. ročně, která již v následujícím školním roce učila v první třídě děti, které nevládly němčinou.⁸⁷

Ohlášená kontrola způsobilosti nových prostor školy, kterou začátkem listopadu 1880 vykonali zástupci okresní a německé místní školní rady v čele se smíchovským hejtmanem Bohdaneckým, se nakonec stala „*zdrojem nepříjemností pro učitelský sbor*“. Při návštěvě chlapecké třetí třídy se totiž znovu a v plné nahotě ukázaly těžkosti s výukou dětí z ryze českých rodin. Dokonce i ve vyšších ročnících mívala část žáků problémy s porozuměním vyučovacímu jazyku, čímž se ostatně Holfeld ve svých zápisech do školní kroniky netajil. Jak údajně zjistil okresní hejtman ve 3. A, zhruba tři čtvrtiny z jednašedesáti zapsaných hochů němčinu neovládaly. Bohužel třídní učitel Tutte, jakkoli pilný a svědomitý, česky neuměl. Právě otázka počtu

čj. 20810 ai 1880 / L. S. R. z 8. 9. 1880 (zpráva OŠR Smíchov čj. 6554 ai 1880 / B. S. R. z 31. 8. 1880, u ZŠR praes. 2. 9. 1880: „*Laut Berichtes des deutschen Ortsschulrates von Kladno de dato 25. 8. 1880 Z. 232 wurde zur Unterbringung der deutschen Schule in Kladno ein Haus gekauft, welches nunmehr adaptirt (!) werden soll.*“).

⁸⁶ Nařízení ministra záležitostí duchovních a vyučování č. 105/1870 ř. z., jímž se vydává řád školní a vyučovací pro obyčejné školy obecné, zejména § 11.

⁸⁷ NA, ZŠR Praha, sign. III-306/8, např. koncept intimátu čj. 20810 ai 1880 / L. S. R. z 8. 9. 1880 (odpověď na zprávu OŠR čj. 6554 ai 1880 / B. S. R. z 31. 8. 1880, u ZŠR praes. 2. 9. 1880); TAMTÉŽ, koncept intimátu ZŠR Praha čj. 22595 et 23236 ai 1880 / L. S. R. z 30. 9. 1880, exp. 1. 10. 1880, *Antrag auf Errichtung einer vierten Klasse an der deutschen Volksschule in Kladno* pro OŠR Smíchov (přílohami např. zpráva OŠR Smíchov čj. 7481 ai 1880 / B. S. R. z 25. 9. 1880 s relací ObŠN Kladno čj. 327 z 23. 9. 1880 o přijetí další žákyně, čímž byl překročen počet 240 dětí). Záležitosti učitelů TAMTÉŽ, spis sign. III-306/23. Podrobně opět SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 10r – fol. 11v, fol. 13r.

českých dětí neznalých němčiny ve třetí třídě se společně s vyjádřením samotného Tutteho, jak je pro něho těžké je učit, staly vítaným námětem pro český tisk. Škodolibý článek v mladočeských *Národních listech* měl navíc Tuttemu vložit do úst věty, které nikdy nevyřkl.⁸⁸

Porovnejme tedy průběh návštěvy okresního hejtmána v chlapecké třídě, zachycený ve školní kronice, s vylíčením stejné události v nesignovaném článku v *Národních listech*: „Německé školy v Čechách. Jak vypadá to v duchamorných školách, založených jedině pro účely germanisační [!] v krajích ryze českých, o tom zajímavý doklad píše se nám z Kladna. Ryze česká obec ta marně prošla veškeré možné instance různými protesty proti zamýšlenému zařízení německé školy na Kladně. Škola byla přece zařízena, ačkoliv v celém Kladně nebylo ani tolik dětí německých, co jest prstův na jedné ruce. A sice otevřeny hned dvě třídy najednou. Bylo potřebí pro ně místností. Nebylo vhodných, ale protože německé školy musí míti vzdušné a zdravé místnosti stůj co stůj, musily české školy své síně vyučovací škole německé odstoupiti, samy pak odstěhovati se musily do temných, dusných kumbálkův, kdež svítiti se musí i za dne. Německá škola těšila se vůbec ve všem neobyčejné protekci vládních orgánův a není divu, když hned vloni otevřena třída třetí a letos dokonce třída čtvrtá. Pro čtyřtřídní školu německou opatřiti musila obec kladenská za 10 000 zl. samostatnou budovu. Dne 6. listopadu přijímal u přítomnosti členů německé místní školní rady c. k. hejtmán Bohdanecký nové tyto místnosti. Ve třetí třídě, kdež napočítalo se celkem 42 žákův, vedla se u příležitosti této tato zajímavá rozmluva arcí v jazyku německém. Hejtmán: ‚Které jste zde děti německé, vyzvedněte ruce!‘ Hlásí se 4 žáci. ‚Kteří umíte německy mluvit, dejte rukama znamení!‘ Titíž 4 žáci vyzdvihují ruce. Hejtmán (německy): ‚Kteří jste Češi, necht’ se hlásí!‘ Ticho, ni jediná ruka se nevyzdvihuje. Všeobecné napnutí. Na to ptá se hejtmán česky: ‚Hlaste se, kteří jste Češi, a kteří umíte česky.‘ Ruce všech žáků pohybovaly se nahoru. Užasnut ptá se hejtmán třídního učitele, pouhého Němce, pana T.: ‚Prosím vás, čemu

⁸⁸ SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 11v: „Der 6. November war der Tag, an welchem, wie es in der Zuschrift des k. k. Bezirksschulrates heißt (23. Okt. 1880 Z. 8048) die Zweckmäßigkeit der ausgewiesenen neuen Lokalitäten unter Intervenierung des Ortsschulrates und des Stadtarztes im Besitze N. 1152, [!] erprobt werden sollte. Dieser Tag wurde später eine Quelle des Verdrusses für den Lehrkörper. Teilweise die Mitglieder des Ortsschulrates, der Herr Med. Dr. Zavesky und der Herr Bezirkshauptmann Bohdanecky, waren hier die 3. Klasse A, in welcher Herr Tutte als Lehrer wirkte, barg sehr viele böhmische Kinder. Von 61 waren ungefähr 15 der deutschen Sprache mächtig. Dass da der Unterricht ein äußerst schwieriger unter solchen Umständen genannt werden musste, ist wohl leicht zu erklären. Doch war die Klasse einem Lehrer anvertraut, der durch eisernen Fleiß und durch größte Gewissenhaftigkeit sich auszeichnete. Die ominöse Zahl der böhm[ischen] Kinder in der 3. Klasse A, und die Aussage des Lehrers, dass der Unterricht sehr schwer für ihn sei, da er der böhmischen Sprache nicht mächtig ist, gaben Anlass, dass die „Narodny listy“ [!] Kapital daraus schlug. Sie sagten eben auch, dass dieser Lehrer, ein Urdeutscher, den Herrn Bezirkshauptmann um Gottes Willen gebeten habe, man möge ihn versetzen, damit er von der Schule, an welcher die Kinder geistig verkommen, erlöst werde. Das hatte Tutte nicht gesprochen. Von dieser Zeit begannen die Nergeleien von Seite čechischer [!] Elemente der deutschen Schule gegenüber die politische Strömung, die Sprachenverordnung trugen viel bei.“

zde učíte?’ Učím pouze čísti, psátí a na tabuli počítati,’ odpovídá učitel. ‚A co dělají ty druhé předměty?’ Učitel krčí ramenama. Před tváří celé přítomné německé místní školní rady prosí učitel ten zkroušeně a snažně hejtmana, aby prosba jeho byla předložena na vyšším místě, aby odtud z Kladna přesazen byl. Pan hejtman spínal po celý výjev ten ruce. – Veškeré občanstvo kladenské očekává a naděje se, že c. k. okresní hejtman p. Bohdanecký pravdivý obraz německé (!) školy té podá na vyšším a rozhodujícím místě. Ale i kdyby tak učinil, zemská školní rada setrvá nepochybně na svém a bude školu tu stálou svou přízní zahrnovat.“⁸⁹

A jenom o pár dní později si z článku vybrala účelovou pasáž také *Učitelská beseda*: „*Německých dětí ve 3. třídě německé školy kladenské shledal c. k. okresní hejtman smíchovský mezi 42 pouze 4, pravíme jen čtyři. Číslo to mluví zřetelně!*“⁹⁰

Můžeme se pouze dohadovat, která z obou zapsaných verzí rozhovoru hejtmana Bohdaneckého s žáky a s učitelem Tuttem je blíže skutečnosti. Účel světil prostředky na obou stranách pomyslné nacionální barikády. Nicméně v článku *Národních listů* jsou zjevné nepravdy, otázkou zůstává, nakolik byly zřetelné i tehdejším čtenářům. Domníváme se, že spíše méně než málo. Kdo nechce, neporozumí.

Kromě nemilé „popularity“ přinesla celá causa škoie i odchod učitele Josepha Tutteho, jenž se rozhodl zúčastnit se výběrového řízení na post řídícího učitele v Liběšicích (Liebeschitz), německém městysi v politickém okrese Litoměřice. Zvítězil a počínaje školním rokem 1881/1882 si tak minimálně služebním zařazením a patřičným zvýšením platu polepšil. Na jím uvolněné místo nastoupil Karl Lichtnecker, dosavadní podučitel v Nové Bystřici (Neu Bistritz) v okrese Jindřichův Hradec, který poté s kladenskou školou spojil většinu svého profesního života a v letech 1894–1925 ji jako ředitel (původně *Oberlehrer*, později *Leiter*, resp. *Direktor*) vedl. Po svém penzionování ještě Lichtnecker řediteloval na nově zřízené Soukromé měšťanské škole německé s právem veřejnosti (*Privatbürgerschule mit dem Rechte der Öffentlichkeit in Kladno*) v Mánesově ulici čp. 1772, ve čtvrti zvané Habešovna. Vypsání konkursu se měli v červnu 1881 vedle Lichtneckera zúčastnit také židovští uchazeči, na tuto okolnost však neměl být brán zřetel. Je těžké rozhodnout, kterých aspirantů se poznámka týkala. Z osmi přihlášených by mohl přicházet v úvahu třeba Moritz Dienel, jenž ale nakonec svoji žádost stáhl a dal raději přednost výhledu na zisk postu řídícího učitele v Mikulově v okrese Teplice.⁹¹

⁸⁹ *Národní listy*, 1880, ročník 20, č. 272 (12. 11. 1880), s. 2.

⁹⁰ *Beseda učitelská*, 1880, ročník 12, č. 47 (18. 11. 1880), s. 641.

⁹¹ SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 11v – fol. 12r. Karl Lichtnecker se narodil 26. 2. 1859 ve Strakonici, zemřel v lednu 1938 v Kladně, srovnej Státní oblastní archiv v Třeboni, Sbírka matrik Jihočeského kraje 1587–1930, Farní úřad Strakonice, sign. Strakonice 13, matrika narozených 1855–1860, pag. 206 (Karel Rudolf Lichtnecker [!]); též SOkA Kladno, Okresní úřad Kladno (dále OÚ Kladno) I, sčítání lidu 1921 (dosud neuspořádáno), soudní okres Kladno, obec Kladno, 14. sčítací obvod, operát pro dům v Ludmilině ulici čp. 1155 (ve stejné domácnosti byla evidována také manželka Wilhelmine Lichtnecker, původem z Uhlířských Janovic); dále SOkA Kladno, AM Kladno, pomocná evidence obyvatel,

Skutečně či pouze domněle prokazovaná přízeň německé školy si ale v létě 1881 vyžádala ještě další oběť – samotného starostu Kladna JUDr. Heppnera. Na schůzi obecního zastupitelstva se 12. srpna mj. projednával rozpočet NMŠR s plánovanými výdaji přesahujícími 12 000 zl. na příští období, doporučený předchozím zasedáním městské rady. Rozpočet byl nakonec nevelkou většinou hlasů (15 ku 12) schválen, vyvolal však nelibost části obecní reprezentace.⁹² Zřejmě delší dobu latentně bublající spor uvnitř zastupitelstva vyústil v nepříliš lichotivý a poměrně obsáhlý článek v „časopise věnovaném lidu našemu“, jak zněl podtitul týdeníku *Svobodný občan*, vydávaném Antonínem Ptáčkem (1842–1882) ve Slaném. Nejmenovaný dopisovatel z Kladna, ovšem velice dobře obeznámený s průběhem nejenom srpnového jednání obecního zastupitelstva, několikrát poměrně ostře napadl starostu Heppnera, který měl podle jeho mínění jednat despoticky a především protežovat německou menšinu, přičemž nechyběl ani obvyklý antisemitský osten. Opět můžeme konstatovat, že příspěvek doslova přetékal účelově zkreslenými informacemi i zjevnými chybami (třeba již v dataci pranýřovaného zasedání). Starostovi Heppnerovi bylo mj. vyčítáno, že ignoroval návrhy některých zastupitelů na zjištění skutečného počtu etnicky německých žáků na nedávno zřízené kladenské škole, že podléhal vlivu tzv. Dotzauráků („několik těch Klingrů & Popprů, Becků & Brandů, Kuků a Freillerů, kteří demonstra- tivně se přihlásili k národnosti německé a volili též s Dotzauráky do obchodní komory,

přihláška k pobytu Karel a Vilema [!] Lichtnecker; případně SOKA Kladno, OŠV Kladno, osobní spis Lichtnecker, Karl (torzo z let 1930–1938), resp. NA, ZŠR Praha, spis sign. III-306/23, např. zpráva OŠR Smíchov čj. 4576 ai 1881 / B. S. R. z 30. 6. 1881, u ZŠR praes. 2. 7. 1881 pod čj. 16236 ai 1881 / L. S. R. (zpráva o výsledku výběrového řízení a žádost o prezentaci K. Lichtneckera na kladenskou školu od 1. 9. 1881). Srovnej také V. VESELÝ, *Adresář královského horního města Kladna*, Kladno 1898, s. 39–40 (Německá obecní škola v Lípové 1155, řídící učitel K. Lichtnecker); *Adresář horního města Kladna*, Kladno 1922, s. 25 (Obecní škola německá v Ludmilině ulici čp. 1155, ředitel K. Lichtnecker); *Adresář horního města Kladna*, Kladno 1932, s. 21 (Soukromá měšťanská škola německá s právem veřejnosti v Mánesově 1772, ředitel K. Lichtnecker). Jeho v Kladně narozený syn dr. Karl Lichtnecker mladší (* 19. 8. 1882) byl fyzikem, profesorem na Höhere Staatsgewerbeschule v Liberci, v roce 1925 se habilitoval na Deutsche Technische Hochschule v Praze, srovnej třeba medailon v *Österreichisches Biographisches Lexikon, Band 5 (Lange von Burgenkron – Maier)*, Wien 1972, heslo Lichtenecker [!] Karl, Physiker na s. 185–186.

⁹² SOKA Kladno, AM Kladno, provizorní sign. A9 (zápisy obecní rady a zastupitelstva 1880–1881), protokol ze schůze obecního zastupitelstva z 12. 8. 1881, bod 8 (§ 164): „*Předpočet německé školní rady pro rok 1881/2 schválen, a sice hlasovalo proň dle jmen 15 a proti přijmutí 12 pánů členů. Pan Starec navrhuje zvolení komise ku zkoumání počtu dětí, kteréž německou školu navštěvují a zjištění, zdaž dostatečný počet k navštěvování německé školy schopných dětí jest. Návrh ten však při hlasování zamítnut.*“; TAMTÉŽ, protokol ze schůze městské rady (purkmistr Heppner a radní Josef Hrabě, Jan Beránek, Karel Klásek a Emanuel Sedlák) z 5. 8. 1881, bod 10 (§ 130): „*Rozpočet německé školní rady pro rok 1881/2 s výdajem 12 212 zl. se slav[nému] výboru ku schválení odporučí.*“

kvůli kterým vlastně se zdejší německá škola zřídila“)⁹³ nebo že do jednání obecního zastupitelstva připouštěl němčinu, takže „někdy nevíme, nalézáme-li se kdesi v *Brandeburku*, nebo v *Čechách*“.⁹⁴

V reakci na tento hanopis Heppner prakticky okamžitě na svoji funkci rezignoval. Po opakovaném naléhání vyslanců z řad městské rady a zastupitelstva v čele s Josefem Hrabětem byl sice starosta ochoten vzít své odstoupení zpět, výměnou však požadoval buď demisi onoho člena obecního výboru, který byl předpokládaným autorem článku z 20. srpna ve *Svobodném občanovi*, anebo uveřejnění nového příspěvku, v němž by kladenská městská reprezentace živě popisované události uvedla ve stejném periodiku na pravou míru. Přestože byla koncem srpna starostovi Heppnerovi na mimořádném zasedání zastupitelstva většinou hlasů vyslovena důvěra, jím kladené podmínky pro jeho další setrvání v úřadě splněny nebyly a advokát se své pozice vzdal. Novým starostou tak byl začátkem září 1881 v souladu se zákonem o obecním zřízení zvolen dosavadní náměstek, stavitel Josef Hrabě.⁹⁵

Je nutné konstatovat, že podobně laděné články nebyly ve slánském týdeníku výjimkou, přičemž antisemitské výpady lze nalézt prakticky v každém čísle. Někdy je signalizují již názvy příspěvků (*Jak židé bohatnou*, *Proti židům*), jindy jsou součástí pravidelných rubrik (*Feuilleton*, *Politické kukátko* či *Denní zprávy*), jako třeba rádoby vtipná zpráva v červenci 1878: „*Na cestu do Palestiny nabízí jistá firma židům velké a trvanlivé kufry – zdarma*“.⁹⁶

Terčem mediálních útoků se přirozeně stala i slánská soukromá židovská škola s německým vyučovacím jazykem, k níž se, bohužel, archivní fond také nedochoval. Zejména když měla v létě 1878 prostřednictvím okresního hejtmanství žádat o právo veřejnosti, přisadil si i vydavatel Antonín Ptáček. Vysmál se neznalosti slánské židovské komunity, která svojí žádost neadresovala OŠR a neuspěla.⁹⁷ V bezpro-

⁹³ Zřejmě v hanlivé narážce na obchodníka, podnikatele, veřejného činitele (poslanec Sněmu Království českého) a mecenáše (mj. Uměleckoprůmyslové museum v Praze) Richarda Jacoba rytíře von Dotzauer (1816–1887), rodáka z Kraslic. Lze se také domnívat, že vesměs židovského vyznání byli zmínění kladenští živnostníci a podnikatelé, např. bratři Klingerovi a Popper vlastnili parní válcový mlýn v tehdejší Pražské ulici, hodinář a zlatník Moric Freiler měl svůj obchod v Dlouhé (Královské) třídě, srovnej Václav VESELÝ, *Adresář města Kladna*, Kladno 1894, s. 17 a 22.

⁹⁴ *Svobodný občan*, 1881, ročník 10, č. 34 (20. 8. 1881), s. 3.

⁹⁵ SOkA Kladno, AM Kladno, provizorní sign. A9 (zápisy obecní rady a zastupitelstva 1880–1881), protokol ze schůze městské rady z 26. 8. 1881, bod 16 (§ 184); TAMTÉŽ, protokol ze schůze obecního zastupitelstva z 30. 8. 1881, bod 2 (§ 185); TAMTÉŽ, protokol ze schůze obecního zastupitelstva z 5. 9. 1881, bod 2 (§ 197). Zákon č. 7/1864 z. z. č., zřízení obecní a řád volení v obcích pro království České, konkrétně § 22.

⁹⁶ *Svobodný občan*, 1878, ročník 7, č. 29 (20. 7. 1878), s. 2. Z dalších uvedme alespoň *Svobodný občan*, 1880, ročník 9, č. 33 (14. 8. 1880), s. 3 (*Jak židé bohatnou*); nebo *Svobodný občan*, 1878, ročník 7, č. 32 (10. 8. 1878), s. 1–2 (*Feuilleton. O židovstvu I.*).

⁹⁷ *Svobodný občan*, 1878, ročník 7, č. 35 (31. 8. 1878), s. 3. Zdá se, že ani v dosud nezpracovaných fondech Okresní úřad Slaný 1850–1945 (dále SOkA Kladno, OÚ Slaný), Archiv města Slaný

středně následujícím vydání byl odsudek především rodičů českých dětí, které školu navštěvovaly, ještě tvrdší, přičemž podobné názory lze zřejmě v tehdejší většinové společnosti považovat za pokud už ne běžné, tedy alespoň za jistě nikoli výjimečné.⁹⁸

V Kladně přišlo v posledním srpnovém týdnu do adaptované budovy čp. 1155 v Lípové ulici k zápisu pro školní rok 1881/1882 pouze sedmatřicet dětí. V kronice tento neuspokojivý stav řídící učitel připisoval jak tehdejší politické situaci, tak ponoukání „*skrytých štváčů*“, kteří měli existenci německé školy v Kladně i nadále považovat za neštěstí pro „*český národ*“. Tyto předsudky měly být překonány jednak svědomitou a horlivou prací učitelstva ku prospěchu ústavu i mládeže, jednak mravním chováním žactva, jež se rekrutovalo především „*z nejlepších kladenských domů*“, díky čemuž se měla ve srovnání s minulým rokem zlepšit i školní docházka.⁹⁹

V první třídě učila Franziska Pelzová, ve druhé Zdenko Wosyka, v chlapecké třetí A Karl Lichtnecker a v dívčí třetí B Heinrich Holfeld. Náboženskou výuku zajišťovali čerstvý absolvent teologie na Karlo-Ferdinandově univerzitě a čekatel na kněžské svěcení Jaroslav Sedláček¹⁰⁰ pro katolíky, rabín Eduard Schulhof

(1439) 1850–1945 a Okresní školní výbor Slaný 1879–1948 se žádné ucelené relevantní dokumenty ke slánské židovské škole nedochovaly. Škola zřejmě působila minimálně do poloviny devadesátých let v čp. 150 v dnešní Fričově ulici, tedy v bezprostředním sousedství synagogy, srovnej SOKA Kladno, OÚ Slaný, sčítání lidu 1880, soudní okres Slaný, obec Slaný, německy vyplněný operát pro dům čp. 149 (byt č. 3 obýval „*Cantor*“ Leopold Blum s rodinou a katolickou služebnou, byt č. 2 potom rabín Philipp Bondy s manželkou a početnými dětmi a byt č. 1 „*Küster*“ Josef Tausig a obchodník syn Rudolf Tausig a Ignác Kosinek s rodinami, celkem 27 osob – všichni si nechali opravit údaj v kolonce „*jazyk v obcování*“ z původního „*deutsch*“ na „*böhmisch*“); SOKA Kladno, Berní správa Slaný 1870–1950, osvobození od daně domovní – spis pro Slaný čp. 149 („*kteří slouží za synagogu a obydlí rabína, kantora a kostelníka*“) z let (1864) 1870–1928. Základní informace přinesli např. Blanka ROZKOŠNÁ – Pavel JAKUBEC, *Židovské památky Čech. Historie a památky židovského osídlení Čech*, Brno 2004, heslo Slaný na s. 357–358; nejnověji též popularizační článek Jáchym PEŠATA, *Historie slánských židů*, Slovo z Jeruzaléma, červen 2020, s. 34–37; dobový pohled potom J. S. KRAUS, *Německo-židovské školy v Čechách*, in: A. Stein (red.), *Kalendář česko-židovský na rok 1882/83, ročník 2*, Praha 1882, s. 117–125.

Bohužel se nám nepodařilo dohledat konkrétnější dokumenty ani k Židovskému náboženskému spolku Slaný (*Israelitischer Cultusverein Schlan*), ve spolkovém katastru byly evidovány pouze dvě jiné židovské korporace, srovnej SOKA Kladno, OÚ Slaný, rejstřík spolků, záznam č. 670 (Slaný/46) *Israelitischer Frauenverein* (od roku 1892) a záznam č. 690 (Slaný/66) *Israelistické [!] pohřební bratrstvo pro Slaný a okolí* (od 1898).

⁹⁸ *Svobodný občan*, 1878, ročník 7, č. 36 (7. 9. 1878), s. 3.

⁹⁹ SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 13v.

¹⁰⁰ Rodák z Hostomic, ThDr. Jaroslav V. Sedláček (1860–1925), se vedle duchovní služby věnoval zejména biblistice a jazykovědě, později se stal profesorem a děkanem teologické fakulty na české Karlo-Ferdinandově univerzitě. Srovnej např. *Österreichisches Biographisches Lexikon*, Band 12 (Schwarz – Spannagel, Rudolf), Wien 2005, heslo Sedláček Jaroslav na s. 84–85. Jeho působením se naposledy zabývala Klára SOLNÍČKOVÁ, Jaroslav V. Sedláček (1860–1925), biblista a jazykovědec, diplomová práce na Katedře fundamentální a dogmatické teologie Teologické fakulty Univerzity Karlovy, Praha 2015.

pro židy, češtině vyučoval Josef Bradáč a ženským ručním pracem opět Marie Holfeldová.

Koncem září byl vítězem veřejné soutěže na přístavbu nové budovy k čp. 1155 s plánovaným rozpočtem více než 14 000 zl. vyhlášen zednický mistr Václav Sechter z Unhoště. Díky pečlivosti zápisů H. Holfelda se nám dochovaly texty všeobecných stavebních podmínek („*Baubedingungen zum Aufbau des neuen Gebäudes der deutschen Volksschule in Kladno*“) i smlouvy o dílo („*Genaue Bestimmungen für den Aufbau des neuen deutschen Schulhauses in Kladno*“), uzavřené 29. září 1882 mezi NMŠR, zastoupenou svým předsedou, starostou Josefem Hrabětem, a unhošťským stavitelem. Projektovou dokumentaci vypracoval vrchní inženýr Friedrich Kress, zřejmě jeden ze tří synů tehdejšího generálního ředitele Buštěhradské dráhy Ing. Josefa rytíře von Kress. 1. října bylo „*bez fanfár*“ započato s pracemi, jejichž výsledkem byla po necelém roce „*jednoduchá, ale důstojná stavba, žádný palác*“. Stavělo se z kročehlavského kamene při využití cihel, pražského vápna, hašeného až na místě, a hrubozrnného písku dobré kvality. Dokonce byly smluvně určeny i poměr písku a vápna pro maltu, hloubka výkopů pro základy, způsoby provedení zednických prací, kleneb nebo lešení či vlastnosti dřeva použitého pro dveře a okna, stejně jako podmínky stavební inspekce. Prostory za budovou měly být v budoucnu využívány částečně jako školní, zeleninová i okrasná zahrada a částečně jako pěstitelská školka. Kolaudace proběhla 19. srpna 1882.¹⁰¹

V polovině září bylo městskou radou odmítnuto vysvěcení adaptované budovy německé obecné školy v čp. 1155 s odůvodněním multikonfesijní skladby jejího žactva. Naopak v srpnu téhož roku zkolaudovaná novostavba české školy byla následně, zřejmě i za účasti zástupců NMŠR, slavnostně vysvěcena 3. září 1882.¹⁰²

V námi sledovaném období došlo k posledním stavebním úpravám budovy německé školy koncem osmdesátých let. Okresní hejtmanství Smíchov schválilo v únoru 1888 směnu části nezastavěné parcely č. 1152/1 (šlo o 213 čtverečných sáhů, tedy necelých 770 m²) jihovýchodně od domu čp. 1155, patřící NMŠR,

¹⁰¹ SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 14v – fol. 18v. K Josefu rytíři von Kress (1817–1881) např. Österreichisches Biographisches Lexikon, Band 4 (Knolz–Lan), Wien 1993, heslo Kress Josef von na s. 261. K unhošťskému staviteli Václavu Sechterovi (1831–1906) srovnej SOA Praha, Sběrka matrik a průvodní listinný materiál, Středočeský kraj 1573–1949, Farní úřad Unhošť, sign. Unhošť 09, matrika narozených 1830–1850, pag. 19, resp. sign. Unhošť 35, matrika zemřelých 1887–1916, pag. 138. Jeho stejnojmenný syn (narozen 1868, zemřel post 1941) získal koncesi jako mistr zednický v roce 1895, srovnej SOkA Kladno, OÚ Kladno, kn. 361 – rejstřík koncesovaných živností 1879–1908, záznam č. 34 (Sechter Václav, živnost zednická, sign. 11-45/92).

Kročehlavské lomy na kámen jsou zachyceny třeba na mapě z dubna 1909, srovnej SOkA Kladno, Sběrka plánů a map okresu Kladno 1840–1997, nezpracováno, sign. PL 0131 (*Návrh na rozšíření plánu polohy obce Kročehlav*, měřítko 1 : 1440, autorem byl civilní geometr a odborný znalec kladenského soudu Karel Parýzek).

¹⁰² SOkA Kladno, AM Kladno, provizorní sign. A11 (zápisy obecní rady a zastupitelstva 1882), protokol ze schůze městské rady z 15. 9. 1882, bod 1; k české škole TAMTĚŽ, protokol ze schůze městské rady z 10. 8. 1882, body č. 8 (kolaudace 19. 8. 1882), č. 9 (účast městské reprezentace a hostů na slavnostním svěcení školy 3. 9. 1882, výzdoba domů).

za příslib zastupitelstva města Kladno, které chtělo pozemek připojit k parcele č. 1152/2, přiléhající k právě dostavěné C. k. všeobecné řemeslnické škole ve Váňově ulici čp. 1332, že bude financovat plánované rozšíření německé školy. Celkovým nákladem 14 890 zl. byla především o letních prázdninách 1888 zvýšena budova čp. 1155 o další patro a současně byla zřízena také nová studna. Přístavba byla začátkem srpna 1889 bez komplikací zkolaudována. Jako obvykle byla však při schvalování rozpočtu NMŠR na příští rok škola osočena jedním ze zastupitelů, že údajným protežováním láká do svých řad především chudé české děti, další se přidal s kritikou nepoměru plánovaných výdajů na školní pomůcky k počtu žáků. Starostovi MUDr. Hruškovi, vystupujícímu současně v pozici předsedy obou místních školních rad, se však podařilo věcnou argumentací obavy svých kolegů rozptýlit.¹⁰³

V Ludmilině (dříve Lípové) ulici čp. 1155 působila německá obecná škola až do roku 1940, kdy musela objekt uvolnit ve prospěch okresního soudu a sama byla přemístěna do budovy patřící kladenské obci, do sídla bývalé živnostenské školy pokračovací, resp. Masarykovy školy práce, ve Školní ulici (Schulgasse) čp. 2353.¹⁰⁴

*

¹⁰³ SOkA Kladno, AM Kladno, provizorní sign. A18 (zápisy obecní rady a zastupitelstva 1889), protokol ze schůze obecního zastupitelstva ze 7. 12. 1889, bod 8 (s. 222–223). Ke kolaudaci přístavby německé školy např. TAMTÉŽ, zápis ze schůze městské rady z 2. 8. 1889, bod 5 (s. 131); zápis ze schůze městské rady z 16. 8. 1889, bod 24 (s. 152); ke každoročním dohadům o rozpočtu pro NMŠR třeba TAMTÉŽ, zápis ze schůze obecního zastupitelstva ze 14. 1. 1889, bod 4 (s. 12–15).

Podrobně k přístavbě a souvisejícím okolnostem, včetně in extenso opisů dokumentů OŠR či OÚ Smíchov, opět Holfeld ve školní kronice, srovnej SOkA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 31r – fol. 34r; třeba žádost městského úřadu ohledně směny pozemků ze srpna 1887, svolení ke směně za stanovených podmínek okresním hejtmastvím z února 1888, dále postup prací.

¹⁰⁴ K záboru budovy na podzim 1938 srovnej SOkA Kladno, OÚ Kladno, spis sign. 6-6K/46 (relace inspektora státních škol národních s německým vyučovacím jazykem v Praze Josefa Schmidta čj. 5453/38 z 29. 10. 1938, u OÚ Kladno praes. 2. 11. 1938, čj. 41 326, protest proti obsazení budovy čp. 1155 pro vojenské účely; koncept odpovědi z 3. 11. 1938). K dalšímu působišti např. SOkA Kladno, Masarykova škola práce Kladno 1930–1954, neuspořádané, Kniha protokolů školního výboru odborné pokračovací školy (1937–1946), zápis ze schůze 9. 9. 1940, s. 78–83: „8. července Bat[ailon] 32 Schutzpolizei obsadila nám pro své účely školu a byli jsme nuceni se vystěhovat. Benevolenci pana vládního komisaře to dopadlo tak, že jsme aspoň získali budovu učitelského ústavu.“

SOkA Kladno, Berní správa Kladno 1894–1949, osvobození od daně domovní – spis pro čp. 1155 (okresní soud) sign. 13-17/46 z let 1941–1947 (mj. kolaudace přístavby bývalé školní budovy čj. 1155/71/1662.II/114-Pil. ze 4. 2. 1942, resp. místopis budovy z listopadu 1946).

Socioprofesionální struktura

Pro výzkum socioprofesionální struktury rodičů žáků, navštěvujících německou obecnou školu, nám byla primárním pramenem poměrně ucelená řada třídních výkazů (*Katalog, Katalog über den Schulbesuch und Fortgang der Schüler der 1. [2., 3.] Klasse an der Volksschule in Kladno, Katalog über den Schulbesuch und Fortgang in der 1. [2., 3., 4.] Klasse der vierklassigen allgemeinen Volksschule in Kladno, Katalog über den Schulbesuch und Fortgang in der 1. – 5. Klasse (5. Klasse Knaben; 5. Klasse Mädchen) der fünfklassigen allgemeinen Volksschule in Kladno, Katalog über den Schulbesuch und Fortgang in der 1. – 3. Klasse der dreiklassigen allgemeinen Volksschule in Kladno*). Přestože se vzhled tištěných formulářů pro nacionální a prospěch žáků postupně modernizoval, jeho základní osnova zůstala stejná. Vedle jména a příjmení (*Vor- und Zuname*), data (později i místa) narození, domovské příslušnosti (*heimatszuständig nach*) a denominace náboženského vyznání dítěte (*Religionsbekenntnis*), případně i jazyka, v němž měla náboženská výuka probíhat, jsou to především údaje o jeho otci (matce) či poručníkovi (*Vormund*) – jméno, povolání (*Stand*) a bydliště, časem včetně okresu a země. V části klasifikační lze sledovat čtvrtletní prospěch v jednotlivých předmětech, nepovinný český jazyk nevyjímaje, docházku, v poznámkách potom třeba záznamy o očkování, přesídlení apod.

Rozhodli jsme se podrobně prozkoumat celkem sedm školních roků, konkrétně první dva roky existence školy (1878/1879, 1879/1880), poté čtyři další vždy zhruba po deseti letech, včetně jednoho válečného (1887/1888, 1896/1897, 1907/1908, 1917/1918) a nakonec výjimečně 1923/1924 z období po zániku monarchie,¹⁰⁵ kdy už byla v Kladně v Mánesově ulici čp. 1772, na tak zvané Habešovně, etablována také soukromá německá měšťanská škola, byť v té době ještě oficiálně pouze dívčí (ovšem s určitým počtem chlapců) a bez práva veřejnosti (*Deutsche Privat-Mädchenbürgerschule Kladno*).¹⁰⁶

Od školního roku 1879/1880 byla výuka na kladenské německé obecné škole rozšířena o třetí koedukovanou třídu, záhy od 1880/1881 rozdělenou na III. A (*Knabenklasse*) a III. B (*Mädchenklasse*). Ve školním roce 1896/1897 byla zřízena čtvrtá třída, pouze tento rok rozdělená na chlapeckou a dívčí, zatímco třetí ročník byl nadále (s krátkou výjimkou 1922/1923) společný. V období 1904–1908 byla stejně rozdělena druhá třída, od školního roku 1908/1909 potom také nově zřízená pátá třída, sloučená v posledním roce 1922/1923 v jednu. Po následné nucené redukci bylo na škole vyučováno pouze ve třech,¹⁰⁷ v letech

¹⁰⁵ SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 3–4 (1878/1879), kn. 5–7 (1879/1880), kn. 24–26 (1887/1888), kn. 60–64 (1896/1897), kn. 108–112 (1907/1908), kn. 122 (1917/1918), kn. 128 (1923/1924).

¹⁰⁶ SOKA Kladno, OŠV Kladno – dodatek 1894–1939, sign. III/1-1147, kde např. intimát ZŠR Praha čj. 1-A-2870 ai 1919 z 3. 5. 1920, čj. 113 184 / L. S. R. (*Privat-Mädchenbürgerschule in Kladno, Verleihung des Öffentlichkeitsrechtes*) pro OŠR Kladno (praes. 22. 5. 1920, čj. 1765); zpráva soukromé německé dívčí měšťanské školy čj. 394 z 31. 12. 1920 s přílohami (mj. seznamy žáků, učitelů, inventář školní knihovny) pro OŠR Kladno.

¹⁰⁷ SOKA Kladno, OŠV Kladno – dodatek 1894–1939, sign. I/2-175, koncept relace ze 14. 9. 1920

1928–1935 opět ve čtyřech třídách. Další změny přineslo až školství v období protektorátu, kdy počínaje školním rokem 1940/1941 byla zřízena dvě koedukovaná oddělení třetí třídy a k tomu i jedna čtvrtá. Ve školním roce 1942/1943 byla čtvrtá třída rozdělena na čtvrtý a pátý rok docházky a konečně v posledních dvou letech své existence byla kladenská německá obecná škola sedmitřídní.

První rovinou našeho zkoumání byly počty žáků včetně podílu dívek a chlapců, resp. bydliště uvedených zákonných zástupců. Druhou potom konfese (římsko-katolické, evangelické a židovské vyznání, bezvěrci), k níž se školáci hlásili. Jak uvidíme dále, zdá se, že německou obecnou školu v tomto období navštěvovalo mizivé množství dětí bez vyznání a pouze jednotlivci z řad protestantů, navíc bez rozlišení denominace.

A konečně poslední sledovanou oblastí byla socioprofesionální struktura rodinného zázemí, z něhož žáci pocházeli. Vzhledem ke strohosti záznamů o povolání rodičů (v drtivé většině otců) a opatrovníků jsme pro naše účely použili poměrně jednoduchého rozlišení na čtyři hlavní skupiny – inteligence, živnostníci, dělníci a rolníci.

Mezi inteligenci jsme zařadili profese zákonných zástupců z prostředí technického a úřednického personálu hutí a dolů, politické správy či samosprávy a příslušníků honorace (*Beamter, Prokurist, Bankbeamte, Laborant, Verwalter*). Skupinu živnostníků tvoří různí obchodníci (*Kaufmann, Geschäftsmann, Handelsmann*) a samostatně působící řemeslníci (*Zimmermaler, Kesselschmied, Fleischhauer, Schneider*). Dělníky zastupují rozličné obory související především s kladenskou průmyslovou výrobou a v menší míře i nekvalifikované pracovní síly (*Hüttenarbeiter, Schmelzer, Maschinführer, Walzer, Dreher, Diener, Bergarbeiter*). Spíše výjimečně se rodiče žáků rekrutovali ze zemědělců hospodařících v blízkém okolí města.

Zdánlivě prosté je vykázání počtu žáků, kteří ve vybraných letech kladenskou školu navštěvovali, nota bene, když se v zápisech do kroniky každoročně objevovaly součty dětí dle jednotlivých tříd a v nich i dle pohlaví a náboženského vyznání. Do našich sumářů jsme započítali všechny žáčky, kteří byli alespoň v jednom ze čtvrtletí klasifikováni, proto se mohou součty vůči zmíněným zápisům ve školní kronice mírně lišit.

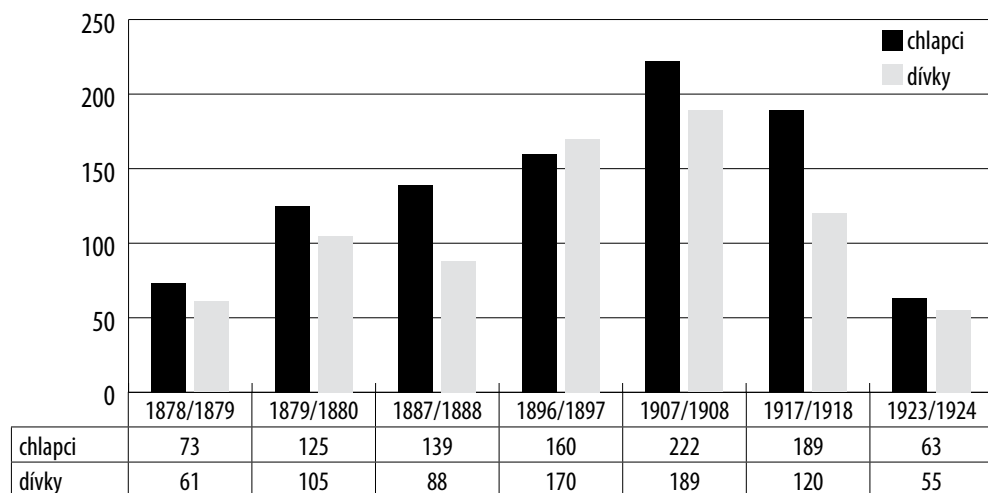
Celkový počet dětí se přirozeně vyvíjel v závislosti na rozšiřování, resp. později i redukci počtu tříd, související mj. s přechodem starších žáků na nově zřízenou kladenskou soukromou měšťanskou školu s německým vyučovacím jazykem. Přesto právě v námi zvoleném válečném roce 1917/1918 navštěvovalo školu o pěti ročnících a se dvěma pátými třídami méně žáků než o deset let dříve. Svého početního vrcholu tak ve sledovaném období škola dosáhla ve školním roce 1907/1908,

tehdejšího okresního školního inspektora pro německé školy PhDr. Ferdinanda Jüthnera, absolventa filosofické fakulty Karlo-Ferdinandovy university v Praze a bývalého profesora reálky v Českých Budějovicích, kterou v souvislosti s uvažovanou redukcí tříd německé obecné školy poslal na presidium Zemské školní rady v Praze.

kdy do pěti tříd (druhá byla rozdělená) chodilo celkem 411 dětí, nejméně naopak po redukci ve školním roce 1923/1924 (118). Zajímavější je bezpochyby poměr chlapců a dívek (graf č. 1), kdy v pěti ze sedmi zkoumaných let převažovali hoši, byť snad s výjimkou školního roku 1887/1888 (poměr 61,2 % ku 38,8 %) nijak výrazně, maximálně o jednu desetinu. Obdobně tomu bylo i v letech, kdy většinu žáků tvořila děvčata.

Graf č. 1

Počet žáků dle pohlaví

Pokusili jsme se také určit etnicitu žactva, přestože lze dosažená data oprávněně považovat za poměrně problematická a v porovnání s ostatními zkoumanými kategoriemi za „měkká“. Domníváme se, že samotné přihlášení se k obcovací řeči dostatečně nevypovídá o národnosti chlapců a dívek, resp. jejich rodičů či zákonných zástupců. Navíc nám pro soudní okres Kladno chybí operáty z uskutečněných sčítání lidu (s výjimkou února 1921) a pomocná evidence obyvatel ve fondech archivů města a okolních obcí také nenabízí plnohodnotné údaje.¹⁰⁸

¹⁰⁸ Srovnej SOKA Kladno, OÚ Kladno I, sčítání lidu 1921 (dosud neuspořádáno), soudní okres Kladno, město Kladno (celkem 25 sčítacích obvodů), obce Kročehlavy (s osadou Štěpánov, 14), Rozdělův (6), Dubí (s osadami Dřín, Újezd pod Kladnem a Svatý Jan, 10) a Vrapice (v té době ještě osada obce Stehelčevy, 1 obvod).

K dobové metodice přihlášení se k obcovací řeči od sčítání obyvatelstva v roce 1880 např. Ludmila NESLÁDKOVÁ, *Sčítací operáty z moderního sčítání obyvatel*, in: Milan Myška – Aleš Zářícký et al., *Prameny k hospodářskému a sociálnímu dějinám novověku I*, Ostrava 2008, konkrétně s. 40–62 (k zjišťování etnicity, resp. v roce 1921 národnosti s. 49–52).

Určitým pomocným kritériem při rozhodování, k jaké národnosti toho kterého žáka přiřadit, nám byly u čtyř zkoumaných ročníků (1896/1897, 1907/1908, 1917/1918 a 1923/1924) údaje o jazyku (*d[deutsch]*, *tsch[echisch]*, *polnisch*), v němž měla probíhat výuka náboženství, jež byly uváděny u příslušné konfese (*Religionsbekenntnis*). A ještě o řád méně spolehlivou pomůckou potom byla klasifikace z nepovinné češtiny (*Böhmische Sprache*, *Tschechische Sprache*).¹⁰⁹

Pokud tedy přijmeme tato měkká data, lze konstatovat, že do konce 19. století nepatrně převažovaly na škole spíše české děti (pouze ve školním roce 1878/1879 nikoli, tehdy byl poměr Čechů a Němců téměř vyrovnaný, konkrétně 49,3 % ku 50,7 %), ve 20. století potom mnohem výrazněji děti německé. Ve školních letech 1879/1880, 1887/1888 a 1896/1897 byl procentuální podíl Čechů postupně 56,9 %, 51,5 % a 55,8 %, zato ve 20. století klesl zhruba na třetinu (1907/1908 to bylo 34,5 %, 1917/1918 potom 36,3 % a konečně 1923/1924 pouze 29,7 %), přičemž po celou dobu početně převažovali čeští chlapci nad dívkami. Největší procentuální rozdíl byl v roce 1887/1888 (65,8 % chlapců ku 34,2 % dívek), naopak prakticky vyrovnaný byl potom v letech 1896/1897 a 1907/1908 (hoši 50,5 % a 51,4 %). U německých dětí naopak genderový podíl nebyl tak jednoznačný a početní převaha toho

¹⁰⁹ Jak osídlné však mohlo být posuzování etnicity za pomoci tohoto kritéria, svědčí několik ukázek z válečného školního roku, srovnej SOKa Kladno, ObŠN Kladno, kn. 122 (1917–1918), kde třeba ve 3. třídě dcera bankovního úředníka Lea Beera Anna, rodačka z haličského města Ustrzyki Dolne (v současnosti v Podkarpatském vojvodství v Polsku), kam byla také domovskými příslušná, kromě němčiny preferovala i polštinu („*Religionsbekenntnis israelitisch, d[deutsch], polnisch*“), nebo v 5. dívčí třídě dcera havíře Eduarda Skolila Agnes, jež dávala přednost němčině před češtinou („*Religionsbekenntnis katholisch, mehr d[deutsch] als tsch[echisch]*“) a začátkem června 1918 přesídlila do Osterfeldu v Německu (dnes městský obvod Oberhausenu v Severním Porýní-Vestfálsku), či Martha, dcera místního obchodníka Josefa Weinberga, která sice měla z nepovinné češtiny výbornou („*sehr gut*“), ovšem preferovala němčinu („*Religionsbekenntnis mosaisch, d[deutsch]*“). Naopak celkem jednoznačná byla volba „*Muttersprache*“ u jiných žáků, jako např. ve 3. třídě u syna inženýra Adolfa Bischoffa šlechtice von Klammstein Friedricha, kladenského rodáka („*Religionsbekenntnis katholisch, d[deutsch]*“), domovskými však příslušného do Vídně, stejně jako v případě jeho o dva roky starší sestry Idy v 5. dívčí třídě.

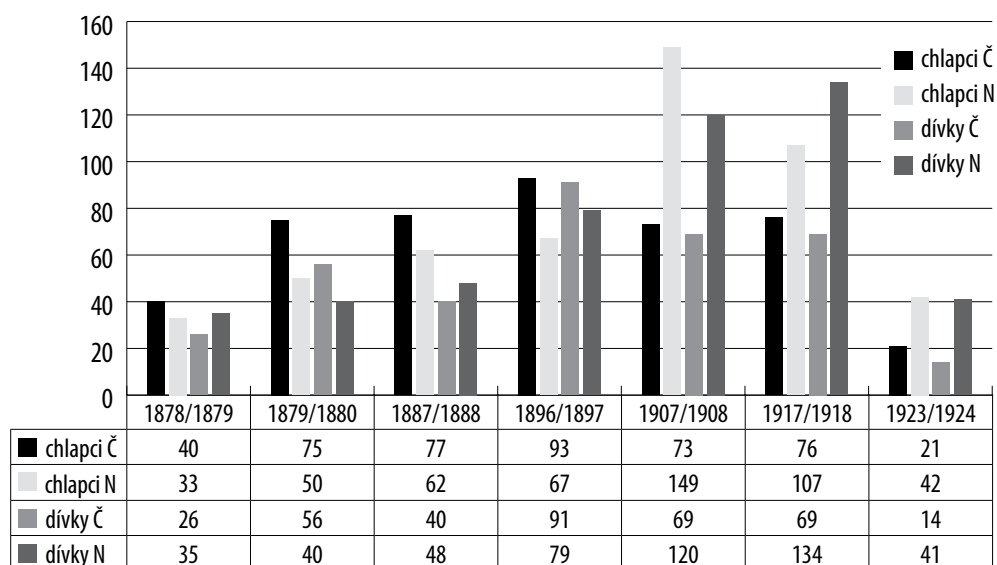
Obdobně nelehké bylo naše rozhodování třeba ve 4. třídě o deset let dříve, TAMTÉŽ, kn. 112 (1907–1908), kterou navštěvoval Václav (Wenzel) Všeťčka („*Religionsbekenntnis katholisch, tsch[echisch]*“), syn hutního dělníka Karla Všeťčky (pomohl také dochovaný osobní fond jeho švagra, srovnej SOKa Kladno, Klásek Heribert 1845–1920), či Lori Kohnová („*Religionsbekenntnis mosaisch, d[deutsch]*“), dcera obchodníka Julia Kohna z Motyčína, jež byla i z nepovinného českého jazyka klasifikována „*sehr gut*“. Na druhou stranu i velice pravděpodobně Češka Anna Augustová („*Religionsbekenntnis katholisch, tsch[echisch]*“), kladenská rodačka, domovskými však příslušná do obce Střevač v okrese Jičín, dcera hutního dělníka Františka Augusty, byla slabší i v jiných předmětech a také ve své nepovinné mateřštině zrovna nevynikala (dvakrát „*gut*“, dvakrát „*genügend*“).

Prospěch ve vyučovaných předmětech („*Fortgang*“) byl na kladenské německé obecné škole klasifikován („*Notenstufen*“) následovně („*Noten – Fortgang*“): „1. – *sehr gut*; 2. – *gut*; 3. – *genügend*; 4. – *kaum genügend*; 5. – *nicht genügend*“.

kterého pohlaví se přelévávala na obě strany. Zatímco v letech 1878/1879, 1879/1880 a 1923/1924 byly rozdíly v počtech chlapců a děvčat minimální (dívky postupně 51,5 %, 49,5 % a 49,4 %), hochů bylo výrazněji více v letech 1887/1888 a 1907/1908 (56,4 % a 55,4 %), dívek potom ve zbývajících 1896/1897 a 1917/1918 (54,1 % a 55,6 %). I tak ale nebyly rozdíly o mnoho větší než deset procentních bodů. Ve školním roce 1917/1918 ještě musíme připočítat šest italských dětí (z toho dva chlapci) a sedm dětí polských (čtyři chlapci), tedy pro každou z přihlášených etnicit méně než dvě procenta z celkového počtu žáků.

Graf č. 2

Počet žáků dle pohlaví a národnosti

Pokud jde o uváděné bydliště, vždy minimálně pět šestin žáků pocházelo z Kladna nebo z tehdy ještě samostatných Kročehlav (včetně osady Štěpánov). Z ostatních obcí, ležících zejména v bezprostředním okolí města, docházeli pouze jednotlivci (Dubí s osadou Dříň, Rozdělov, Vrapice a městys Buštěhrad, resp. Dolany, Hřebeč, Pletený Újezd, město Unhošť, Velká Dobrá a Velké Přítočno, vesměs patřící do unhošťského soudního okresu). Stejně můžeme konstatovat o žácích, bydlících v sousedících soudních a politických okresech Smíchov (obec Kněževes) a Slaný (Libušín, ale především obce, od roku 1922 potom městyse, Hnidousy a Motyčín, byť právě ty byly ke Kladnu přiřkoleny).¹¹⁰

¹¹⁰ V roce 1875 byly spojené obce Kladno-Rozdělov a Vinařice-Motyčín-Hnidousy rozděleny na dvě, resp. tři samostatné obce, srovnej Vyhlášení c. k. místodržícího pro Čechy č. 12/1876 z. z. č., jež se týká oddělení obcí v Čechách, kteráž v roce 1875 povolena byla. V roce 1922 byly

Již při zběžném pohledu na počty kročehlavských dětí je patrný jejich kontinuační nárůst do roku 1907/1908, kdy dosáhl nejvyššího podílu 45 % (a ani v dalších sledovaných letech neklesl pod dvě pětiny žáků školy), což lze bezpochyby přičíst prudkému rozvoji tamní průmyslové zóny ve druhé polovině 19. století a související výstavbě dělnických kolonií a unifikovaných domků (*Arbeiterwohnhaus*) pro zaměstnance Pražské železářské společnosti. V příslušné části nacionálií proto celkem běžně narazíme vedle názvů tehdejších ulic s čísly popisnými také na označení typu *Neue Ansiedlung*, *Neue Kolonie*, *Alte Kolonie* či *deutsche Kolonie*. Lokalizovat podobné objekty není díky masivní asanaci dnešního kladenského intravilánu úplně snadné, ale třeba v roce 1935 *Prager Eisen-Industrie-Gesellschaft* vlastnila v Kročehlavech domy čp. 404 – čp. 412 (tehdejší Nádražní, Prokopova a Žďárská ulice) nebo čp. 451 – čp. 460 (mj. Vrchlického a Barákova ulice).¹¹¹ Je třeba dodat, že obdobná výstavba probíhala i na dalších místech současného

obce slánského okresu Hnidousy a Motyčín povýšeny na městyse, srovnej Úřední list Republiky československé č. 33/1922 (čj. 6510/1922, Hnidousy) a č. 169/1922 (čj. 54948/1922, Motyčín). Osady Kročehlavy a Štěpánov v místní obci Kročehlavy byly sloučeny v jedinou obec pod názvem Kročehlavy až v roce 1931, srovnej Úřední list Republiky československé č. 64/1931 (čj. 4528/31). S účinností od 5. 5. 1949 byly sloučeny obce Hnidousy a Motyčín, od ledna 1949 již v okrese Kladno (dle vládního nařízení č. 3/1949 Sb., o územní organizaci okresů v českých zemích), a byl jim stanoven úřední název Švermov, srovnej Úřední list Republiky československé č. 104/1949 (vyhláška ministerstva vnitra č. 677 z 27. 4. 1949) a č. 113/1949 (schválení Krajským národním výborem v Praze).

¹¹¹ František SOUKUP, *Orientační kniha Kladenska. Policejní obvod Kladno, Kročehlavy, Dubí a Rozdělův s přilehlými obcemi Motyčín-Hnidousy*, Kladno 1935, Kročehlavy s. 97–150. Např. někdejší Nádražní ulice (podél již zaniklé Kladensko-nučické dráhy) při ústí do Unhošťské dnes nese jméno Milady Horákové. Za konzultace ke kladenskému místopisu děkuji panu Zdeňku Pospíšilovi.

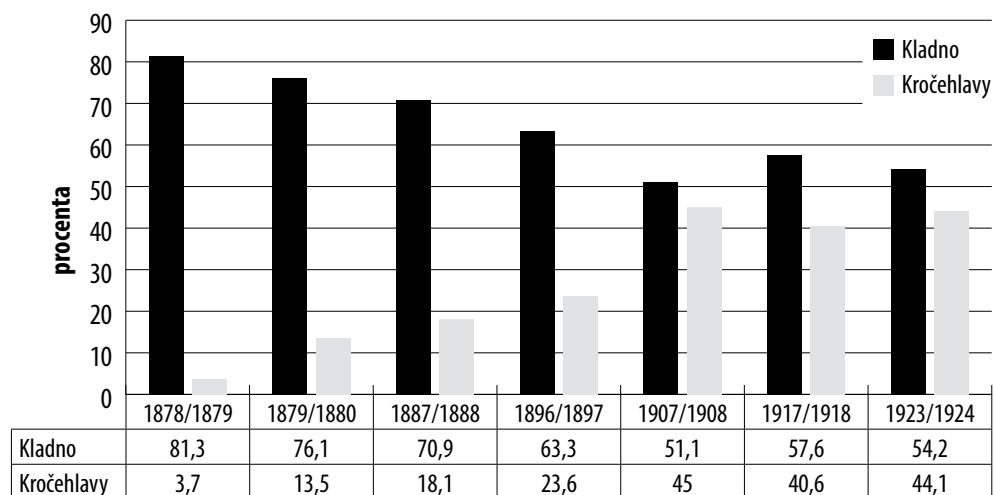
Srovnej také SOKA Kladno, Sbirka plánů a map okresu Kladno 1840–1997, nezpracováno, třeba sign. PL 0628 (mj. *Situační plán dělnické kolonie v Kročehlavech. Stará kolonie. Měřítko 1 : 200*, po roce 1930, vypracováno pro Pražskou železářskou společnost; dále též projektová dokumentace v různých měřítkách např. pro dělnické a úřednické domy z let 1880–1920), nebo sign. PL 0092 (*Arbeiter-Kolonie in Kročehlaw – Dělnické domky v Kročehlavech*, měřítko 1 : 100, kolem 1908, stavitel Josef Pícek z Kladna čp. 650). Dále srovnej SOKA Kladno, Berní správa Kladno 1894–1949, neuspořádáno, mj. spis pro Kročehlavy čp. 409, kde je vedle jednoho paré původní projektové dokumentace v měřítku 1 : 100 (*Plan zur Erbauung eines neuen Arbeiterwohnhauses in Kročehlaw*, stavitelem byl Josef Pícek) z října 1903 také např. žádost kladenského ředitelství železáren (*Eisenwerks-Direktorium Kladno*), podaná prostřednictvím notáře dr. Augusta Pocheho (čj. 442 z 12. 6. 1904) na okresní hejtmánství ohledně osvobození od domovní daně na následujících dvanáct let pro nově postavený „*Arbeiterwohnhaus Nr. 409*“ na stavebním pozemku č. k. 199–200, který byl s dalšími „*zur Zwecke der Erbauung einer Arbeiter-Kolonie käuflich erworben, und auf diesen Grundstücken vorläufig 9 Familienwohnhäuser, von welchen jedes 2 von einander zur Gänze getrennten Wohnungen enthält, und zwar die Häuser Nr. 404–412 erbaut, welcher Bau am 3. Mai d. J. beendet wurde*“.

Kladna, bohužel i tomuto tématu byla dosud badateli věnována pouze minimální pozornost.¹¹²

Z genderového pohledu opět mezi kladenskými a kročehlavskými dětmi převládali spíše chlapci, vezmeme-li v úvahu také „měkká data“, nejvyššího podílu dosáhli čeští hoši z Kladna v prvních dvou zkoumaných letech (více než 29 %), němečtí potom v roce 1923/1924 (23,3 %) a české i německé dívky shodně v roce 1878/1879 (obě skupiny po 22,8 %). Kročehlavští chlapci z českých rodin byli nejhojněji zastoupeni v roce 1896/1897 (10,8 %), z německých v roce 1907/1908 (17,5 %), u děvčat tvořily české největší podíl znovu v roce 1896/1897 (8,7 %), německé v roce 1923/1924 (19 %). Lze konstatovat, že pouze počet dívek z Kročehlav se kontinuálně zvyšoval (z 0,9 % na 25 %), zejména těch, které do školy přicházely z německých rodin (z 0,9 % na 19 %).

Graf č. 3

Žáci z Kladna a Kročehlav v procentech z celkového počtu

¹¹² Z mála prací, zabývajících se tímto tématem pro Kladensko, jmenujme alespoň Tomáš VOLDRÁB, *Hornické kolonie na Kladensku*, in: Radoslava Schmelzová – Dagmar Šubrtová (edd.), *Kladno minulé i budoucí – sborník z mezioborové konference, konané 15. 6. 2007, Kladno 2007*, s. 77–82; TÝŽ, *Dělnické kolonie na Kladensku*, in: Alena Borovcová (ed.), *Sborník Národního památkového ústavu v Ostravě, Industriální dědictví a bydlení v průmyslových aglomeracích, Ostrava 2010*, s. 72–80.

Pouze z literatury, často poplatné době svého vzniku, vychází Lenka DVOŘÁKOVÁ, *Dělnické kolonie v Kladně. Příspěvek k poznání kvality života dělnických vrstev v průmyslových městech v době industrializace*, diplomová práce na Fakultě humanitních studií Univerzity Karlovy, Praha 2016.

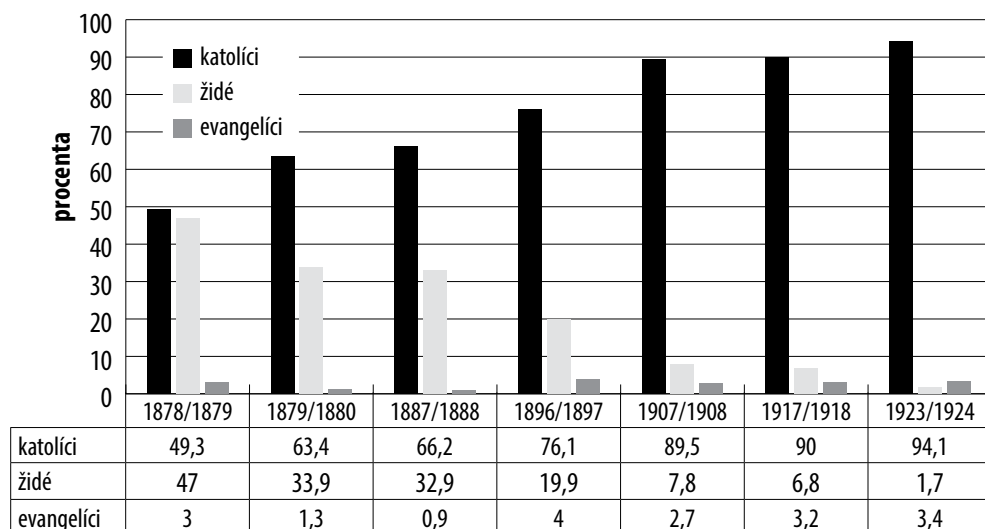
Podívejme se na žactvo z konfesního hlediska. Po celé sledované období se více než 95 % žáků hlásilo ke katolickému a židovskému vyznání, zbytek tvořili jednotlivci evangelíků (nejvíce, 4 %, v roce 1896/1897) a zcela výjimečně i bezvěrci. Návaznost německé obecné školy na soukromého předchůdce byla nejvíce patrná v prvním roce její existence, kdy byl počet židovských a katolických dětí prakticky totožný (47 % ku 49,3 %). V dalších letech fungovala nepřímá úměra, takže zatímco se poměr katolíků navýšil až na 94,1 % v roce 1923/1924, u židovských dětí ve stejné době klesl až na necelé dva procentní body. O příčinách poměrně masivního úbytku izraelitů, patrného zejména ve 20. století, můžeme pouze spekulovat. V úvahu přichází zejména postupná asimilace židů, o čemž by mohly svědčit snižující se počty přihlášených k judaismu v oficiálních statistikách náboženského vyznání. Současně lze samozřejmě uvažovat také o klesající oblibě německé školy mezi židy, dost možná ruku v ruce se stoupajícím antisemitismem majoritní společnosti, byť právě tato kladenská vzdělávací instituce se zdá být ve sledovaném období ostrůvkem náboženské tolerance a třeba mediální útoky vůči izraelitům jsme zaznamenali především na české straně.

Využijeme-li opět „měkkých dat“, mezi katolíky do roku 1896/1897 převládali Češi (největší podíl 53,3 % měli v roce 1879/1880), poté již trvale Němci (v roce 1923/1924 představovali plné dvě třetiny žáků). Naopak u židů s výjimkou let 1896/1897 a 1923/1924 převládali Němci a v prvním sledovaném roce byli dokonce nejpočetnější skupinou s podílem 39,6 %. K české obcovací řeči se hlásilo nejvíce židovských žáků v roce 1896/1897 (14,7 %). Genderově je zřejmě nejzajímavější celková početní převaha židovských dívek z německých rodin (největší podíl 22,4 %, tedy 30 děvčat, byl v roce 1878/1879), která je častější i u jejich českých souvěrkyň (nejvyššího podílu 8,3 %, což obnášelo 27 žákyň, dosáhly v roce 1896/1897). Mezi chlapci bylo procentuálně nejvíce izraelitů z německých rodin v roce 1878/1879 (17,2 %, tedy 23 hochů), z českých potom opět v roce 1896/1897 (6,4 %, 21 žáků). U katolíků dosáhli vůbec nejvyššího procentuálního podílu chlapci z německých rodin v roce 1923/1924 (34,7 %, tedy 41 hochů), obdobně též dívky (32,2 %, 38 děvčat). Čeští katolíci měli nejvyšší podíl u chlapců (30,4 %, 69 žáků) i dívek (22,9 %, 52 žákyň) v roce 1879/1880. Absolutně nejvyššího počtu žáků v rámci všech konfesních skupin dosáhli katoličtí chlapci z německých rodin v roce 1907/1908 (137 hochů, což znamenalo 33,5 % ze všech žáků školy), následováni německými katolickými dívkami o deset let později (117 děvčat, tedy 29,3 %).

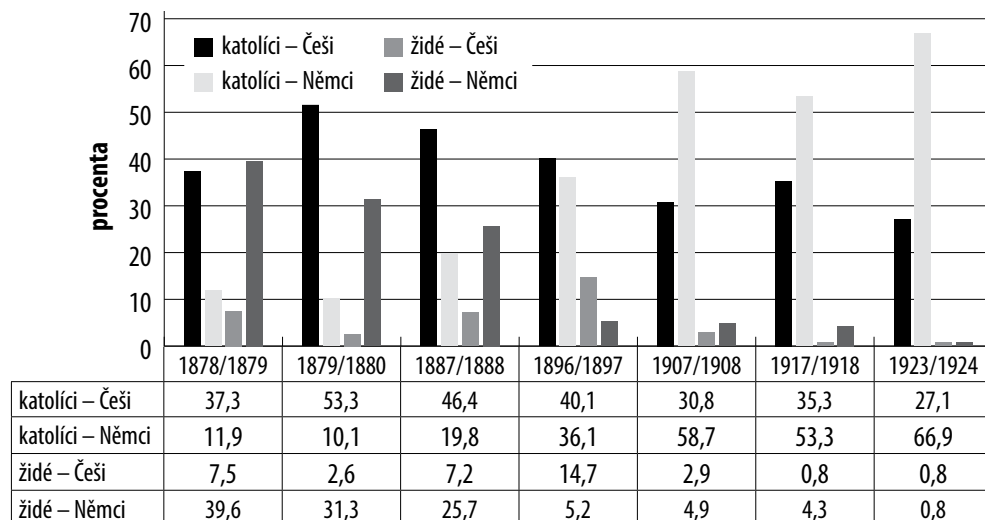
Evangelíků bylo nejvíce ve válečném roce 1917/1918 – celkem pouhých třináct žáků, z toho devět děvčat a tři chlapci z německých rodin a jedna dívka, která preferovala náboženskou výuku v češtině. Ve stejné době školu navštěvovalo také šest italských katolíků (tři chlapci, tři dívky) a sedm polských izraelitů (z toho šest hochů). Co se bezvěrců týče, zaznamenali jsme žáky bez vyznání pouze ve třech případech – v letech 1878/1879 (jeden), 1879/1880 (tři) a 1923/1924 (jeden). Vždy se jednalo o chlapce z českých rodin.

Graf č. 4

Konfesioní složení žactva

Graf č. 5

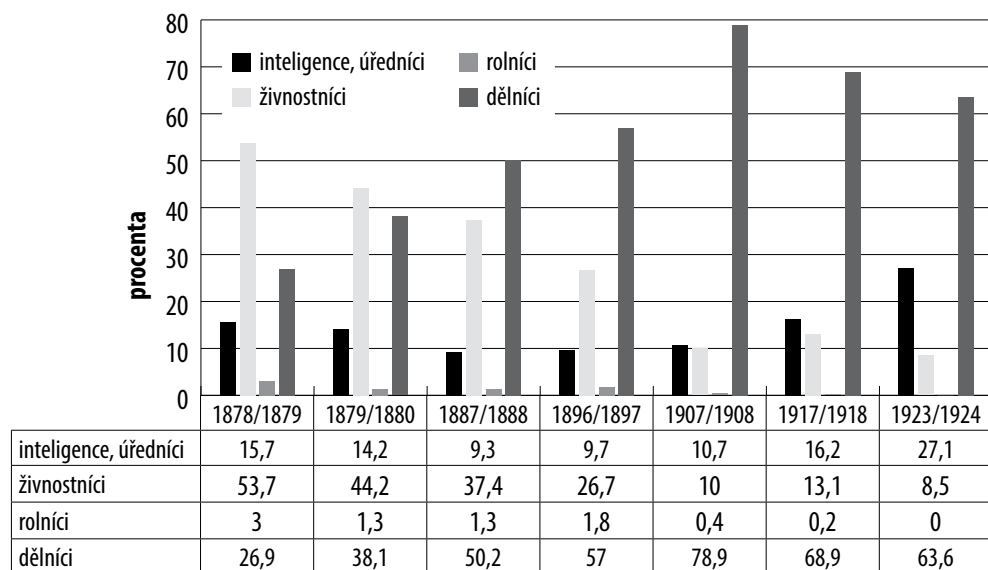
Katolíci a židé dle národnosti

Zbývá nám blíže se podívat na socioprofesioní strukturu rodinného zázemí žactva, resp. ověřit, nakolik můžeme věřit charakteristice, kterou ve snaze odvrátit uvažovanou redukci tříd kladenské školy podal v září 1920 ve své zprávě presidiu Zemské školní rady v Praze tehdejší okresní školní inspektor pro německé školy PhDr. Ferdinand Jüthner:

„Výše uvedeným vynesemím [čj. IV-8560 z 25. 8. 1920, pozn. rrn] mně bylo nařízeno, abych dal provést redukcí tříd zdejší německé školy. Učinil jsem tak a bylo mně sděleno, že zdejší německá i česká strana sociální demokracie, tedy značná většina zdejšího dělnictva, proti této redukcí protestovala a redukcí nepřipustila. Žactvo školu tuto navštěvující náleží po 90 % německému dělnictvu, a to značným počtem, nebylo by tedy záhodno při stávajících poměrech tamějšímu nařízení vyhověti, jelikož velká většina městského zastupitelstva a starosta sám se proti částečnému zrušení německé školy staví. Jak jsem se dověděl, bude proti výnosu tomuto podán starostou, jakožto předsedou místní školní rady kladenské, rekurs, a to na základě usnesení místní školní rady. Dle tohoto stavu záležitosti nemám moci, abych redukcí německé školy provést mohl, a vyžadují si další pokyny.“¹¹³ Ve skutečnosti podíl žáků z dělnického prostředí nebyl až tak vysoký, jak svorně tvrdily sesterské politické strany, nicméně k redukcí německé obecné školy nakonec stejně došlo, když od školního roku 1922/1923 nebyla nadále otvírána pátá třída.¹¹⁴

Graf č. 6
Socioprofesionální skupiny rodičů

¹¹³ SOkA Kladno, OŠV Kladno – dodatky, sign. I/2-175, koncept relace ze 14. 9. 1920. Dr. Jüthner je ve funkci školního inspektora pro německé školy doložen v letech 1918–1921.

¹¹⁴ Základními právními normami v oblasti školství zůstaly pro období mezi světovými válkami vedle tzv. malého školského zákona č. 226/1922 Sb. z. a n., jímž se mění a doplňují zákony o školách obecných a občanských, např. zákon č. 189/1919 Sb. z. a n., o školách národních a soukromých ústavech vyučovacích a vychovávacích (menšinové školy byly podřízeny přímo ministerstvu školství a národní osvěty, vydržovány na náklady státu a dozor nad nimi vykonávali inspektoři menšinových škol a jazykově příslušné místní školní výbory), resp. jeho doplnění a rozšíření v podobě zákona č. 295/1920 Sb. z. a n.

Při pohledu na získaná data jsou dobře patrné tři základní tendence, jednak trvalý pokles počtu dětí z rodin živnostníků, naproti tomu nárůst žáků z dělnického prostředí a konečně obojí vývoj u potomků inteligence a úřednictva. Děti z rolnických rodin docházelo po celé sledované období do školy zanedbatelné množství (největší podíl 3 % měly v roce 1878/1879 pouhé čtyři děti, z nich potom tři z českého prostředí).

V počátečním období převažovaly děti živnostníků, přičemž hned v prvním roce 1878/1879 tvořily dokonce nadpoloviční většinu (53,7 %, celkem 72 žáků, z nichž se rovná třetina hlásila k českému mateřskému jazyku). Do konce 19. století si tato sociální skupina udržela alespoň čtvrtinový podíl (v roce 1879/1880 stále nejvíce 44,2 %, o osm let později 37,4 % a v roce 1896/1897 ještě 26,7 %) z celkového počtu žáků, později klesl zhruba na desetinu. Můžeme konstatovat, že tato data nejenom korelují s postupným úbytkem židovských dětí, ale současně také potvrzují slova řídícího učitele Holfelda z kroniky, že většina drobných kladenských živnostníků a obchodníků měla být izraelitského vyznání.

Pokud jde o národnostní poměry, s výjimkou roku 1896/1897 (69 dětí z českých a 19 z německých rodin, tedy poměr 20,9 % ku 5,8 % z celkového počtu) mezi žáky ze živnostenského prostředí trvale a poměrně výrazně převažovali ti, kteří se hlásili k německému mateřskému jazyku. Maximálního podílu dosáhli v roce 1878/1879 (35,8 %, tedy 48 chlapců a dívek, Čechů byla polovina), početně nejvíce bylo dětí německých živnostníků v roce 1879/1880 (65, tj. 28,7 %, Čechů bylo 35, tedy 15,5 %). Naopak nejmenší rozdíl byl v tomto ohledu v roce 1907/1908, kdy školu navštěvovalo 23 chlapců a dívek z německých (5,6 %) a 18 z českých (4,4 %) živnostenských rodin. Ve válečném roce 1917/1918 (28 Němců, tj. 6,8 %, Čechů bylo 14) navíc přibýlo pět dětí z polského (1,3 %) a jedno z italského prostředí.

Dělníci mezi zákonnými zástupci žáků tvořili významnou skupinu, jejíž podíl vystoupal z úvodních 26,9 % v roce 1878/1879 až na 78,9 % v roce 1907/1908, aby se ve zbývajících dvou zkoumaných letech ustálil na zhruba dvou třetinách z celkového počtu. Přestože nelze vyloučit, že by v některém jiném školním roce pocházelo devět z deseti dětí z dělnických rodin, jak uváděl v září 1920 ve své relaci pro ZŠR Praha inspektor Jüthner, zdá se být pravděpodobnějším, že byl jejich podíl přece jen o něco nižší.

V prvních letech byly opět početnější děti z českých rodin dělníků (nejvyšší rozdíl byl v roce 1879/1880, kdy se k češtině hlásilo 76 chlapců a dívek, tedy 33,6 %, zatímco k němčině pouze 10 žáků, tj. 4,5 %), počínaje rokem 1907/1908 naopak z německých (52,4 % osazenstva školy, což bylo 216 žáků, Čechů bylo 26,5 %, tedy 109 hochů a dívek). V posledních dvou zkoumaných letech se poměr ustálil na zhruba tři ku dvěma ve prospěch německých dětí z dělnického prostředí (ve válečném roce 1917/1918 konkrétně 155 Němců a 117 Čechů, tedy 37,6 % ku 28,4 %, v roce 1923/1924 potom 44 Němců a 31 Čechů, 37,3 % ku 26,3 %). Za války navštěvovalo německou školu také pět žáků z italských rodin a jeden z polské.

Mezi dětmi z rodin inteligence a úřednictva poměrně často nacházíme potomky vedoucích pracovníků místních průmyslových podniků, jako třeba ve školním roce

1923/1924, kdy do druhého oddělení první třídy docházel Franz Koschatka junior, syn zástupce ředitele huti Poldi Dr. Ing. Franze Koschatky. Osmiletý kladenský rodák, jež rodiče při posledním sčítání obyvatel v únoru 1921 přihlásili k německé národnosti, patřil k premiantům třídy a vysvědčení se samými jedničkami mu kazila pouze dvojka z *Knabenhandarbeiten*. Vyloženě studijní typ, sám jeden takový případ znám.¹¹⁵

Podíl synů a dcer z nejvzdělanějších vrstev společnosti vykazoval do roku 1887/1888 (tehdy tvořil 9,3 %) sestupnou tendenci ze zhruba jedné sedminy po jednu desetinu, aby následně vystoupal až na více než čtvrtinu (konkrétně 27,1 %) v posledním zkoumaném roce 1923/1924. Poměrně výrazný nárůst však může být poněkud zkreslen redukcí tříd, resp. nedávným založením soukromé německé měšťanské školy v Kladně.

Pro tuto sociální skupinu je signifikantní, že po celé sledované období výrazně převládaly děti z německých rodin (poměry byly postupně 14 Němců ku 7 Čechům v roce 1878/1879, dále 20 ku 12, 15 ku 6, 23 ku 9 v roce 1896/1897, 31 ku 13 a konečně 53 Němců ku 12 Čechům v roce 1917/1918). Nejmarkantnější byla tato skutečnost v roce 1923/1924, kdy se pouze jedno z dvaatřiceti dětí hlásilo k české národnosti (0,8 % ku 26,3 %). Ve válečném roce 1917/1918 školu navštěvoval také jeden žáček z polské rodiny.

Minimum dětí pocházelo z rolnického prostředí, nejvíce – šest (tj. 1,8 %, dvě z českých a čtyři z německých rodin) – jich bylo v roce 1896/1897 a rekrutovaly se z okolních obcí (Vrapice, Dolany, Hřebeč, Pletený Újezd, Velká Dobrá, Velké Přítočno, Kněževes). Dvakrát více rolnických dětí pocházelo z českých rodin (poměr za celé období je 13 Čechů ku 6 Němcům) a v posledním zkoumaném roce 1923/1924 nenajdeme ve škole žádné.

Zaznamenali jsme také překvapivě nízký počet žáků, jejichž zákonnými zástupci byly ovdovělé matky. Vůbec jsme takové děti nenalezli v letech 1887/1888 a 1907/1908 a také později to byli spíše jednotlivci, přičemž se jejich podíl ze všech žáků školy pohyboval kolem jednoho procenta. Nejvíce částečných sirotků (12, tj. 3,6 %) chodilo do německé školy v roce 1896/1897, naopak za světové války jich bylo pouze pět (1,3 %).

Prezentovaný rozbor lokální, konfesní a socioprofesionální struktury rodičů žactva rozhodně nepovažujeme za definitivní a uvědomujeme si jeho nedostatky třeba v uplatněném metodickém přístupu (mj. při určení etnicity nebo v chybějícím genderovém rozlišení u některých zkoumaných kategorií). Vnímáme jej pouze jako příklad možného směru výzkumu, jenž snad podnítí zájem dalších badatelů, pro které se obdobných pramenů v našich archivech nalézá nespočet.

¹¹⁵ SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 128 (1923–1924), 2. Abteilung der 1. Klasse, Post-Zahl 19: „Vor- und Zuname des Kindes Koschatka Franz [...] Name, Stand und Wohnort (Hausnummer) des Vaters (oder der Mutter) Franz Koschatka, Direktor der Poldihütte, Kladno, Theatergasse, 1600“.

Srovnej též SOKA Kladno, OÚ Kladno, sčítání lidu 1921 (dosud neuspořádáno), soudní okres Kladno, obec Kladno, 2. sčítací obvod, operát pro dům v Divadelní ulici čp. 1600 (majitelem Poldina huť v Kladně), rodina Franze Koschatky s manželkou Olgou a synem Franzem, všichni domovsky příslušní do slezské Opavy (Troppau). Případně *Adresář horního města Kladna*, Kladno 1922, s. 53 (Poldina huť – zástupce ředitele Ing. Koschatka František, 1600), nebo *Adresář horního města Kladna*, Kladno 1932, s. 33 (Poldina huť – místoředitel Dr. Ing. Koschatka František, 1600).

Epilog

Budova bývalé německé obecné školy již, bohužel, neexistuje. Byla odstraněna během poslední asanace středu města na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 20. století. Dnes najdeme na místě bývalé Ludmiliny ulice rozsáhlé sídlo kladenského finančního úřadu (ul. Osvobozených politických vězňů 3181) a za ním prolukou, upravenou na náměstí Karla Wittgensteina. A tak nám kromě několika žlutnoucích fotografií může její podobu připomenout pouze popis ze stavebně historického průzkumu z let 1977/1978, připisující stavbu domu pro původního majitele Františka Šandu budoucímu kladenskému starostovi Josefu Hraběti: „*Složitý komplex bývalé německé školy na Kladně. Hlavní budova jednoposchoďová s eklektickou fasádou, s trojosým rizalitem z roku 1881 při úzké uličce za hlavní budovou bývalé tělocvičny. Vstup vlevo do síně ku schodišti do patra. Dv[ol]jtraktový rozvrh. Vlevo je trojosý, jednoposchoďový přístavek, na který se napojují bývalá křídla cel s vězeňským dvorečkem, po jehož jižní straně stojí další vězeňský objekt z roku 1941. Škola postavená J. Hrabětem 1881, úpravy 1933, adaptace na soud 1941.*“¹¹⁶

Za vznikem školy samotné nestál na sklonku sedmdesátých let 19. století Německý školský spolek (*Deutscher Schulverein*), ale byla vybudována na základech položených kladenskou židovskou náboženskou obcí, resp. jejich privátní vzdělávací institucí. Svoji nezanedbatelnou úlohu sehrála také podpora místních živnostníků a především průmyslových podniků, které se snažily vyjít vstříc volání části svých zaměstnanců po vlastní škole s německým vyučovacím jazykem. Ostatně příslušné spolky byly v Kladně zakládány až od prvního decennia 20. století, v říjnu 1907 *Deutscher Verein für Kladno und Umgebung* a ještě o dalších třináct let později místní skupina *Deutscher Kulturverband*. Jak je patrné již ze stanov *Německého spolku pro Kladno a okolí*, jedním z prostředků, jak pomoci duchovnímu a hospodářskému rozvoji soukmenovců, byla podpora národního školství: „*Satzungen des Deutschen Vereines für Kladno und Umgebung [...] § 2. Zweck des Vereines. Der Verein hat den Zweck, die geistige und wirtschaftliche Wohlfahrt der in Kladno und Umgebung ansässigen Deutschen zu fördern. Dieser Zweck soll namentlich erreicht werden: [...] 3. durch Förderung des Schulwesens [...]*“¹¹⁷

Na úplný závěr a snad i na dokreslení dobové atmosféry uveďme ještě dva momenty, které dobře vypovídají o vztahu německé obecné školy k městu a zemi, kde působila. V polovině července 1915 se k ukončení školního roku

¹¹⁶ D. LÍBAL – M. HORYNA – A. LIŠKOVÁ, *Kladno – historická část města, stavebně historický průzkum vybrané části území*, 3. díl, nestránkováno, Kladno čp. 1155, Ludmilina ulice. Jedna ze zachovaných fotografií, konkrétně z roku 1916, byla nedávno publikována, srovnej Irena VEVRKOVÁ, *Zmizelé Čechy. Kladno*, Praha–Litomyšl 2008, konkrétně fotografie č. 65. Nakolik je připsání původní stavby J. Hraběti oprávněné, nedokážeme posoudit.

¹¹⁷ SOkA Kladno, OÚ Kladno, spis spolkové agendy sign. 18-2D/37 (*Deutscher Verein für Kladno und Umgebung*); obdobně pro období po vzniku ČSR spis sign. 18-2D/139 (*Ortsgruppe Kladno des Deutschen Kulturverbandes*). Mezi členy i představenými obou spolků byli také učitelé německé obecné školy, např. Marie Schörnichová a Karl Wolfsberger.

na centrálním kladenském náměstí konala za hojné účasti mládeže holdovací slavnost (*Huldigungsfeier*), během které vystoupili s projevy na podporu válečného úsilí okresní školní inspektor Adolf Röhrig a ředitel české chlapecké měšťanské školy Jan L. Černý a německé obecné školy Karl Lichtnecker. Dítka zapěla rakouskou císařskou (*Gott erhalte, Gott beschütze*, resp. *Zachovej nám, Hospodine*) a německou hymnu (*Heil dir im Siegerkranz*) a písně *Kde domov můj* a *Wacht am Rhein*. Slavnost byla zakončena několikasetlávým průvodem žáků kladenských škol, jenž za doprovodu hudby a radostného mávání kapesníky a praporky defiloval kolem tribuny s poprsím císaře Františka Josefa I. lemovaném prapory ve státních (včetně spojeneckého Německa) a zemských barvách, zřízené před kladenskou radnicí a obsazené představiteli státní a školské správy, samosprávy či zástupci průmyslových podniků, vojska, církví a korporací (např. okresní hejtman Heřman Šlechta, starosta MUDr. Jaroslav Hruška nebo c. k. vrchní horní rada Karl Reutter).¹¹⁸

Zápisy z pera tehdejšího ředitele německé obecné školy Karla Lichteneckera v kronice pro školní rok 1918/1919 byly uvozeny podnadpisem *Jahr des politischen Umsturzes. Gründung der tsch[ech]oslowak[ischen] Republik*. Nicméně samotné zápisy i nadále zachovaly loyaltitu nově vzniklému státu, navzdory vytloučení sedmnácti oken německé školy kameny (jeden z nich měl málem zranit paní ředitelovou), vrhanými ze slavicího davu, který ve večerních hodinách 28. října 1918 táhl městem a strhával z budov státních úřadů císařské insignie.¹¹⁹

Potřebám dalšího vzdělávání rostoucího počtu německy mluvícího obyvatelstva měla počínaje školním rokem 1918/1919 pomoci měšťanská škola s německým vyučovacím jazykem (byla zřízena povolením zemské školní rady z 9. srpna 1918, výnos čj. 1-A-1277/1 ai 1918, č. z. š. r. 53973), byť až do roku 1939 nikoli státní.¹²⁰

¹¹⁸ SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 139r – fol. 139v: „*Huldigungsfeier. Am 14. Juli veranstalteten die Volks- und Bürgerschulen von Kladno und von der Umgebung eine große Huldigungsfeier für S[ein]e Majestät unseren allergnädigsten Kaiser Franz Josef den Ersten. Am 18. Juli erschien darüber folgender Bericht in dem Tagblatte Bohemia: [vlepený výstřížek, pozn. rrn]“*. K článku srovnej *Deutsche Zeitung Bohemia*, 1915, ročník 88, č. 197 (18. 7. 1915), s. 14 (článek *Patriotische Schulfeier* v rubrice *Aus der Provinz*).

¹¹⁹ SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 164r – fol. 171v, popis události z 28. 10. 1918 na fol. 166r. Zápisy o oslavě narozenin císaře Karla I. 17. srpna 1918 na fol. 164v („*Geburtstag S[ein]er Majestät*“), opis děkovného dopisu NMŠR odstoupivšímu starostovi J. Hruškovi (post 11. 11. 1918) fol. 166v – fol. 167r, připomenutí si narozenin prezidenta T. G. Masaryka 7. 3. 1919 fol. 168v („*Geburtstag des Prä[s.] Masaryk*“).

¹²⁰ SOKA Kladno, OŠV Kladno – dodatek 1894–1939, sign. III-1/1147 (např. čj. 394 z 31. 12. 1920 – zpráva pro OŠR Kladno, nebo čj. 2317 z 10. 10. 1920 – koncept zprávy inspektora Jüthnera pro ZŠR Praha, zde chybně uvedeno čp. 1777). Právo veřejnosti TAMTÉŽ, sign. III-3K/81 – přepis okresního inspektora pro německé školy prof. Bedřicha Goldmanna z 30. 1. 1925 (výnos ZŠR v Praze č. 1-A 1363/2 ai 1924, čj. 5768).

Srovnej také SOKA Kladno, OÚ Kladno, spisy sign. 6-8/47 (praes. 8. 10. 1918, čj. 59 461 – oznámení ředitele Karla Slapnický o zahájení vyučování v čp. 1772 od 14. 10. 1918); sign. 6-6/23 (čj. 43 766 z 13. 9. 1939), kde intimát Ministerstva školství a národní osvěty čj. 113 498/39-1/2 z 9. 9. 1939

Subvencována byla jednak díky školnému, především však kladenskými železářskými podniky a její účel opět výstižně popsal inspektor dr. Jüthner: „*Zřízena jest tato škola pro děti úředníků a dělníků německých jmenovaných podniků v nejvyšším počtu 40. Veškeré děti jsou ryze německé národnosti, chudé jsou zproštěny školného.*“¹²¹ A neměli bychom zapomínat ani na německou mateřskou školu, která od roku 1912 působila v domě patřícím od dvacátých let *Německému kulturnímu spolku* v Divadelní ulici čp. 1740. Je totiž dalším dokladem až příliš častého selektivního nakládání s naší minulostí, že současná 8. Základní a Mateřská škola Kladno, jejíž oddělení pro předškoláky sídlí v téže budově, se pyšní „*dlouholetou tradicí*“ sahající do roku 1947 a ke svému přímému německému předchůdci se vůbec nezná.¹²²

Závěrečný válečný školní rok 1944/1945 byl také posledním v historii německé obecné školy. Po obnově Československa, kdy došlo k odsunu drtivé většiny německého obyvatelstva, nebyly školy s německým vyučovacím jazykem otevřeny. Němcům, kteří po roce 1945 zůstali v republice, bylo pak československé státní občanství kolektivně uděleno až v roce 1953 a teprve od poloviny padesátých let mohli žáci navštěvovat nepovinné kurzy němčiny.¹²³

Pouze další analogický výzkum může potvrdit či vyvrátit předloženou hypotézu o výlučnosti geneze kladenské německé obecné menšinové školy.¹²⁴

inspektorovi německých státních škol národních v Praze 1 Josefu Schmidtovi o zřízení státní měšťanské školy německé (výnos čj. 106 708/39 z 24. 8. 1939), u které byl zmocněn dozorem.

Zprávu o zřízení školy zásluhou Německého spolku pro Kladno a okolí přinesl i pražský tisk, srovnej *Deutsche Zeitung Bohemia*, 1918, ročník 91, č. 231 (24. 8. 1918), s. 5 (článek *Eine deutsche Bürgerschule in Kladno*). Výstřižek článku byl vlepený na závěr příslušného zápisu do kroniky školy, srovnej SOKA Kladno, ObŠN Kladno, kn. 1, fol. 164v.

¹²¹ SOKA Kladno, OŠV Kladno – dodatek 1894–1939, sign. III-1/1147, čj. 2317 (koncept zprávy pro ZŠR Praha, v níž Jüthner dále mj. konstatuje, že „*vyučování řídí se podle zákonitých osnov, vedení a veškerá zařízení na této škole odpovídá předpisům zákona*“; resp. „*školu udržuje výbor, který vydaje s vedením školy spojené kryje jednak z vysokého školného, jednak ze subvencí, které mu oba železářské podniky na Kladně k tomu účelu poskytují*“).

Zřízen byl samozřejmě i dozorčí orgán, Místní školní výbor pro německou měšťanskou školu soukromou s právem veřejnosti, jemuž v roce 1932 předsedal Ing. Moric Kramař. Srovnej např. *Adresář horního města Kladna*, Kladno 1932, s. 21.

¹²² Srovnej webové stránky 8. ZŠ a MŠ Kladno <<https://www.8zsamskladno.cz/zs-a-ms/matrska-skola-divadelni/charakteristika-ms/>> (cit. 8. 12. 2020). Též *Adresář horního města Kladna*, Kladno 1922, německá mateřská škola na s. 26 (pěstounka Hermína Fabingerová) a čp. 1740 v Divadelní ulici na s. 111 (seznam majitelů domů dle čísel popisných).

¹²³ Podrobněji k situaci německé menšiny v poválečném Československu např. Jaroslav KUČERA, *Nechtěni spoluobčané. Československo po nezdařeném odsunu Němců*, Soudobé dějiny 15/2, 2008, s. 303–317. Německá školská zařízení byla likvidována na základě výnosů ministerstva školství a osvěty (dále MŠO), jednak ze 7. června 1945, č. 2641 pres. (prozatímní uzavření německých škol), jednak ze 16. 10. 1945, č. 8551 pres. (zrušení německých škol). Srovnej také Věstník MŠO 1, Praha 1946, s. 20–21 (č. 18) a s. 101 (č. 90).

¹²⁴ Za konzultace a kritické připomínky děkuji kolegovi Mgr. Janu Boháčkovi z Masarykova ústavu a Archivu Akademie věd České republiky v Praze.

Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938). 2. část

MARTIN DOLEJSKÝ

Martin Dolejský, The Communist Party of Czechoslovakia in the Brandýs nad Labem District (1921–1938) – 2st part

The presented study looks into the Communist Party of Czechoslovakia in the political district of Brandýs nad Labem and its existence during the era of the First Republic. The introductory part outlines the circumstances that led to the formation of the Communist Party not only at the national but also at the district level. Other parts of the paper describe the organisational and electoral stumbling blocks and changes in the party's policies. The work also utilises the party's materials and documents, official press, but also police and other official records. As there was a higher proportion of industrial businesses in the towns of Brandýs nad Labem and Čelákovice, the communists were able to get greater support in these districts, which was reflected in various protest events but mainly during elections. The communists' success can be attributed to industrial worker radicalism but also to the strong position of local political leaders. Their success in the 1925 parliamentary elections proved that it was a party with an established membership and electorate. Despite the decline in its influence and weaker position, it was able to retain significant political power in the district until 1938.

Key words

Communist Party of Czechoslovakia, Brandýs nad Labem district

Úvod

Období po V. sjezdu Komunistické strany Československa (dále KSČ) v únoru 1929 lze obecně považovat za období ultrasektářské, kdy se strana musela potýkat s odchodem většiny členů. Došlo zcela k podřízení Moskvě a vedení v čele s Klementem Gottwaldem vyloučilo jakoukoliv opozici. Otázkou však je, jakým způsobem se tato taktika projevovala u místních organizací a na úrovni okresu. Následující text nejprve popisuje historii KSČ na okrese Brandýs nad Labem v období let 1929 až 1938. Věnuje se personálnímu složení, početním stavům organizace, ale také organizování hnutí nezaměstnaných, kterým se komunisté snažili získat nové členy a voliče. Pozornost je věnována i parlamentním volbám a jejím výsledkům v okrese.

Poté se bude věnovat KSČ v okrese Brandýs nad Labem v období let 1935 až 1938. Jde o období, kdy českoslovenští komunisté pod vlivem hrozby fašismu (a především pod vlivem direktiv z Moskvy) změnili taktiku a byli ochotní spolupracovat v rámci tzv. lidové fronty s ostatními socialistickými stranami. Na celostátní úrovni

šlo o nevyslyšené volání a neochota národních socialistů a sociálních demokratů byla v kontextu předchozích let pochopitelná. Na úrovni okresu tomu bylo často jinak. U komunistů šlo o změnu taktiky a rétoriky, ale přední komunistický politik, který se významně podílel na vytváření politiky lidové fronty, Jan Šverma, připomněl, že „*politiku lidové fronty nesmí nikdo chápat jako ústup od samostatné revoluční politiky strany.*“¹

Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1929–1935)

KSČ a velká hospodářská krize

Taktika uplatňovaná KSČ mezi lety 1929 až 1933 byla založená na teorii sociálfašismu.² Mimo jiné šlo o naprosté odmítnutí jakékoliv spolupráce s Československou sociálně demokratickou stranou dělnickou (dále ČSDSD) a jinými socialistickými stranami. KSČ připouštěla, a dokonce propagovala jednotnou dělnickou frontu, ale to jen v případě, že ona bude jejím jediným předvojem.³ Termín „třída proti třídě“ evokuje radikalismus, který se stal běžným při práci KSČ. Tento názor vzešel z Komunistické internacionály (dále KI) v průběhu let 1927 a 1928. Šlo o doktrínu, která „*určovala chování světového komunistického hnutí až do poloviny 30. let. Dala také nový impuls bolševizaci komunistických stran a zahájila tak vrcholnou fázi jejich „stalinizace“.*“⁴

Bezvýhradné prosazování moskevských direktiv, mezi které patřilo například i organizování předem prohraných stávek (přesně v duchu hesla „třída proti třídě“), znamenalo další odchod členů a klesající podporu. Viník se hledal u „likvidátorů“, a proto povolební vysočanská konference pražského aktivu rozhodla o tom, „*aby krajské vedení okamžitě organisovalo velkou čistící kampaň, která zbaví naše organizace všech elementů, které brzdí bolševickou práci.*“⁵ Počty členů v závodních buňkách ale nestoupaly a požadavek KI uvedený na V. sjezdu KSČ přivést do vedení „*mladé dělníky, nezátížené sociálně demokratickou tradicí, prolnuté revolučními ideami a pro- šedší praktickou prací v nižších organizacích*“⁶ se také nedařilo plnit. Naopak, dle rezoluce politbyra KSČ „*sociální složení všeho členstva strany, zvláště v závodních*

¹ Věra HOLÁ, Jan Šverma, Praha 1985, s. 146.

² Kevin McDERMOTT – Jeremy AGNEW, *Kominternu. Dějiny mezinárodního komunismu za Leninovy a Stalinovy éry*, Praha 2011, s. 111.

³ Jacques RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa. Od počátků do převzetí moci*, Praha 2002, s. 97.

⁴ Jakub RÁKOSNÍK, *Bolševizace odborů v roce 1929 očima „poražených“*, in: Zdeněk Kárník – Michal Kopeček (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 4, Praha 2005, s. 37.

⁵ *Skryté likvidátorství příčinou porážky KSČ*, Rudý večerník, roč. X, č. 224, 30. 10. 1929, s. 1.

⁶ *Protokol V. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 18.–23. února 1929*, Praha 1971, s. 363.

buňkách, je velmi špatné. Mladí dělníci a dělnice právě tak jako nekvalifikovaní dělníci jsou málo a vzhledem ke svému velkému významu ve výrobním procesu velmi slabě zastoupeni“.⁷ Z pohledu nového bolševického vedení bylo skutečně nutné pracovat na přestavbě a zlepšit informovanost (a tedy i lepší dohled a kontrolu) organizací.⁸ Situace byla velmi špatná i vzhledem k neukázněnosti členské základny. Ve výše zmíněných instrukcích pro reorganizaci I. kraje z 3. 10. 1929 je uvedeno, že stranické obvody a okresy zaznamenávají pokles členstva. Plenárních schůzí se průměrně zúčastňuje 5–15 % členů. Poslední akce (1. srpen, 1. září) ukázaly akční neschopnost pražské krajské organizace. Účast členů na těchto akcích byla od 1–3 %. Při provádění určitých úkolů se krajské vedení údajně často setkalo s přímou sabotáží určité části členů pražského aparátu (aktivu). Stranické organizace existovaly z větší části pouze na papíře. I když ještě pracují, nedostanou se dál než k obvodním vedením, která nejsou s to usnesení prakticky provádět.⁹

Před pádem do bezvýznamnosti zachránila KSČ pravděpodobně hospodářská krize. Ta započala krachem na newyorské burze 24. 10. 1929 a tento den, nazývaný také Černý pátek, vstoupil do dějin jako největší burzovní krach v dějinách. Hospodářská krize v Československu (dále ČSR) byla hlubší a ustupovala pomaleji než v ostatních průmyslových zemích.

Tabulka č. 1

Nejvyšší počet úředně registrovaných nezaměstnaných v ČSR (1929–1934)¹⁰

Rok	Nejvyšší počet nezaměstnaných
1929	55 264
1930	239 564
1931	486 363
1932	746 311
1933	910 182
1934	883 982

⁷ Národní archiv (dále NA), ÚV KSČ 1921–1945, dodatek, kart. 13, inv. č. 143.

⁸ O situaci dobře vypovídá vzpomínka Václava Havelky na dobu před V. sjezdem: „Místní organizace se často staraly jen o své komunální potřeby, informovanost členů byla tedy velmi nedostatečná. Před V. sjezdem jsme nevěděli, že existuje nějaká opozice. Také okresní výbor nás nesvolával a nijak neinformoval“. Miloš JANDA – Jan GALANDAUER – Antonín ROČEK (eds.), *Na začátku cesty. Výbor ze vzpomínek a dokumentů o boji KSČ ve Středočeském kraji v letech 1921–1929*, Praha 1967, s. 155.

⁹ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 2, inv. č. 6/1.

¹⁰ František D. PŮR – Koloman GAJAN – František BURIAN (eds.), *Historický atlas revolučního hnutí*, Praha 1956, s. 78.

Počet nezaměstnaných tak logicky začal nejvíce narůstat ve velkých městech a jejich okolí již v průběhu roku 1930.¹¹ Nejsilněji se krize projevila v textilním a sklářském průmyslu.

Hospodářská krize se pochopitelně dotkla i okresu Brandýs nad Labem, kde existovalo několik průmyslových závodů, zaměstnávajících tisíce dělníků. Přesné údaje o počtu nezaměstnaných je těžké zjistit jak na celostátní, tak i na regionální úrovni, kde se vychází většinou z údajů zprostředkovatelen práce. Z uvedených údajů je patrné, že svého maxima dosáhla nezaměstnanost v roce 1933.

Hnutí nezaměstnaných a stávky

Členové a voliči, kteří odešli od KSČ, se v drtivé většině vraceli do ČSDSD a komunisté se potýkali s dlouhodobým problémem, jak prolomit sociálně demokratické pozice v industriálních oblastech, kde existovala dlouhá tradice odborového hnutí, a jak získat nové členy.¹² Jedna z organizačních tezí V. sjezdu KSČ z února 1929 hovoří o tom, že „*úkolem KSČ a rudých odborů je organizovat k boji neorganizované dělnictvo, z jehož významu při nadcházejících bojích mají reformisté a likvidátoři velký strach, přitáhnout jeho zástupce do revolučních stávkových vedení a do závodních rad, bojovat za jeho požadavky a organizovat jeho podporu ve stávce*“.¹³

V letech 1918 až 1925 byl v Československu uplatňován systém podpor v nezaměstnanosti, které vyplácel stát. Od března 1925 platil tzv. gentský systém, který spočíval v principu pojištění u odborové pokladny, z níž byla v případě potřeby podpora vyplácena. Tento systém snímal finanční zátěž ze státu a přenášel ji na odbory.¹⁴ Boj proti gentskému systému se stal jedním z hlavních programových bodů KSČ od jeho přijetí, převážně pak po roce 1929.¹⁵ Z pohledu strany se tak naplňovalo to, co KI hlásala již několik let. Krize byla příznakem postupujícího otřesu kapitalistické stabilizace a souvisela se vzestupem revoluční vlny.¹⁶

Teze z únorového sjezdu nabývaly koncem roku 1929 konkrétních obrysů a zhoršující se hospodářská situace tomu napomohla a rozšířila okruh zájmu komunistů

¹¹ Květa KOŘALKOVÁ, *Hnutí nezaměstnaných v Československu 1929–1933*, Praha 1962, s. 30.

¹² Jakub RÁKOSNÍK, *Strana mladých, indifferenčních a nezaměstnaných? Proměny členské základny meziválečné KSČ*, Forum Historiae 9/2, 2013, s. 97.

¹³ *Protokol V. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 18.–23. února 1929*, s. 547–548.

¹⁴ Jakub RÁKOSNÍK, *Zásady ochrany a boje nezaměstnaných v kontextu programu KSČ v letech 1921–1938*, in: Zdeněk Kárník – Michal Kopeček (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 1, Praha 2003, s. 44–45.

¹⁵ Na 6. 3. 1930 byl KI vyhlášen Mezinárodní den boje proti nezaměstnanosti a hesla, se kterými šli protestující do ulic, byla: Za chléb a práci, Proti gentskému systému, Za úplnou státní podporu ve vyšší mzdy. Odborový pracovník František Holý v poválečné vzpomínce uvedl, že těmito hesly se cílilo na nezaměstnané a na ty, kteří se cítili ohroženi hroící nezaměstnaností, viz Všeodborový archiv Českomoravské konfederace odborových svazů (dále VOA), Sbírká Rudé odbory, kart. 5, inv. č. H 24.

¹⁶ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 2, inv. č. 7.

i na další skupinu – nezaměstnané. Komunističtí poslanci a senátoři (v hnutí nezaměstnaných byl nejaktivnější poslanec Josef Krosnář)¹⁷ vystupovali na mnoha místech republiky a podněcovali ke stávkám, do jejichž čela se stavěli,¹⁸ využívající často své poslanecké či senátorské imunity.¹⁹

V souvislosti s hospodářskou krizí pocházejí první zmínky o růstu nezaměstnanosti z konce roku 1929 a počátku roku 1930.²⁰ Už v prosinci roku 1929 se projevila klesající poptávka u firmy Melichar, která nejprve zkracovala pracovní dobu, později propouštěla a snižovala mzdy. Na jaře roku 1930 se mělo začít s regulací Labe, a proto se do města scházeli lidé z širšího okolí.²¹ Dne 23. 5. 1930 zahájilo 170 dělníků pracujících na regulaci stávku z důvodu nízké mzdy (2,90 Kč na hodinu). Stávku vyvolali komunisté, vyjednavacem za stávkující se stal poslanec Václav Kopecký. Stávkující dosáhli relativního úspěchu díky ústupku ze strany majitele firmy Ing. Karla Bukovského, který zvýšil hodinovou mzdu na 3,50–4 Kč.²² Dle svědectví Františka Hájka, jednoho ze stávkujících, trvala stávka tři týdny a mnoho stávkujících bylo zatčeno.²³ V pozdější době jsou zaznamenány i návštěvy poslanců KSČ Cibulky, Haruse, Krosnáře a Hrušky.²⁴ Díky poslednímu

¹⁷ „Josef Krosnář patřil mezi nejdůležitější protagonisty bolševizace KSČ. Byl funkcionářem kovodělníků v Kolbence a z místního výboru na Praze VIII. se dostal do poslanecké sněmovny, kde zaujal radikálními projevy. Současnou historiografií je spolu s dalšími Gottwaldovými muži označován za militanta a „zapřísáhlého radikála s primitivním uvažováním.“ Michal ŠVEC, *Komunální politika ve Velké Praze. Obecní volby, politické strany a zvolené orgány v letech 1923–1938*, Praha 2012, s. 52.

¹⁸ „V prosinci 1929 po veřejné schůzi nezaměstnaných na Slovanském ostrově se nezaměstnaní pokusili utvořit první akční výbor nezaměstnaných Velké Prahy, který však v definitivnější podobě vznikl až koncem ledna 1930. Na ústředním výboru strany byla koncem roku 1929 vypracována výzva k nezaměstnaným, částečně zaměstnaným i dosud pracujícím dělníkům...“ Josef KROSNÁŘ, *Zlaté pražské časy*, Praha 1966, s. 13.

¹⁹ „Ano, komunističtí poslanci a komunisté vůbec jdou v čele dělníků, nezaměstnaných dělníků, v čele jejich boje, v čele jejich demonstrací, nastavujíce svá prsa vašim bajonetům, nebojí se vás, nebojí se pendreků, nebojí se kriminálů, bojují za požadavky dělníků. Komunističtí poslanci to dělají a budou to dělati nadále. Takto budou svou imunitu „zneužívat“ vždycky.“ *Komunističtí poslanci budou „zneužívat“ svou imunitu*, Rudé právo, roč. XII, č. 32, 7. 2. 1931, s. 1.

²⁰ V tomto roce bylo uchazečů o práci 3 547, do práce bylo zapojeno 2 162, do cizích okresů doporučeno 76, o státní podporu se hlásilo 958 lidí, viz Městský úřad Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, *Kronika města Brandýsa nad Labem 1918–1950*, s. 321.

První zprávy o nezaměstnaných z brandýského okresu pocházejí z února 1923 v souvislosti s nouzovými pracemi města Brandýs nad Labem. *Nouzové práce*, Brandýský kraj. Týdeník československé strany socialistické a jednot malozemědělců a živnostníků, roč. II, č. 15, 24. 2. 1923, s. 3.

²¹ „*Krást nechci, oběsit se také ne...*“, Rudý večerník, roč. XI, č. 59, 12. 3. 1930, s. 2.

²² Státní okresní archiv Praha-východ (dále SOkA Praha-východ), Okresní úřad Brandýs nad Labem (dále OÚ Brandýs nad Labem), katalog prezidiálních spisů 1926–1931, sv. 2/II, s. 270–271.

²³ VOA, Sbírka Rudé odbory, kart. 2, inv. č. H 2.

²⁴ Oblastní muzeum Praha-východ v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi (dále OMPV), Vladimír Loyda, *Živá kapitola z dějin KSČ*, 1971, strojopis, př. č. 3430/80, inv. č. DOK 9/3.

jmenovanému se boj dělníků za lepší mzdy dostal i na půdu parlamentu. Dne 10. 6. 1930 interpeloval poslanec Čeněk Hruška společně se svým kolegou Václavem Kopeckým, ministry sociální péče, veřejných prací a vnitra ve věci „*provokativního postupu státního aparátu proti dělnictvu zaměstnanému na regulaci Labe v Brandýse nad Labem a neslýchaném vykořisťování dělníků na této stavbě firmou Ing. Bukovský*“²⁵

V organizování stávky se v jejím průběhu angažovali i místní komunisté. Dne 6. 8. 1930 provedli četníci ze Staré Boleslavi domovní prohlídku u Bohumila Choděry, vedoucího funkcionáře okresního vedení KSČ v Brandýse nad Labem. Pátralo se po rozmnožovacím stroji, na němž měly být tištěny stranické tiskoviny, hlavně v době stávky během regulace Labe. Tento stroj se nepodařilo najít u Choděry ani u dalšího stranického činovníka Jana Hellera z Brandýsa nad Labem. Dle svědků se v době „labské stávky“ pracovalo v bytě Bohumila Choděry především v nočních hodinách. Do bytu za ním docházeli Václav Nypl, Josef Charamza, Josef Plaček, Václav Ducháč, Antonín Plaček, Václav Slovák a další. Bohumil Choděra měl odjet 5. 8. 1930 do Sovětského svazu (dále SSSR) a vedení strany po něm dočasně převzal Jan Heller.²⁶

Propouštění se dotklo i průmyslových dělníků v továrnách a členové KSČ byli často mezi prvními propuštěnými.²⁷ Omezování výroby je popsáno v tisku i v případě firmy na zemědělské stroje Melichar v Brandýse nad Labem, největšího strojírenského podniku v okrese. Dělnický dopisovatel se v únoru 1931 rozhořčil nad tím, že se ve firmě nepracuje tak jako v minulosti na opravách strojů.²⁸ Neméně byly postiženy Čelákovice, které se od druhé poloviny 30. let (především díky firmě na obráběcí stroje Josef Volman)²⁹ stávaly nejvýznamnějším průmyslovým střediskem okresu. Zmíněný J. Volman ještě v první polovině roku 1932 učinil nábor 76 nových dělníků, ale v jeho druhé polovině se situace prudce změnila. Podstatně horší byla situace ve válcovně kovů Stabenow, která, aby nemusela zastavit provoz, začala vyrábět prádelní kotle. Poslední a nejmenší podnik Červinka a Čihák vyráběl zemědělské stroje a v roce 1932 pracoval jen 2 až 3 dny v týdnu a o rok později provoz dočasně zastavil.³⁰

²⁵ https://www.psp.cz/eknih/1929ns/ps/tisky/t0532_03.htm (cit. 20. 3. 2020).

²⁶ SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1926–1931, sv. 2/II, s. 271–272.

²⁷ OMPV, vzpomínky Aloise Rajnyše z Brandýsa nad Labem, 1960, př. č. 3192/80, inv. č. DOK 8/3.

²⁸ Obrana svobody, roč. III, č. 6, 5. 2. 1931, s. 4.

²⁹ „Volmanův závod, který ještě roku 1928 měl jenom 196 dělníků a osm úředníků, zaměstnával roku 1936 již přes tisíc osob. Vyráběl hlavně sloupové vrtačky, univerzální i speciální obrážky, soustruhy na kov, hoblovky. Svůj pracovní dorost si vychovával ve vlastní učňovské [škole]. V té době postavil nové výrobní haly a v nich zahájil výrobu tzv. revolverových soustruhů několika typů. Za okupace začal vyrábět stroje odvalovací a obrážecí stroje na ozubená kola a stroje frézovací. Byl při tom v nucené kooperaci s německou firmou Pittlerovou. Již před okupací vyvážel Volmanův závod své výrobky do Německa, Anglie, Turecka, Egypta, Itálie i do Jižní Ameriky.“ Emanuel VLASÁK, *Polabské město Čelákovice*, Čelákovice 1991, s. 119.

³⁰ Státní oblastní archiv v Praze (dále SOA Praha), TOS Čelákovice, kart. 9, inv. č. 18.

Nezaměstnanost dolehla i na menší obce a zemědělské dělníky. V Mratině existoval jeden z největších cukrovarů v okrese, ale z důvodů hospodářské krize jeho poslední kampaň skončila v listopadu 1931. V obci, kde žilo v roce 1930 905 obyvatel, to znamenalo nárůst počtu nezaměstnaných na 102, tudíž každý druhý muž byl bez zaměstnání.³¹

Na situaci reagovalo vedení okresu a jednotlivých měst. Je doloženo organizování nouzových prací, rozdávání polévek chudým a sbírky pro chudé rodiny s dětmi.³² Žádná z těchto snah nemohla zabránit dalšímu propouštění, ale nelze tvrdit, že nezaměstnaní byli necháni zcela napospas svému osudu. Na konci roku 1930 provedl Městský úřad v Čelákovcích soupis nezaměstnaných a bylo zjištěno, že 37 ženatých mužů, 36 svobodných mužů a 21 žen je bez zaměstnání a nepobírají žádnou podporu. Město vyčlenilo na rok 1931 50 000 Kč na nouzové práce³³ a začalo vyvažovat polévky pro chudé školní děti.³⁴ Už v únoru 1930 byly zahájeny úpravy některých ulic v Brandýse nad Labem, což mělo podpořit vytvoření nouzových pracovních míst.³⁵ Od 1. 7. 1933 do 30. 6. 1934 byla prováděna pomocná akce ve prospěch nezaměstnaných z okresu Brandýs nad Labem. Celkem bylo získáno k rozdělení 24 443,75 Kč a velké množství potravin i uhlí. Podpora se dostala 765 rodinám.³⁶

Okresní vedení KSČ pořádalo řadu schůzí, ve kterých vybízelo k větší aktivitě, a často se díky tomu dostali jeho členové do konfliktu se zákonem. Dne 9. 4. 1932 byl například zatčen bývalý okresní sekretář Bedřich Šťastný za přestupek proti shromažďovacímu zákonu.³⁷ Tento muž se po roce 1929 přestěhoval do Čelákovic, kde patřil k nejhlasitějším kritikům stávající situace a podílel se na organizování demonstrací nezaměstnaných.³⁸ Jeho konflikty se zákonem nebyly ničím výjimečným. Incident, při kterém v březnu 1934 napadl slovně starostu Čelákovic Františka Kašáka a poté i fyzicky zasahujícího strážníka, se dostal až před Krajský trestní soud v Praze.³⁹ V tomto případě však nešlo o záležitost

³¹ Arnošt FUNFÁLEK, *Mratínský cukrovar*, Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi 1986 (vyd. 1988), s. 74–75.

³² Péči o chudé v tehdejším brandýském okrese se věnuje Milan PÁTRA, *Spolková sociální péče na příkladu okresu Brandýs nad Labem v letech 1918–1938*, in: Milan Hlavačka – Pavel Cibulka et al (eds.), *Chudinství a chudoba jako sociálně historický fenomén. Ambivalence dobových perspektiv, individuální a kolektivní strategie chudých a instrumentária řešení*, Praha 2013, s. 501–522.

³³ Obrana svobody, roč. II, č. 50, 11. 12. 1930, s. 3.

³⁴ TAMTÉŽ, č. 51, 18. 12. 1930, s. 4.

³⁵ Městský úřad Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, Kronika města Brandýsa nad Labem 1918–1950, s. 284.

³⁶ *Pomocná akce*, Naše Polabí 12/4, 1934, s. 63.

³⁷ Archiv bezpečnostních složek v Praze (dále ABS), Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, kart. 2, inv. č. 17.

³⁸ František ŠÍDVIC, *Pod rudým praporem*, Čelákovice 1966, s. 35.

³⁹ Jistou zajímavostí je, že advokátem Bedřicha Šťastného byl právník Ivan Sekanina, známý obhajobou řady významných osobností levicového hnutí, kteří se dostali často do konfliktu se zákonem. ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, kart. 2, inv. č. 17.

politickou, ale vyřizování osobních účtů. Bedřich Šťastný byl odsouzen na 2 roky do vězení a v místní organizaci v Čelákovících zůstalo pouze 16 straníků (předsedou byl Antonín Trnka).⁴⁰

Mezi lety 1929 až 1932 bylo, dle vzpomínek pamětníka, v Čelákovících průměrně 250 nezaměstnaných. Zástupcem hnutí nezaměstnaných byl zvolen člen místní KSČ Václav Křováček.⁴¹ Pod jeho vedením se v roce 1933 uskutečnil takzvaný hladový pochod v Čelákovících směrem k podniku J. Volmana za účasti více než 250 nezaměstnaných, jak dokazuje telegram vrchnímu veliteli sboru uniformované policie z 10. 5. 1933.⁴² Jejich požadavkům na zaměstnání živitelů rodin podnik nevyhověl.⁴³ Křováčkovo jméno se objevuje i v pozdějším oficiálním dokumentu Okresního četnického velitelství v Brandýse nad Labem. Dne 23. 2. 1935 se tu shromáždilo asi 300 osob z města a okolních obcí. Šlo o delegáty akčních výborů nezaměstnaných z obcí Šestajovice, Sudovo Hlavno (zde se objevuje jméno Václava Nypla), Mratín, Čelákovice, Hovorčovice, Veleň a Nehvizdy.⁴⁴

Hladové pochody se staly protestními akcemi proti krizi a oficiální vládě. Intenzita konání hladových pochodů v celé ČSR vzrostla na přelomu let 1930 a 1931 v souvislosti s přípravou VI. sjezdu KSČ. Lze souhlasit s tvrzením oficiální stranické historiografie, která podobné akce hodnotila takto: „*Hladové pochody do okresních měst, jichž se zúčastňovali nezaměstnaní vždy z více obcí, byly již poměrně vysokou formou hnutí nezaměstnaných, která byla výsledkem usilovné politické a organizační práce komunistů.*“⁴⁵ Podobné vyhocené situace, které komunistický tisk dále využíval ve svůj prospěch, nejsou na okrese Brandýs nad Labem doloženy. Z policejních hlášení naopak autor zaznamenává, že stávky byly klidné a jejich účastníci se vždy spořádaně rozešli do svých domovů.

⁴⁰ Městské muzeum v Čelákovících (dále MMČ), Paměti Václava Křováčka, inv. č. H 4447 A – K. Jméno Antonína Trnky figuruje na kandidátní listině KSČ pro volbu do obecního zastupitelstva 13. 4. 1930 v Čelákovících. TAMTĚŽ, kandidátní listina KSČ pro volbu do obecního zastupitelstva, 1930, inv. č. H 102 946.

⁴¹ TAMTĚŽ, Paměti Václava Křováčka, inv. č. H 4447 A–K. Václav Křováček byl členem KSČ už od roku 1921. V členském listu v roce 1946 uvedl, že byl od začátku okupace do 5. 5. 1945 vězněn za své předsednictví v místní organizaci KSČ v Čelákovících. Od 11. 7. 1945 do června 1946 byl předsedou MNV v Čelákovících. NA, KSČ – členská evidence, členský list č. 63 927; SOkA Praha-východ, Archiv města Čelákovice, zápisy rady a pléna 1945–1946, zápisy pléna 1946–1954.

⁴² Telegram k rukám vrchního velitele sboru uniformované policie uvádí, že podle pokynů sekretariátu I. kraje KSČ má během května a června 1933 dojít k novým akcím nezaměstnaných a k vysílání deputací, které mají být spojeny s demonstracemi. NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 4, inv. č. 10/2.

⁴³ SOA Praha, TOS Čelákovice, kart. 9, inv. č. 18.

⁴⁴ MMČ, kopie hlášení Okresního četnického velitelství v Brandýse nad Labem z 23. 2. 1935, bez inv. č.

⁴⁵ Pavel REIMAN (ed.), *Dějiny Komunistické strany Československa*, Praha 1961, s. 287. Agrárnícký Venkov pochody hladu nazval zločinnými akcemi komunistů, zvláště po nešťastných incidentech, kdy se na demonstracích střílelo a několik demonstrantů bylo zabito.

Z výše uvedených počtů nezaměstnaných je patrné, že se údaje značně různí. Nelze se spoléhat na vzpomínky komunistů psané s odstupem několika let. Nejucelenější informace podal k tomuto tématu Jaromír Nečas, ministr sociální péče v letech 1935–1938. V okrese Brandýs nad Labem bylo koncem března 1933 1 559 neumístěných uchazečů, koncem března 1937 1 245 a ve stejném měsíci roku následujícího už pouze 384.⁴⁶ Ve městě Brandýs nad Labem bylo v dubnu 1933 670 neumístěných uchazečů, v dubnu 1937 pak 542 a v dubnu 1938 275.⁴⁷ Dle dubnových statistik je tedy možné tento okres považovat za jeden s nejnižší nezaměstnaností v ČSR.⁴⁸

Stav hnutí v letech 1930–1932

Vzpomínky pamětníků zaznamenané Vladimírem Loydou popisují období okolo roku 1930 (tedy dobu, kdy probíhala stávka dělníků při regulaci Labe) tak, že činnost KSČ na Brandýsku byla téměř katastrofální. Důvod je nalezen v dlouholetém působení „likvidátorů“ Antonína Pařízka a Františka Kašáka.⁴⁹ Šlo o problém širšího rázu, ale faktem je, že si místní KSČ, která již nikdy nedosáhla takového úspěchu jako v roce 1925, postupně dokázala získávat příznivce na úkor ČSDSD a především národních socialistů (dále ČSNS), jejichž prvenství však zůstane neotřesené. Částečný úspěch KSČ na regionální, ale také na celostátní úrovni spočíval ve velmi dobré organizaci zmíněného hnutí nezaměstnaných. Nebylo to náhodné, protože byla jedinou politickou stranou, která hnutí nezaměstnaných organizovala.⁵⁰

Nejen na průmyslové dělnictvo, indifferenční a nezaměstnané se strana zaměřovala ve svých získávacích kampaních po roce 1929. Hlásajíc heslo jednotné dělnické fronty cílila také na zemědělské dělnictvo. Klement Gottwald v době příprav VI. sjezdu KSČ prohlásil, že „*k abecedě bolševické strategie patří poučka, že pro boj o moc musí avantgarda proletariátu, komunistická strana, získat většinu dělnické třídy... zajistit si spojenectví domkařů... a malorolníků a neutralizovat rolníky střední... Cesta k těmto nezbytným předpokladům revoluce vede přes důslednou, obětavou a všestrannou obhajobu denních hospodářských, politických a národnostních zájmů pracujících měst i venkova*“.⁵¹

Důležitým prostředkem k získání vlivu v řadách drobných zemědělců byl i periodický tisk; od první poloviny roku 1932 vycházející *Odboj pracujících venkova*, který

⁴⁶ Jaromír NEČAS, *Likvidace nezaměstnanosti*, Praha 1938, s. 10.

⁴⁷ TÝŽ, *Nezaměstnanost a podpůrná péče v Československu*, Praha 1938, s. 84.

⁴⁸ Zarážející je především početní rozdíl oproti měsíci předcházejícímu. Rozdíl oproti březnu a dubnu 1933 je 1 284 osob. Sám ministr upozorňuje na to, že se nejedná o přesné údaje, ale jde o počet osob přihlášených do zprostředkovatelen práce (povinnost hlásit se o práci pouze prostřednictvím zprostředkovatelny stanovoval zákon č. 217/1936 Sb.). TAMTÉŽ, s. 7.

⁴⁹ OMPV, Vladimír Loyda, *Živá kapitola z dějin KSČ*, 1971, strojopis, př. č. 3430/80, inv. č. DOK 9/3.

⁵⁰ Zdeněk KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938), díl 2. Československo a České země v krizi a v ohrožení (1930–1935)*, Praha 2002, s. 101.

⁵¹ Klement GOTTWALD, *Spisy II (1930–1931)*, Praha 1951, s. 162.

propagovalo i vedení I. kraje, jež nechalo zasílat na každou místní skupinu KSČ dvě čísla.⁵² Týdeník vycházející v letech 1932 až 1938 zastupoval Svaz domkařů a maloročníků, kde se angažoval Josef Nepomucký z KSČ.⁵³

Krajské vedení stanovilo úkol ustavení okresních „zemkomisí“ do konce roku 1931 ve stranických okresech Brandýs nad Labem, Karlín venkov, Příbram, Beroun, Hořovice a Smíchov venkov.⁵⁴ Stanovení zemědělských komisí v rámci místních organizací KSČ mělo usnadnit mobilizaci členské základny při pořádání „protidáňových akcí“. V lednu 1932 se měly v okresech Karlín venkov, Mělník, Brandýs nad Labem a v obvodech Libušice a Suchdol z okresu Smíchov venkov konat oblastní sjezdy domkařů a malých rolníků. Okresní vedení z Brandýsa nad Labem navíc dostalo za úkol ustavení tří skupin zemědělských a lesních dělníků a do konce roku 1931 vybudovat místní skupiny KSČ v obcích, kde v obecních volbách roku 1930 byla postavena kandidátka Jednotné fronty, tedy v obcích Řepčice, Kozly a Mlékojedy.⁵⁵

V okrese Brandýs nad Labem bylo dosti zastoupené rolnictvo, s čímž souvisela i relativně silná pozice agrární strany, která ve volbách roku 1929 skončila v okrese třetí se ziskem více než 5 200 hlasů. Tento okres byl „jeden z nejbohatších zemědělských okresů ve středních Čechách“.⁵⁶ Hlavní a velmi obecné požadavky zemědělského dělnictva zformulovalo vedení I. kraje KSČ takto: „1. Proti snižování, 2. Za dodržování směny, 3. Proti snižování deputátu, 4. Za řádnou kolektivní smlouvu, 5. Za dodržování 8. hod. pracovního dne, 6. Proti jakékoliv práci přesčas a propouštění dělnictva“.⁵⁷ Požadavky souvisely s názory vedení KSČ nastíněnými na V. sjezdu strany v roce 1929.⁵⁸

⁵² NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 4, inv. č. 9/2.

⁵³ Josef Nepomucký byl v roce 1935 zvolen poslancem za KSČ. Dle údajů z roku 1936 byl maloročník a poslanec z obce Předboj. Bez zajímavosti není fakt, že obec Předboj ležela cca 1 kilometr od hranic brandýského okresu v okrese Praha-venkov. Na VIII. sjezdu KSČ v březnu 1946 byl zvolen do Ústředního výboru strany, kde setrval až do roku 1971 (do XIV. sjezdu KSČ). *Veřejná výzva posl. Nepomuckého p. posl. Rechciglovi!*, Odboj pracujících venkova, roč. III, č. 67–68, 19. 12. 1936, s. 3; František ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992). Základní informace o ústředních orgánech a biografické údaje o vedoucích představitelích strany*, Praha 2010, s. 398.

⁵⁴ Stranické členění KSČ vždy nekopírovalo to správní. Platilo to ve Velké Praze, kde se vyskytují stranické okresy Karlín venkov, Smíchov venkov a další. V dobových dokumentech KSČ se běžně pracuje s pojmem okres.

⁵⁵ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 3, inv. č. 8/2.

⁵⁶ *Zemědělskému dělnictvu na Brandýsku*, Dělnické noviny, roč. II, č. 6, 9. 2. 1928, s. 3.

⁵⁷ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 3, inv. č. 8/2.

⁵⁸ Jednalo se o úkoly bolševické reorganizace strany, konkrétně o rozšíření organizační sítě KSČ na venkově. Svoji činnost měli členové místních organizací namířit proti zástupcům agrární a klerikální strany a proti selským jízdam a Odborové jednotě zemědělského dělnictva. Dalším úkolem bylo organizační podchycení maloročníků. *Protokol V. řádného sjezdu Komunistické strany Československa 18.–23. února 1929*, s. 584–586.

V roce 1930 byla organizace I. kraje hodnocena jako naprosto neuspokojivá. Důvod, tak jako již v několika předchozích případech, byl nalezen ve stále přetrvávajícím vlivu sociálfašismu a pravého nebezpečí. Nedostatkem byla malá aktivita v závodních buňkách, rezervy byly spatřovány také v oslovování malozemědělských mas a v neposlední řadě i v nedostatcích organizační povahy.⁵⁹

Konkrétní podklady a čísla o stavu hnutí pocházejí až z poloviny roku 1932, tudíž z období po VI. sjezdu KSČ, který se konal od 7. do 11. března 1931 a byl sjezdem „konsolidace“. To znamená, že byla dokončena bolševická orientace vedoucích funkcionářů, ale zdaleka nepanovala shoda například v oblasti akčních výborů nezaměstnaných.⁶⁰ Zlomovým bodem jednání VI. sjezdu se stalo zpochybnění taktiky „třída proti třídě“, která byla považována již za překonanou. KSČ byla ochotna poprvé od V. sjezdu v individuálních akcích (zejména stávkách)⁶¹ jít do spojení se socialistickými stranami, jak se ukázalo při stávce horníků v Mostě.⁶²

Prvořadým úkolem organizací I. kraje bylo po VI. sjezdu stále zakládání závodních výborů a záruka jejich pravidelného schůzování, reálné činnosti. Tato práce připadala na bedra instruktorů vysílaných z ústředí na schůze. Instruktor na schůzích závodních, místních nebo okresních organizací zastupoval krajský výbor KSČ; přečetl vždy jeho rezoluci a dále sledoval jednání, o kterém on sám podával zprávu. U venkovských organizací KSČ (nejen v Brandýse nad Labem) stále platila nutnost zakládání závodních buněk v průmyslových podnicích, ale i na velkostatkách. Ve stanoveném termínu bylo brandýské vedení KSČ pověřeno založením dvou místních skupin KSČ, dvou závodních buněk na velkostatkách, jedné skupiny maloročníků a domkařů, jedné skupiny lesníků a zemědělských dělníků a jedné skupiny stavebníků. V pozdějším období (v plánu od září 1932 do ledna 1933) bylo okresu Brandýs nad Labem nařízeno získat 50 nových členů libovolných profesí dle sociální struktury obyvatelstva. Po okresu Beroun, který měl získat 60 kovodělníků, šlo o nejvyšší požadovaný počet.⁶³

Velkým problémem, který KSČ zaznamenávala již od jejího založení, byla velká fluktuace členské základny. Jak již bylo několikrát zdůrazněno, na konci 20. let se výrazně zvýšila v souvislosti se završením bolševizace a rozko-

⁵⁹ TAMTÉŽ, kart. 2, inv. č. 7/1.

⁶⁰ J. RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa*, s. 102.

⁶¹ Ve druhé polovině roku 1933 mělo dojít ke schválení omezení podpor v nezaměstnanosti. Na základě tohoto se důvěrníci KSČ obraceli na širokou dělnickou veřejnost a speciálně na příslušníky ČSDSD a ČSNS s výzvou, aby zahájili spolu s KSČ boj proti tomuto chystanému opatření. Typografičtí dělníci provedli v reakci na zhoršení podpory v nezaměstnanosti dne 24. 6. 1933 generální stávku. NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 4, inv. č. 10/2; TAMTÉŽ, Letáky KV KSČ, OV KSČ, MO KSČ Praha 1921–1938, kart. 1, inv. č. 35.

⁶² J. RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa*, s. 102.

⁶³ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 4, inv. č. 9/1.

ve straně.⁶⁴ Mnoho z těch, kteří původně do strany vstoupili s představou, že socialistická revoluce je záležitostí v řádu měsíců, podlehl deziluzi nebo byli vyloučeni.⁶⁵ Problém fluktuace však přetrvával i v době 30. let a vedení I. kraje konstatovalo, že „nejlepším prostředkem proti fluktuaci členstva jest stálá kontrola v každé buňce strany. Boj proti fluktuaci jest nutno vésti tím, že zvýšíme aktivity v buňce organisováním hospodářských bojů, prací v druhých organizacích (odborech, družstvech, sportovních organizacích, obecních zastupitelstvech a ještě v jiných institucích)“.⁶⁶ Tento problém však nebyl v průběhu sledovaného období zcela odstraněn nikdy a náborové akce jej nevyřešily. Jak poznamenává dopis prezidiu zemského úřadu z 16. 8. 1933, počet členské základny byl například v roce 1933 stále nízký a KSČ bojovala s problémem neplacení členských příspěvků, což některým krajům způsobilo finanční problémy.⁶⁷

Nejpodstatnější je pro zkoumání stavu KSČ na Brandýsku⁶⁸ v tomto období zpráva z konference I. kraje KSČ, která se konala 1. a 2. 10. 1932. Jejím heslem se stalo „ve znamení sjednocení pracujícího lidu k boji za chléb, práci, půdu a svobodu!“⁶⁹

Město Čelákovice je zde uváděno jako příklad sídla, jehož rozvoj díky železnici za poslední léta doznal nebývalých rozměrů. Převažujícím průmyslem ve městech Brandýs nad Labem a Čelákovice byl průmysl kovodělný, lučební a stavební. Jedním z úkolů venkovských okresů I. kraje KSČ bylo „vybudovat kolem Prahy rudý pás k sevržení buržoasní Prahy“.⁷⁰

Pozornost je okresu věnována i v pasážích, které se zaměřují na situaci zemědělců. Již bylo zmíněno, že poměr dělnictva průmyslového a zemědělského zde byl více méně rovnoměrný. Za nejvýznamnějšího konkurenta považovala KSČ ve venkovských okresech Republikánskou stranu zemědělského a malorolnického lidu (dále RSZaML) a fašisty z Národní obce fašistické (dále NOF) a Národního sjednocení⁷¹ (dále NS). Tato obava nebyla zcela neopodstatněná. Zmíněné volební výsledky ukazují významné zisky RSZaML.⁷² NOF nebyla významným politickým hráčem mezivá-

⁶⁴ J. RÁKOSNÍK, *Strana mladých, indiferentních a nezaměstnaných?*, s. 90.

⁶⁵ Antonín CHYBA, *Postavení dělnické třídy v kapitalistickém Československu*, Praha 1972, s. 255.

⁶⁶ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 4, inv. č. 9/1.

⁶⁷ TAMTÉŽ, kart. 4, inv. č. 10/2.

⁶⁸ I. kraj KSČ tvořilo 19 okresů. Okresy Beroun, Brandýs nad Labem, Český Brod, Dobříš, Hořovice, Jílové, Karlín venkov, Kostelec nad Černými lesy, Mělník, Příbram, Říčany, Sedlčany, Smíchov venkov, Uhlířské Janovice, Vlašim, Votice, Zbraslav tvořily samostatné organizační okresy KSČ. Soudní okresy Benešov a Neveklov tvořily jeden organizační okres KSČ. V čele těchto okresů stálo okresní vedení volené na okresních konferencích. TAMTÉŽ, kart. 3, inv. č. 9.

⁶⁹ TAMTÉŽ.

⁷⁰ TAMTÉŽ.

⁷¹ Národní sjednocení vzniklo 27. 10. 1934, kdy došlo k podepsání dohody mezi Národní demokracií, Stříbrného Národní ligou a Národní frontou Františka Mareše. Libor VYKOUPILO, *Jiří Stříbrný. Portrét politika*, Brno 2003, s. 284.

⁷² RSZaML v sousedním okrese Český Brod zvítězila v posledních parlamentních volbách v roce 1935 a porazila tým ČSDSD. *Volby do Poslanecké sněmovny v květnu 1935*, Praha 1936, s. 14 (tab. č. I).

lečné ČSR, ale v některých regionech si sympatie voličů dokázala získat, a dokonce konkurovat i KSČ.

Stav členstva u venkovských organizací I. kraje byl dle zaslaných dotazníků k 31. 12. 1931 následující:

Tabulka č. 2

Stav členů KSČ ve venkovských okresech I. (pražského) kraje v roce 1932⁷³

Místní organizace	Počet místních organizací	Počet závodních organizací	Počet členů celkem
Beroun	23	5	343
Benešov	5	1	56
Český Brod	10	0	45
Dobříš	1	0	15
Hořovice	28	2	200
Uhltřské Janovice	2	0	22
Jílové	13	0	109
Karlín venkov	28	1	306
Kostelec n. Č. lesy	6	0	56
Mělník	9	0	33
Příbram	9	1	54
Říčany	17	0	137
Sedlčany-Votice	3	0	32
Smíchov venkov	22	0	260
Vlašim	4	0	35
Zbraslav	24	0	214
Brandýs nad Labem	17	0	99
Celkem	221	9	2 016

Evidentní je pokles členské základny a naprosto nedostatečné podchycení dělnictva v závodech. Nařízení v organizačních plánech tak pravděpodobně zůstávala pouze na papíře. Stav členské základny se neblížil úrovni z roku 1925, o roku 1926 nemluvě. Okresní organizace v Brandýse nad Labem měla nejnižší zaznamenaný počet členů od doby své existence, pouhých 99. Problém, který měl celorepublikový rozměr, kriticky zhodnotil o něco později Klement Gottwald, když prohlásil: „*J sme silní v strategii, ale slabí v taktice. Jinými slovy: sociální demokracie ovládá mistrně taktiku klamání mas, my však jsme se dosud nenaučili ovládat*

⁷³ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 3, inv. č. 9.

mistrně taktiku osvobozování mas od tohoto klamu".⁷⁴ Jeho prohlášení poukazuje i na jiný aspekt nízké aktivity a organizovanosti. KSČ se podařilo podchytit značnou část nezaměstnaných i indiferentních dělníků, ale právě tato skupina byla nejméně spolehlivá jak při každodenní stranické práci, tak při placení členských příspěvků.

Zmíněný poslanec Josef Krosnář se 18. 1. 1930 účastnil v Brandýse nad Labem tábora lidu z celého okresu, na kterém se sešlo pouze 200 lidí. Deputace vedená na úřad si kladla za cíl vyjednávat o větší podpoře stravovacích akcí a zahájení nouzových prací. Požadavky, tak jak byly formulované, nebyly vyslyšeny a shromáždění muselo rozehnat četnictvo.⁷⁵ Šlo o jednu z mnoha akcí KSČ, která byla předem odsouzená k neúspěchu.

Stejně jako ve 20. letech jsou i pro toto období dobrým ukazatelem masovosti, či spíše slábnoucího vlivu hnutí, jeho prvomájové oslavy, tábory lidu a průvody.⁷⁶ Díky policejním relacím se dochovalo mnoho zpráv o těchto akcích. Hlášení pocházejí z obcí, kde bylo již od vzniku KSČ hnutí velmi aktivní. Svátek práce v roce 1933 se slavil v jedné z takových obcí, Mratíně, kde vystoupil za okresní představitele KSČ Václav Nypl ze Sudova Hlavna, dále Josef Nepomucký z Předboje a Jaroslav Burýšek z Prahy VII. Shromáždění, které proběhlo bez větších komplikací, se zúčastnilo okolo 200 lidí. Nástup nacismu v sousedním Německu navíc postavil komunistické hnutí před nové otázky, kterým bylo nutno čelit. Josef Nepomucký na tomto shromáždění odsoudil fašismus jako nebezpečí nové imperialistické války. Jako jediný prostředek proti útisku pracujících vrstev národa a proti velkokapitálu vytýčil požadavek jednotné fronty dělnictva bez rozdílu národnosti, náboženského vyznání a politické příslušnosti, přes hlavy „sociálfašistických vůdců".⁷⁷ Téma nastupujícího fašismu se objevilo i při prvomájové oslavě v Čelákovících, kde Josef Mucha z Prahy promluvil o sjednocení v jednotnou bojovou frontu proti kapitalismu a proti Stříbrnému, Mussolinimu a Hitlerovi. Z místních na akci vystoupil Bedřich Šťastný a Václav Křováček. Veřejného tábora lidu se zúčastnilo přibližně 280 lidí. Největší prvomájové shromáždění roku 1933 v okrese Brandýs nad Labem uspořádala ČSDSD v Brandýse za účasti 600 osob.⁷⁸

⁷⁴ K. GOTTWALD, *Spisy VI (1934–1935)*, Praha 1952, s. 35.

⁷⁵ SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1932–1936, sv. II/3, s. 306.

⁷⁶ Velmi často také docházelo k rozpuštění komunistické schůze četníky nebo nebylo vůbec vydáno povolení k jejímu konání. V červenci 1935 svolala místní organizace KSČ v Kostelci nad Labem veřejný projev proti drahotě a za socialistické souručenství, které bylo i přes povolení rozpuštěno četníky. Podobných příkladů lze nalézt více. *Jak postupují četníci v brandýském okrese*, Rudé právo, roč. XVI, č. 172, 26. 7. 1935, s. 5.

⁷⁷ SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, kart. 76, inv. č. 626.

⁷⁸ TAMTÉŽ.

Lidová fronta

V historii KSČ se lze setkat s tím, že se v relativně krátké době změnila její taktika a směřování, a to jak bez ohledu na předchozí vývoj, tak na možné následky. Výše popsaný proces bolševizace je toho názorným příkladem. Podobný zvrat zahajuje tuto kapitolu a zároveň je vstupem do závěrečného období existence meziválečné KSČ, ale také samostatné ČSR. Stejně jako v minulosti došlo k obratu na základě rozhodnutí KI, ovlivněného mezinárodní politickou situací.

Počátkem roku 1933 se k moci v sousedním Německu dostává Adolf Hitler a nebezpečí nacismu se stává evidentní.⁷⁹ V průběhu roku 1934 na tuto skutečnost reaguje vedení KSČ. Nejprve velice opatrně vydává rezoluci o dělnicko-rolnické vládě, která by připouštěla koalici se sociálními demokraty.⁸⁰ Sloučení národních a třídních zájmů bylo do té doby považováno za protichůdné.⁸¹ Za svůj postoj v roce 1934 si vedení KSČ ještě vysloužilo kritiku KI.⁸² Podle ní bylo nastolení takového vlády možné jen násilným svržením moci. O taktice tehdejší doby nás může přesvědčit *Rudé právo*, které navrhovalo „*proti frontě fašismu jednotnou frontu lidu*“.⁸³ V důvěrném hlášení prezidiu zemského úřadu z 26. 4. 1934 je analyzována rezoluce I. kraje KSČ vyjadřující se k aktuální politické situaci. Závěr zprávy je ten, že dělnictvo přijímá vytvoření jednotné protifašistické fronty příznivě, mnohem více než u předcházející strategie. Frakční důvěrníci v závodech se pokoušeli v mnoha případech provádět intenzivní agitaci mezi dělnictvem z jiných politických stran. Konečným cílem ale ještě v této době nebylo skutečné spojení sil, spíše jen organizace

⁷⁹ Přímý kontakt s realitou nacistického režimu v sousedním státě poznali i obyvatelé Brandýsa nad Labem. Počínaje rokem 1933 městem prošlo několik německých emigrantů. Vladimír LOYDA, *Proti hladu, fašismu a válce*, Brandýs nad Labem – Stará Boleslav 1981, s. 33.

⁸⁰ Na tyto výzvy reagoval na stránkách *Práva lidu* koncem roku 1934 především Antonín Hampl, v letech 1924 až 1938 předseda ČSDSD. Ten stanovil tři požadavky, jejichž splněním podmiňoval spolupráci s KSČ. Tvrdil, že komunistická strana jako pátá kolona SSSR již ztratila smysl. Není překvapením, že tuto nabídku na stránkách *Rudého práva* odmítl Václav Kopecký, který za platformu sjednocené levicové strany považoval stranu revoluční, nikoliv jinou podobu ČSDSD či vládní koalici. Vítězslav SOMMER, *Revoluce nebo spolupráce? KSČ a otázka sjednocení levice před VII. kongresem Kominterny*, in: Zdeněk Kárník – Jiří Kocian – Jaroslav Pažout (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 4, Praha 2009, s. 33.

⁸¹ V přímé reakci na nástup Hitlera k moci, respektive jeho jmenování říšským kancléřem dne 30. 1. 1933 vydalo byro Socialistické dělnické internacionály výzvu, v níž vyjádřilo ochotu jednat s KI o spolupráci. V tomto období nebyla výzva u zástupců KI přijata kladně. Miloš HÁJEK, *Jednotná fronta. K politické orientaci Komunistické internacionály v letech 1921–1935*, Praha 1969, s. 203–204.

⁸² J. RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa*, s. 122.

⁸³ Jednalo se o výzvu adresovanou „*všem pracujícím Velké Prahy*“ a dále župnímu výkonnému výboru ČSDSD a župnímu výboru ČSNS v Praze. Tažení směřovalo na politické uskupení Národní liga, označované za „*stranu českého hitlerismu*“. *Proti frontě fašismu jednotnou frontu lidu*, *Rudé právo* (Zvláštní vydání), roč. XV, 9. 10. 1934, s. 1.

generální stávky.⁸⁴ Ochotu ke spolupráci vyjádřila KSČ 5. 5. 1935 otevřeným listem všem členům a organizacím ČSDSD, německé sociální demokracie a ČSNS.⁸⁵

Přelom znamenal VII. světový kongres KI, který se konal od 25. 7. do 20. 8. 1935 v Moskvě.⁸⁶ Stále byla prosazována taktika jednotné fronty, ale již novým způsobem: „*Usilujíce o dohodu o společných akcích s organizacemi pracujícími různých politických směrů v závodním, místním, krajském, národním a mezinárodním měřítku*“.⁸⁷ Republika měla být zachráněna s cílem, aby v ní mohlo dojít k nastolení diktatury proletariátu.⁸⁸ Směrodatným se stal Gottwaldův výrok: „*My chceme, aby tato republika, kde dnes vládne buržoazie, se stala republikou sovětskou, socialistickou, republikou, v níž by vládl pracující lid. To je náš cíl, za ten bojujeme. Je-li však tato měšťáckodemokratická republika ohrožena krvavým fašismem, pak bráníme tuto republiku před fašismem a voláme všechny skutečné socialisty, demokraty a republikány ke společnému boji, aby této republice byla ušetřena největší hanba a pracujícímu lidu největší pohroma – krvavá fašistická diktatura*“.⁸⁹

Při hledání hlubších příčin postupného obratu KSČ ještě před VII. kongresem KI lze dojít k závěru, že důvod, proč českoslovenští komunisté svojí politikou předstihli KI, spočíval v mezinárodní situaci a postavení ČSR. Jako sousední stát nacistického Německa byla republika v první linii ohrožení, komunisté měli navíc řadu informací od německých a rakouských komunistů a antifašistů, kteří do ČSR přicházeli. Naši tezi potvrzují i Kevin McDermott a Jeremy Agnew, kteří uvádějí vedle ČSR ještě Francii. V těchto dvou státech vedla podle nich německá hrozba místní komunisty k obhajobě širšího pojetí jednotné fronty.⁹⁰

V KI lze zaznamenat několik jmen politiků, kteří měli již své zkušenosti s fašismem či nacismem. Georgi Dimitrov měl za sebou obhajobu před Lipským procesem (podobně jako Wilhelm Pieck).⁹¹ Palmiro Togliatti měl jako člen italské komunistické

⁸⁴ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 4, inv. č. 10/2.

⁸⁵ *Otevřený list*, Rudé právo, roč. XVI, č. 105, 5. 5. 1935, s. 1.

⁸⁶ Na kongresu za KSČ vystoupili K. Gottwald, V. Široký, B. Köhler a O. Borkaňuk, viz Markéta HOLANOVÁ (ed.), *Dějiny Komunistické strany Československa v datech*, Praha 1984, s. 292. Klement Gottwald pracoval v řídicím štábu kongresu a podílel se na vypracování jeho základních tezí. Na kongresu byl zvolen do exekutivy KI i jejího sekretariátu spolu s Dimitrovem, Togliattim, Wang Mingem, Maniulským, Pieckem, Kuusinenem, Martym, Moskvinem a Florinem, viz Jaroslav MATĚJKA, *Gottwald*, Bratislava 1973, s. 148–150.

⁸⁷ P. REIMAN (ed.), *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 340–342.

⁸⁸ Změna postoje komunistů ke státu souvisela i s tím, že dne 16. 5. 1935 byla podepsána smlouva o spolupráci mezi ČSR a SSSR. Podpisu této smlouvy předcházela obchodní a plavební smlouva a půjčka 250 milionů československých korun pro SSSR. Compton MACKENZIE, *Dr. Beneš*, Praha 1947, s. 244.

⁸⁹ *Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa 11.–14. dubna 1936*, Praha 1967, s. 480.

⁹⁰ K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominternu*, s. 131.

⁹¹ Bulharský komunist a pracovník KI Dimitrov byl nacistickými úřady 9. 3. 1933 zatčen a spolu se třemi dalšími komunisty obviněn ze žhářství a požáru Říšského sněmu. Soudní proces, který se konal v Lipsku, skončil jejich zproštěním viny. Dne 15. 2. 1934 rozhodla Rada lidových komisařů SSSR o přijetí Dimitrova za občana SSSR. Dimitrov poté pracoval ve vedení KI

strany již od 20. let zkušenosti s diktaturou Benita Mussoliniho.⁹² Nové programové směřování řady představitelů KI ovlivňoval vývoj mezinárodní situace. SSSR byl v září 1934 přijat do Společnosti národů, v únoru 1934 proběhlo ozbrojené povstání sociální demokracie v Rakousku, v červenci téhož roku byla vytvořena lidová fronta ve Francii a v říjnu proběhlo povstání ve Španělsku.⁹³

Problematika boje proti fašismu se objevuje i v materiálech týkajících se historie KSČ v okrese Brandýs nad Labem.⁹⁴ Na základě jejich studia lze však konstatovat, že tato snaha místních komunistů reagovala i na regionální problémy. Nešlo rozhodně pouze o plnění příkazů KI, velkou váhu měla i snaha o vyrovnání s reálnou situací radikalizace místního politického spektra. V okrese nacházely podobně jako na jiných místech ČSR totiž stále silnější odezvu NOF a NS.⁹⁵

V širších souvislostech to byla doba nástupu radikálně pravicových politických hnutí, která levici chápala jako nepřátelskou entitu.⁹⁶ O možnosti reorganizace sil uvažovaly i další místní politické strany. Schůze ČSNS, vítěze minulých voleb v okrese, která proběhla 17. 2. 1935 ve Staré Boleslavi, se konala na téma „*O politické situaci a nutnosti národního sjednocení*“. Na schůzi ale nezazněly smířlivé projevy směrem ke komunistům, spíše naopak. Jeden z řečníků se domáhal v zájmu bezpečnosti státu rozpuštění KSČ a vytvoření jednotné národní strany.⁹⁷ Ze strany ČSNS a ČSDSD to bylo pochopitelné, protože stále se měnící postoje KSČ v minulosti působily velice nevěrohodně. Proto oba tyto politické směry hlásící se k socialismu raději setrvaly u podpory demokratického režimu.

až do jejího rozpuštění v roce 1943. Čestmír AMORT, *Boj našeho lidu za osvobození Jiřího Dimitrova ze spárů fašismu*, Slovanský přehled 40/4, 1954, s. 81–83.

⁹² Palmiro Togliatti patřil mezi zakládající členy Komunistické strany Itálie a v letech 1924–1943 pracoval jako vysoký funkcionář KI. Po roce 1934 se stal velkým podporovatelem lidové fronty a tuto politiku prosazoval během občanské války ve Španělsku. K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominternu*, s. 304.

⁹³ V. SOMMER, *Revoluce nebo spolupráce?*, s. 26.

⁹⁴ V dubnu 1934 došlo k organizační změně, která spočívala v oddělení hlavního města a venkovských částí na I. kraj A – Praha město a I. kraj B – Praha venkov. Pro venkovskou část se vytvořilo vlastní krajské vedení, složené především z bývalého oddělení I. kraje pro venkovské okresy. Venkovská část kraje mohla existovat a pracovat pouze za pomoci funkcionářů z hlavního města a šlo spíše o rozdělení formální. Růžena HLUŠIČKOVÁ, *Pražská stranická organizace v letech 1929–1939*, Praha 1981, s. 8.

⁹⁵ Počátkem prosince 1934 se zasedání okresní rady NOF v Brandýse nad Labem zúčastnil a promluvil „bratr Vůdce generál Gajda. Schůze vyzněla v nadšenou manifestaci pro bratra Vůdce a fašistickou myšlenku“. Bez zajímavosti není fakt, že o několik let později, přesně 8. 1. 1938, se do obce Mratín přestěhovala rodina generála Gajdy, jak uvedlo hlášení místní četnické stanice. Fašistické listy, roč. IV, 8. 12. 1934, s. 2; SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog presidiálních spisů 1937–1939, sv. II/4, s. 489.

⁹⁶ V. SOMMER, *Revoluce nebo spolupráce?*, s. 15.

⁹⁷ SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog presidiálních spisů 1932–1936, sv. II/3, s. 411.

KSČ reagovala tak, že ve dnech 24. až 31. 3. 1935 uspořádala po celé ČSR veřejné projevy proti nezaměstnanosti, válce, fašismu a Henleinovi. Jejím cílem bylo získání sympatií indiferentních a sociálnědemokratických dělníků a vytvoření jednotné fronty.⁹⁸ K akci se připojila pouze obec Mratín, kde 31. 3. 1935 proběhla povolená veřejná schůze, na níž Marie Kosíková přednesla projev proti fašismu.⁹⁹ Ona sama na to s odstupem let vzpomínala jako na dobu rozbíjení fašistických schůzí.¹⁰⁰ Podobné akce v tomto období je nutno vnímat také jako snahu KSČ dostat se po letech sektářského dogmatismu a uzavřenosti do hlavního politického proudu.¹⁰¹

Jistá spolupráce probíhala v Brandýse nad Labem při volební kampani v roce 1935 mezi KSČ, sociálnědemokratickou mládeží (konkrétně Dělnickou tělocvičnou jednotou) a Svazem přátel SSSR. Na schůzi v restauraci u Vaňků „*byl dohodnut společný postup proti Národnímu sjednocení a Gajdovým fašistům ve volební kampani*“.¹⁰² V ostatních pražských venkovských okresech KSČ jsou zaznamenány výbory lidové fronty na Benešovsku, v Berouně nebo Říčanech.¹⁰³

Tradičním manifestačním projevem se staly oslavy Svátku práce. Z přehledu oslav pořádaných 1. 5. 1935 v okrese Brandýs nad Labem, vypracovaného četnickou stanicí, je patrné, že účast na oslavě KSČ byla jednou z nejmenších. Průvodu v okresním městě se zúčastnilo pouze 150 osob a na táboru lidu, kde řečnili Nypl, Křováček a Machová-Janderová, bylo jen o 50 přítomných více. Oslav ČSNS (vystoupil poslanec a starosta Hugo Bergmann) a ČSDSD (řečníkem byl senátor František Modráček) se zúčastnilo více než 700 lidí, a dokonce i na oslavě ČSDSD v Kostelci nad Labem bylo zaznamenáno přes 400 osob.¹⁰⁴ Je tedy zřejmé, že protifašistická rétorika oslovovala i lidi nekomunistického smýšlení, ale výraznější podporu KSČ nepřinesla.¹⁰⁵

⁹⁸ ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, kart. 2, inv. č. 17.

⁹⁹ SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1932–1936, sv. II/3, s. 419.

¹⁰⁰ „*Tento rok byly parlamentní volby. Velká agitace všech stran, bylo jich hodně, až to škodilo. My jsme také měly svoji. Tyto roky 1933 až 1935 jsme hodně rozbíjely fašistické schůze a také jsme vylepovaly letáky. Nosili nám je soudr. Beran a Novotný z Letňan, nynější prezident, přijížděli na motorce.*“ OMPV, vzpomínky Marie Kosíkové, 1962, př. č. 3200/80, inv. č. DOK 8/10.

¹⁰¹ V. SOMMER, *Revoluce nebo spolupráce?*, s. 15.

¹⁰² OMPV, zápis rozhovoru s Karlem Mestkem a Zdeňkem Koderou, 1988, př. č. 35/89, inv. č. DOK 11/34.

¹⁰³ Ladislav NIKLÍČEK, *Za lidovou frontu proti fašismu. I. krajská organizace KSČ v letech zrodu strategickotaktické orientace (1933–1936)*, Praha 1965, s. 100–101.

¹⁰⁴ SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, kart. 76, inv. č. 626.

¹⁰⁵ Celkový počet členů KSČ činil v listopadu 1936 asi 70 000 osob, což bylo výrazné posílení oproti stavu z února 1929, kdy jich bylo registrováno asi 25 000. F. ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992)*, s. 398.

Parlamentní volby v roce 1935

Krajská tisková konference I. kraje KSČ v únoru roku 1935 zformulovala základní postup a taktiku „získávací akce“, která měla probíhat prostřednictvím obrany proti cenzurování *Rudého práva*¹⁰⁶ a zvýšením jeho odběru.¹⁰⁷ Podstatnou část rezoluce tvoří odhodlání k boji proti fašismu a upevnění stranického vlivu v masových organizacích.¹⁰⁸ Předvolební kampaň v I. kraji seznamovala voliče převážně s protifašistickým programem; jen ve Velké Praze se uskutečnilo 43 předvolebních komunistických projevů.¹⁰⁹ Dříve zatracovaní sociální demokraté, označovaní jako sociálfašisté, se nyní stali spíše spojenci, dle rétoriky KSČ se stali největšími nepřáteli českých fašistů.¹¹⁰ Do volebního boje šli komunisté s jasným protifašistickým programem a hlavním heslem se stalo „Komunismus – jediná záchrana“.¹¹¹

Čtvrté a poslední parlamentní volby v meziválečné ČSR proběhly dne 19. 5. 1935 a byly na úrovni českých zemí charakteristické vítězstvím Sudetendutsche Partei (dále SdP), která se stala úhlavním nepřítelem ČSR.¹¹² Rozhodnutí, že tato strana bude připuštěna k volbám, padlo na začátku dubna 1935.¹¹³

Vítězem voleb na celorepublikové úrovni se stala SdP s více než 1 200 000 hlasy a ziskem 44 mandátů,¹¹⁴ těsně druhá RSZaML získala méně hlasů, ale na základě systému tří skrutinií¹¹⁵ o jeden mandát více. Agráři se na přední příčku pomyslně

¹⁰⁶ K významným prostředkům propagace KSČ patřil ilegální komunistický tisk, který prokazatelně vycházel i v okrese Brandýs nad Labem. Okresní četnické velitelství rozeslalo 2. 11. 1933 zprávu o tom, že se v okrese objevují ilegální časopisy (*Voják*, *Katona*, *Rudá fronta*) a letáky, vydávané KSČ k propagandě mezi vojáky. ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, kart. 2, inv. č. 17.

¹⁰⁷ Vedení I. kraje souhlasilo s rezolucí politbyra ÚV KSČ o úkolech a rozšiřování tisku. Do 18. 12. 1934 si vedení kraje kladlo za úkol získat 2 000 nových odběratelů *Rudého práva*. Na venkovskou oblast připadalo získání 300 odběratelů. NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 4, inv. č. 11.

¹⁰⁸ TAMTÉŽ, kart. 4, inv. č. 12.

¹⁰⁹ R. HLUŠIČKOVÁ, *Pražská stranická organizace v letech 1929–1939*, s. 143–144.

¹¹⁰ Dan URBAN, *Srovnání volebních kampaní KSČ v letech 1925, 1929 a 1935*, diplomová práce FF UK v Praze, Praha 2010, s. 69–70.

¹¹¹ L. NIKLÍČEK, *Za lidovou frontu proti fašismu*, s. 89.

¹¹² Z. KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938)*, díl 2, s. 490.

¹¹³ Jiří KOVTUN, *Republika v nebezpečném světě. Éra prezidenta Masaryka 1918–1935*, Praha 2005, s. 771.

¹¹⁴ „Velmi výrazné jsou zde rozdíly v zisku hlasů mezi Čechami (21,5 %) a Moravou a Slezskem (14,9 %), ale ještě výraznější jsou rozdíly mezi jednotlivými kraji, kde minimálních zisků strana dosáhla v krajích Uherské Hradiště (0,4 %), Praha A i B (1,2 %, resp. 1,1 %) a Pardubice (4,2 %), zatímco nejvyšší zisky měla v krajích Karlovy Vary (62,3 %) a Česká Lípa (59 %).“ *Volby do zákonodárných orgánů Československa a České republiky 1920–2006*, Praha 2008, s. 69. Nejvyšší výsledky měla SdP v převážně německém pohraničí (v některých regionech si zčásti udržovala své pozice německá sociální demokracie) a ve městech s převahou německého obyvatelstva.

¹¹⁵ Tehdejší volební systém se skládal ze tří skrutinií. První skrutinium probíhalo na úrovni volebních krajů, druhé a třetí na celostátní. Po skončení hlasování volební komise sečetla všechny platné

tabulky dostali díky úspěchu na Slovensku, kde je vedl Milan Hodža.¹¹⁶ Třetí ČSDSD oproti minulým volbám ztratila jeden mandát. KSČ byla čtvrtá a získala 849 509 hlasů, jí přinesl 30 mandátů, stejný počet jako ve volbách minulých.¹¹⁷

Komunisté zaznamenali drobný nárůst voličské podpory na republikové úrovni (v českých zemích strana ztratila, mírně posílila na Slovensku a výrazný zisk zaznamenala na Podkarpatské Rusi).¹¹⁸ Od poloviny 30. let v souvislosti s radikalizací nacionalistických nálad ve společnosti KSČ nedokázala konkurovat v oblastech, kde měla dříve velmi silné pozice. Ukázkovým příkladem je české pohraničí, kde SdP v roce 1935 drtivě zvítězila a dokázala získat na svoji stranu i dřívější německé voliče KSČ.

Nepříliš významný přírůstek hlasů získala KSČ i v pražském kraji. Ve Velké Praze to bylo o 13 600 hlasů více než v roce 1929 (zhruba o 1,3 %) a ve volebním kraji Praha venkov, kam spadal i okres Brandýs nad Labem, o 19 500 hlasů více (zhruba o 1,6 %).¹¹⁹ Za KSČ byli v pražském kraji do Poslanecké sněmovny zvoleni Anežka Hodinová-Spurná, Václav Kopecký, Josef Krosnář a Antonín Zápotocký a do Senátu Antonín Zmrhal a Václav Vacek. Změna rétoriky v předvolebním boji se tak odrazila nejen v mírně narůstajícím počtu členů, ale také v podpoře od voličů.¹²⁰

Síla KSČ v okrese Brandýs nad Labem (a to jak v počtu členů, tak i voličů) měla od roku 1928/1929 stále klesající tendenci. Hospodářská krize, organizování stávek a zaměření na nezaměstnané a indifferenční dělníky jí sice mohlo částečně pomoci, ale z dlouhodobého hlediska byla tendence sestupná. Výsledky voleb v okrese Brandýs nad Labem potvrzují, že KSČ si svoji silnou pozici z let minulých získat nedokázala. Souvislost mezi sociální strukturou okresu a vlivem organizací KSČ nebyla přímá a neměnná a vlivem dalších okolností mohla doznat značných proměn.¹²¹

hlasovací lístky a oznámila výsledek krajské volební komisi. Ta rozhodla o tom, kteří z kandidátů v jednotlivých volebních krajích jsou zvoleni v „prvním kole“. U druhého skrutinia lze stručně říci, že počet mandátů pro stranu v ČSR je roven celkovému součtu zbytků hlasů pro stranu z obsazovaného kraje. Jestliže nedojde ve druhém skrutiniu k obsazení všech mandátů, rozdělí se v následujícím třetím skrutiniu dle tradiční metody, tj. mandát postupně získají ty strany, které při dělení v předchozím skrutiniu vykazaly největší zbytky. Tereza NOVOTNÁ, *Proměny československého volebního systému*, Politologická revue 9/1, 2003, s. 39–44.

¹¹⁶ Z. KÁRNÍK, *České země v éře první republiky (1918–1938)*, díl 2, s. 498.

¹¹⁷ Ivana KUNCOVÁ, *Československé dějiny v datech*, Praha 1986, s. 631–632.

¹¹⁸ *Volby do Poslanecké sněmovny v květnu 1935*, Praha 1936, s. 19.

¹¹⁹ L. NIKLÍČEK, *Za lidovou frontu proti fašismu*, s. 92.

¹²⁰ KSČ měla v prosinci 1934 30 026 členů, v únoru 1935 35 081 členů a květnu 1935 38 586 členů. Zdeněk KÁRNÍK, *KSČ – úspěchy a neúspěchy v klíčově významných parlamentních volbách v roce 1935*, in: Zdeněk Kárník – Michal Kopeček (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 1, Praha 2003, s. 70.

¹²¹ Toto tvrzení platí i opačně, ve prospěch KSČ, jak popsál Václav Ledvinka. V meziválečném období měla strana ve Velké Praze stoupence i v nedělnických vrstvách. Ve volbách do ústředního zastupitelstva hlavního města Prahy 22. 5. 1938 získala 90 471, což jí přineslo 17 mandátů, a po ČSNS byla nejsilnější stranou. Václav LEDVINKA, *Zastoupení KSČ v obecní samosprávě hlavního města Prahy v období 1923–1939*, Documenta Pragensia 2, 1981, s. 22–23.

Tabulka č. 3

Výsledky voleb do Národního shromáždění (Poslanecká sněmovna) v okrese Brandýs nad Labem v květnu 1935¹²²

Politická strana	Volební výsledek (počet hlasů)	Volební výsledek (procenta)
ČSNS	5 786	18,51 %
RSZaML	5 615	17,90 %
ČSDSD	5 408	17,25 %
KSČ	3 822	12,20 %
ČŽOSS	3 623	11,56 %
NS	2 685	8,56 %
NOF	2 103	6,70 %
ČSL	2 061	6,57 %
Národní sjednocení úřednicko-zřízenecské strany	82	0,26 %
Sudeto-německé strany	50	0,16 %
Německá sociálně-demokratická strana dělnická v ČSR	48	0,15 %
Krajinské křesťansko-sociální strany a maďarské národní strany	25	0,08 %
Německý svaz zemědělců	15	0,05 %
Německá křesťansko-sociální strana lidová	15	0,05 %
Celkem	31 338	100,00 %

Vítězem květnových voleb se v okrese stala ČSNS, která si udržela svoji silnou pozici z let minulých. Tato socialistická strana oslovovala národně uvědomělé dělnictvo a uspět se jí podařilo v okresním městě, Káraném, Šestajovicích, Čelákovících a jinde. Zvítězila v sedmi obcích okresu. Těsně druhá RSZaML zvítězila ve dvaceti devíti obcích s menším počtem obyvatel (Dehtáry, Konětopy, Kozly, Lhota, Zápy aj.). Trojici stran, které překročily hranici 5 000 hlasů, zakončuje ČSDSD, které voliči v devíti obcích dali většinu hlasů (Cvrčovice, Chrást, Ovčáry, Toušeň, Záryby aj.). Necelé 4 000 hlasů získala KSČ, která tak byla počtem hlasů blíže živnostníkům než sociálním demokratům! Silné pozice (a většinu hlasů) získala v obcích Hovorčovice, Lobkovice, Mratín, Mstětice, Sluhy, Veleň, Záluží, Zeleneč a z měst pouze v městysi Jirny.¹²³

¹²² Volby do Poslanecké sněmovny v květnu 1935, Praha 1936, s. 14–15 (tab. č. II).

¹²³ Obce Sluhy, Veleň, Mratín, Brázdim a Přezletice byly jedním z center podpory KSČ na Brandýsku ve druhé polovině 30. let. Podpora nepřicházela od průmyslových dělníků, ale od zaměstnanců cukrovarů a stavebního dělnictva. V. LOYDA, *Proti hladu, fašismu a válce*, s. 6.

Za zmínku stojí jistě i vítězství NS v Klánovicích a ČSL ve Staré Boleslavi. Výčet stran, které dokázaly uspět v některé z obcí okresu, završuje NOF. Toto politické uskupení nacházelo podporu převážně na chudém venkově (silné pozice měli fašisté v jižních Čechách a na Slovensku).¹²⁴ V okrese Brandýs nad Labem zvítězila NOF v Borku, Křenku a Martinově. Vedoucím funkcionářem fašistů v Borku byl rolník Josef Zvoníček, dle hlášení četnické stanice z ledna 1938 bratr poslance NOF Františka Zvoníčka z Nedomic.¹²⁵ V Konětopech, Všetatech, Zárybech a Zloníně skončila NOF těsně druhá a její volební výsledek v okrese Brandýs nad Labem byl ve volebním kraji Praha B nejvyšší.¹²⁶ Úspěch v menších zemědělských obcích na Brandýsku potvrzuje tezi Tomáše Pasáka, že zemědělské vrstvy patřily mezi důležitou oporu této strany.¹²⁷

SdP, která zvítězila v Sudetech, měla v okrese Brandýs nad Labem velmi malou podporu, což bylo pochopitelně dáno národnostním složením jeho obyvatelstva. Díky zprávě četnické stanice v Měšicích z ledna 1938 je známo, že určitá podpora této strany pocházela ze zdejší obce. Nacházel se zde zámek, který byl ve vlastnictví rodu Nosticů, a sloužilo na něm německé služebnictvo. Podle četnického hlášení místní Němci hlasovali pro SdP, ale veřejně nevystupovali.¹²⁸

Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1935–1938)

Na obranu republiky

Ve dnech 11. až 14. 4. 1936 se konal VII. sjezd KSČ, který potvrdil závěry kongresu KI a „vytyčil linii obrany republiky proti fašismu a hitlerovské agresi, která byla rozpracováním základní strategicko-taktické orientace jednotné a lidové fronty proti fašismu v podmínkách Československa“.¹²⁹ Za I. (pražský) kraj vystoupil Josef Svoboda,¹³⁰ který

¹²⁴ NOF, stejně jako další fašistické uskupení Národní liga Jiřího Stříbrného měly silně spektakulární charakter, a to byl také jeden z důvodů, proč se nesetkaly s výraznější podporou napříč veřejností. Josef HARNA, *Krise evropské demokracie a Československo 30. let 20. století (srovnávací sonda)*, Praha 2006, s. 117.

¹²⁵ SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1937–1939, sv. II/4, s. 491; <http://www.psp.cz/sqw/detail.sqw?org=289&id=4727&l=cz> (2. 3. 2020).

¹²⁶ Nezapočítáváme pražské části Praha VIII. až XV., kde zisk NOF činil 2 858 hlasů. *Volby do Poslanecké sněmovny v květnu 1935*, Praha 1936, s. 14–15.

¹²⁷ Tomáš PASÁK, *K problematice NOF v letech hospodářské krize na počátku třicátých let*, Sborník historický 13, 1965, s. 94. Doloženy jsou také schůze v obcích Úvaly, Bříství a Sedlčanky, které se nacházely v sousedním okrese Český Brod. Tyto schůze organizoval jistý Sixta, statkář z Vykáně. Fašistické listy V, 16. 3. 1935, s. 3.

¹²⁸ SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1937–1939, sv. II/4, s. 489.

¹²⁹ Ladislav NIKLÍČEK, *Za lidovou frontu proti fašismu*, s. 118.

¹³⁰ Svoboda v letech 1929 až 1935 vykonával funkci poslance za volební kraj I. V roce 1935 byl zvolen do Senátu a v elektronické databázi je uvedeno, že to bylo také za I. volební kraj. Na V. sjezdu KSČ byl zvolen do Ústředního výboru, <http://www.psp.cz/sqw/detail.sqw?org=291&id=4130> (19. 3. 2020);

se ve své řeči zabýval právě fašistickou hrozbou a vyjádřil souhlas s Gottwaldovým výrokem.¹³¹

V dokumentech o dějinách KSČ, policejních zprávách i vzpomínkách přímých účastníků se objevují velmi často nářazy na rozhánění a narušování průběhu fašistických schůzí příslušníky KSČ v okrese Brandýs nad Labem. Vladimír Loyda dokonce konstatoval, že narušování fašistických schůzí patřilo k charakteristickým projevům politického života na Brandýsku ve druhé polovině 30. let.¹³²

Politická scéna na Brandýsku se radikalizovala už od roku 1933. V březnu tohoto roku se pokusil znemožnit konání schůze Národní ligy Jiřího Stříbrného v Čelákovících v hotelu Olmer komunistický funkcionář Bedřich Šťastný. Krátce předtím 22. 1. provedli pracovníci policejního ředitelství v Praze domovní prohlídku u Josefa Kaspera v Lobkovicích a v bytě Marie Felixové ve Staré Boleslavi.¹³³ Šlo o významné činovníky NOF. J. Kasper patřil k blízkým spolupracovníkům Rudolfa Gajdy.¹³⁴ V Měšicích byly 21. 4. 1933 například nalezeny prohitlerovské letáčky vydané NSDAP ve Vídni.¹³⁵

Politika lidových front vytvořená příslušníky KSČ a socialistických stran se prosazovala od roku 1935 v pražském kraji jen sporadicky v jednotlivých obcích, v průběhu části stávek či jiných akcí. Vytyčeného vzoru, kterým bylo vítězství Lidové fronty ve Francii, se docílit nepodařilo. Nabízí se tedy otázka, proč tomu tak bylo. Základní důvody spatřujeme dva. Ten první se týká všech politických úrovní od celostátní po obecní. KSČ prošla v průběhu několika let tolika názorovými (a taktickými) převraty a změnami, že se jednoduše pro ostatní politické strany stala nedůvěryhodnou. Především po V. sjezdu KSČ se stala zcela závislou na zahraniční politice SSSR a neexistovala jistota, že své sliby komunisté dodrží. Ze strany potenciálních členů a voličů je zdůvodnění stejné. Lze k tomu ještě dodat, že antifašistický program, jakkoliv se z dnešního pohledu může zdát prozíravý, nebyl pravděpodobně tím, co

http://www.senat.cz/informace/z_historie/tisky/4vo/rejstrik/jmenny/s.htm (cit. 19. 3. 2020); F. ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992)*, s. 412.

¹³¹ *Protokol VII. sjezdu Komunistické strany Československa 11.–14. dubna 1936*, s. 138–140.

¹³² V. LOYDA, *Proti hladu, fašismu a válce*, s. 46.

¹³³ Marie Felixová kandidovala do Poslanecké sněmovny v parlamentních volbách na kandidátce Ligy proti vázaným kandidátním listinám na čtvrtém místě, nebyla zvolena. Úřední list Republiky Československé, 16. 10. 1929, č. 239, s. 5 479.

¹³⁴ SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1932–1936, sv. II/3, s. 346, 357.

¹³⁵ V. LOYDA, *Proti hladu, fašismu a válce*, s. 33. Je nutné si uvědomit, že pokud NOF a NS zařadíme do kategorie pravicového extrému, tak komunismus, respektive KSČ musíme označit za extrém levicový. Mezi těmito extrémy, ke kterým se lidé uchylují v době krize, lze nalézt nezanedbatelné spojnice jako antidemokratické smýšlení, představa revoluce jako nástroje změny, prosazování násilných metod politického boje. Zdeněk KÁRNÍK, *Pravé a levé politické extrémy v Českých zemích a Československu především meziválečné doby, zvláště pak fašismus a komunismus*, in: Zdeněk Kárník – Michal Kopeček (eds.), *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, sv. 3, Praha 2004, s. 18–20.

by běžného voliče oslovovalo. Koncem února a začátkem března 1935 sice došlo ve venkovských oblastech (Horní Počernice, Brandýs nad Labem, Kaňk u Kutné Hory) k několika schůzím a demonstracím protifašistického charakteru,¹³⁶ ale KSČ se nepodařilo docílit požadovaného spojení a spolupráce s ostatními stranami.

Usnesením okresního aktivu KSČ v Brandýse nad Labem ze dne 10. 1. 1937 bylo rozhodnuto o konání plenárních schůzí v místních organizacích okresu. Prvořadým tématem mělo být sjednocení odborového hnutí a protestní akce řepařů za zvýšení cen řepy. Součástí usnesení je i výzva směrem k socialistickým stranám ke společnému konání Svátku práce pod heslem „*Republice mír – lidu práci*“. Pod usnesením jsou podepsáni členové okresního výboru KSČ Václav Nypl, Josef Kňákal a František Dvořák.¹³⁷

Z ledna 1938 pocházejí obsáhlá hlášení četnických stanic z jednotlivých obcí okresu Brandýs nad Labem, která se týkají převážně politické situace a nálady obyvatelstva. Problematická se četníkům jevila obec Zápy, kde zástupci místní KSČ organizovali akce proti přednostovi okresního úřadu, členovi fašistické strany. Zajímavé jsou i údaje o tom, v kolika obcích je KSČ v zastupitelstvu a jakou činnost její zástupci vyvíjejí. Kromě zmíněných Záp to bylo Sudovo Hlavno, kde bydlel člen vedení okresní organizace KSČ Václav Nypl. V čele Sudova Hlavna stál příslušník nepolitické volební skupiny, jejíž valná část se klonila ke KSČ. Zvýšená aktivita komunistů byla hlášena také v obcích Sluhy, Mratín (tam bydlel člen okresního zastupitelstva a důvěrník KSČ František Dvořák), Veleň a Jirny.¹³⁸

Od ledna roku 1938 se na stránkách *Rudého práva* objevovala téměř každý den výzva k akcím na obranu republiky a zachování míru. To, co bylo před několika lety nemyslitelné a neuskutečnitelné, se stalo každodenní realitou. Prvomájové číslo ústředního orgánu strany vyšlo s titulkem „*Na stráži republiky a demokracie!*“.¹³⁹

¹³⁶ L. NIKLÍČEK, *Za lidovou frontu proti fašismu*, s. 86.

¹³⁷ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 7, inv. č. 40. Jméno Václava Nypla, tesaře ze Sudova Hlavna, se objevuje na kandidátce KSČ do zemského zastupitelstva země české v roce 1936 a Josef Kňákal byl jedničkou kandidátky KSČ při volbě do městského zastupitelstva v Brandýse nad Labem 7. 6. 1936. OMPV, kandidátní listina KSČ do zemského zastupitelstva země české, 1936, př. č. 4349/80, inv. č. DOK 9/70; TAMTÉŽ, kandidátní listina KSČ do městského zastupitelstva v Brandýse nad Labem, 1936, př. č. 3340/80, inv. č. DOK 9/60. Na táboru lidu KSČ v Brandýse nad Labem bylo přítomno 200 účastníků, ČSNS v Čelákovících 800 a ČSDSD ve Staré Boleslavi 700 osob. SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, kart. 76, inv. č. 626.

¹³⁸ TAMTÉŽ, katalog presidiálních spisů 1937–1939, sv. II/4, s. 486–487, 489–498.

¹³⁹ *Rudé právo*, roč. XIX, č. 102, 1. 5. 1938, s. 1. Stranická historiografie po roce 1948 hodnotila události roku 1938 dosti zjednodušeně a redukovala je do 3 hlavních proudů, ze kterých komunisté vycházejí jako obránci ČSR. První proud reprezentoval předseda agrárníků Rudolf Beran, který chtěl „*předat Československo na milost a nemilost Hitlerovi*“, druhý představoval prezident Edvard Beneš, reprezentující linii ustupování. Linie KSČ byla založená na semknutí dělnické třídy a antifašistických lidových sil. P. REIMAN (ed.), *Dějiny Komunistické strany Československa*, s. 368.

Směrnice pro práci na pražském venkově z února 1938 kriticky uvádějí, že KSČ málo rozvíjí konkrétní politiku a navrhuje jako hlavní úkol „*obrátit vesnici proti Beranovi a agrární pravici, sjednotit všechny demokratické síly vesnice proti útokům reakce a za prosazení sociálních požadavků dělníků, rolníků, živnostníků, žen a mladých lidí venkova*“.¹⁴⁰

Komunisté se nepodíleli na žádné z prvorepublikových vlád a z pozice opoziční strany byli vždy kritičtí vůči vládnoucí reprezentaci.¹⁴¹ Pravdou však zůstává, že ve svých projevech z konce 30. let vyjadřovali skutečně odhodlání na obranu vlasti. Jejich úsilí zesílilo po připojení Rakouska k Německu v březnu 1938 a před konáním obecních voleb. Jejich vyjádření úzce souvisela se závěry exekutivy KI, která v usnesení z počátku května 1938 zdůrazňovala, aby se KSČ intenzivně věnovala práci na spojení sil, které jsou schopny bránit ČSR proti Hitlerovi.¹⁴² Z tohoto období pochází dopis Josefa Svobody okresním organizacím I. kraje KSČ, které vybízel ke spojení s ostatními socialistickými stranami a protestu proti fašistickým uskupením. Do akce měli být zapojeni i dělníci z továren.¹⁴³ Strana vedla v roce 1938 politiku české národní obrany, aniž však vypracovala alternativu. Na druhé straně se snažil Klement Gottwald jednat jako polooficiální zprostředkovatel mezi Benešem a SSSR.¹⁴⁴ Ještě 30. 9. 1938 přijal prezident republiky Gottwalda, který nesouhlasil s požadavky mnichovské dohody a prohlásil, že by se neměly přijmout.¹⁴⁵ Postoj KSČ po podpisu Mnichovské dohody byl vyjádřením názoru většiny Čechů a Slováků.

V krizových zářijových dnech zaslala městská rada v Brandýse nad Labem prezidentu republiky Edvardu Benešovi telegram, v němž vyjadřovala odhodlání bránit republiku.¹⁴⁶

Organizacím KSČ ve Velké Praze, stejně jako v Brandýse nad Labem, byl 13. 10. 1938 adresován dopis, který vyzýval občany k pomoci pro německé komunistické a sociálnědemokratické uprchlíky ze zabraných pohraničních oblastí.¹⁴⁷

¹⁴⁰ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 5, inv. č. 15.

¹⁴¹ Ve své kritice strana setrvala i v době illegality. Ilegální *Rudé právo* z počátku srpna 1939 uvádělo, že „české reakční kapitalistické kruhy se bránily spojenectví se Sovětským svazem, obávající se komunismu u nás, lživě informovaní rolníci se báli nového sociálního pořádku, třesouce se bezdůvodně o svá políčka a kravičky a nyní stojí celý národ před temnou perspektivou vyvlastnění hitlerovským fašismem“. Blažena KALVÍNSKÁ – Irena PRAŽÁKOVÁ (eds.), *Rudé právo 1939–1945*, Praha 1971, s. 18.

¹⁴² Emil VORÁČEK, *Kominternu a Komunistická strana Československa. Vybrané otázky roku 1938*, in: Ivan Šedivý – Jan Němeček – Jiří Kocian (eds.), *Československo a hledání krize ve střední Evropě ve 30. a 40. letech XX. století. Hledání východisek*, Praha 2010, s. 137.

¹⁴³ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 5, inv. č. 15.

¹⁴⁴ J. RUPNIK, *Dějiny komunistické strany Československa*, s. 146.

¹⁴⁵ Robert KVAČEK, *Poslední den*, Praha 2011, s. 101.

¹⁴⁶ Městský úřad Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, Kronika města Brandýsa nad Labem 1918–1950, s. 411.

¹⁴⁷ NA, ÚV KSČ 1921–1945, kart. 5, inv. č. 15.

Obecní volby

Atmosféra ohrožení republiky se znatelně promítla na programech politických stran v obecních volbách. Celostátní problémy převážily nad těmi lokálními. Volby se konaly v různých termínech měsíce května a června 1938, ale ne ve všech obcích. Podle oběžníku Ministerstva vnitra to mělo být tam, kde volební období uplynulo do konce roku 1937, a tam, kde bylo zastupitelstvo rozpuštěno.¹⁴⁸

Na příkladu hlavního města lze sledovat, že se pro komunisty staly obecní volby proměněnou příležitostí, kdy se strana po několikaleté izolaci stala přijatelnou pro širší okruh voličů. To se projevilo částečně už při volbách parlamentních o tři roky dříve. V Praze se komunisté stali významnou antifašistickou silou, volební kampaň v květnu 1938 byla mohutná, ale situace v okrese Brandýs nad Labem byla odlišná. Komunisté se i zde pokusili o prosazení spojení v duchu lidové fronty, jak o tom svědčí dopis okresního výboru KSČ ostatním politickým stranám s nabídkou k společné účasti na Svátku práce v roce 1938.¹⁴⁹ Dle dochovaných materiálů okresního úřadu je ale patrné oslabení KSČ. O mohutné předvolební kampani se taky nedá mluvit, a to i z toho důvodu, že v celé řadě obcí se vůbec nevolilo (týkalo se to například největších měst okresu – Brandýsa nad Labem a Čelákovic).

Archivní materiály Okresního úřadu v Brandýse nad Labem obsahují údaje k 37 obcím a 7 osadám okresu,¹⁵⁰ přičemž ne ve všech se volba uskutečnila. Výjimek je několik. Jednou z nich bylo odložení voleb z důvodů výskytu kulhavky a slintavky (Měšice, Jenštejn, Přezletice). I v těchto obcích byly podány kandidátní listiny. Tehdejší volební zákon umožňoval, že pokud byla v obci podána pouze jedna kandidátní listina, došlo automaticky ke zvolení kandidujících. Také v případě, že bylo podáno více kandidátních listin, ale počet všech kandidátů byl stejný jako počet volených zastupitelů, došlo k jejich potvrzení a volby se de facto nekonaly,¹⁵¹ což byl případ 21 obcí a osad. U obce Polerady a osad Starý, Nový a Velký Brázdim neznáme výsledek voleb. Klasické volební klání tak proběhlo v malém počtu obcí.

Údaje o obsazení funkcí starostů (bez pohledu na to, jakým způsobem volba proběhla) pocházejí z 36 obcí a osad. Volby byly jednoznačným vítězstvím RSZaML, která obsadila 20 starostenských postů. V těchto volbách, a platí to obecně pro všechny strany, se ve větší míře prosadilo sdružování kandidátních listin. Nejčastěji s agrárníky kandidovaly menší subjekty jako Odborová jednota republikánských zaměstnanců, Zemědělské dělnictvo nebo Domoviny.¹⁵² Po 6 postech starostů měli národní socialisté

¹⁴⁸ SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, oběžník MV, kart. 846.

¹⁴⁹ *Za společný I. máj v okrese Brandýs nad Labem*, in: Míla Lvová – Josef Novotný (eds.), *Chtěli jsme bojovat. Dokumenty o boji KSČ a lidu na obranu Československa 1938*, díl 1, Praha 1963, s. 273–274.

¹⁵⁰ V obcích se volilo do obecního a v osadách do místního zastupitelstva, které mělo jen omezenou pravomoc.

¹⁵¹ *Sbírka zákonů a nařízení státu československého*, ročník 1919, částka XVI, s. 82.

¹⁵² Pouze v případě Sudova Hlavna máme potvrzenou kandidátku Domoviny domkařů. SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, kandidátní listiny Sudovo Hlavno, 1938, kart. 847.

a 5 sociální demokraté. Komunisté uspěli ve 2 obcích, a to v Jirnech, kde se stal starostou zedník J. Strynek. KSČ v Jirnech získala 9 mandátů z 24 a pravděpodobně se spojila po volbách s ostatními levicovými stranami kandidujícími v obci.¹⁵³ Dále uspěla v obci Veleň, kde došlo k volbě starosty, kterým se stal J. Janda, kandidující na společné kandidátce KSČ, ČSDSD a ČSNS. Zemský úřad však na základě zprávy četnické stanice Mratín nepotvrdil jeho volbu, protože zvolený Janda nebyl shledán spolehlivým, v minulosti byl stíhán on i jeho rodinní příslušníci.¹⁵⁴ Jde o jediný případ z okresu, kdy nadřízené úřady nepotvrdily volbu starosty. Z literatury vyplývá, že se starostou stal někdo z kandidátní listiny spojených levicových stran.¹⁵⁵ Komunisté kandidovali na samostatné nebo společné kandidátní listině pouze ve 13 obcích a osadách.

Jednoho starostu získala ve Staré Boleslavi i Československá strana lidová, která měla v této obci tradičně silné pozice. Zajímavostí voleb zde bylo i to, že ve Staré Boleslavi došlo k podání 7 kandidátních listin a jedna z nich byla za Československou obec legionářskou.¹⁵⁶ Výčet uzavírá jeden starosta zvolený za občanskou kandidátku a kandidátku nepolitických občanů.¹⁵⁷ Volby potvrdily dlouhodobé oslabování KSČ, které započalo ve druhé polovině 20. let. Komunistům z okresu Brandýs nad Labem se nepodařilo vystoupit z izolace a oslovit významnější část obyvatel, jak se tomu stalo v hlavním městě.

Přechod do illegality

Velice vypjaté bylo pro KSČ i všechny ostatní politické strany krátké období tzv. druhé republiky. Po podpisu mnichovské dohody a odstoupení pohraničí se musel zmrzačený stát potýkat s řadou problémů. Záhy se začal proměňovat také politický systém a mnoho hlasů volalo po jeho zjednodušení.¹⁵⁸ Došlo ke zrušení dosavadních politických stran a vytvoření Strany národní jednoty, kterou vedl agrárník Rudolf Beran, a Národní strany práce, v jejímž čele stál sociální demokrat Antonín Hampl. Členy Národní strany práce se stali i někteří komunisté, ale zakotvená nedůvěra v jejich politiku znamenala, že přijímání byli pouze ti „umírnění“.¹⁵⁹ Dne 20. 10. 1938 byla KSČ pozastavena činnost a 27. 12. téhož roku podepsal ministr vnitra vyhlášku, kterou byla strana rozpuštěna.¹⁶⁰ Po svém pozastavení začala

¹⁵³ SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, výsledky voleb Jirny, 1938, kart. 846.

¹⁵⁴ SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, výsledky voleb Veleň, 1938, kart. 847.

¹⁵⁵ V. LOYDA, *Proti hladu, fašismu a válce*, s. 66.

¹⁵⁶ SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, výsledky voleb Stará Boleslav, 1938, kart. 846.

¹⁵⁷ Kandidátku nepolitických občanů vedl domkař Josef Horálek ze Sudova Hlavna, bývalý člen KSČ. V minulosti již úřad starosty vykonával. SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, výsledky voleb Sudovo Hlavno, 1938, kart. 846.

¹⁵⁸ Jan GEBHART – Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939. Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha–Litomyšl 2004, s. 39.

¹⁵⁹ Pavel HORÁK, *Bohumil Laušman: politický životopis. Riskantní hry sociálnědemokratického lídra*, Praha 2012, s. 38–39.

¹⁶⁰ Alena HÁJKOVÁ, *Praha v komunistickém odboji*, Praha 1984, s. 15.

fungovat de facto na třech rovinách: do svého rozpuštění existovalo legální vedení KSČ, od 20. 10. 1938 moskevské vedení a od podzimu 1938 (přesné datum není známo) I. ilegální vedení.¹⁶¹ Při přechodu do ilegality komunistická strana využila své zkušenosti z ilegální práce, především z 30. let.¹⁶²

Dne 20. 10. 1938 přijal okresní úřad v Brandýse nad Labem fonogram od okresního úřadu v Mladé Boleslavi, který zastavoval činnost organizací KSČ. Uváděným důvodem bylo členství strany v KI v Moskvě, jejímž programem byla násilná změna státního zřízení a zavedení diktatury proletariátu.¹⁶³ Zároveň probíhaly domovní prohlídky u okresních funkcionářů KSČ.¹⁶⁴ Úřední list otiskl 28. 12. 1938 vyhlášku, kterou byla KSČ rozpuštěna. V lednu 1939 následovalo rozpuštění komunistických spolků a organizací.¹⁶⁵ Zveřejněna byla i vyhláška o zabavení movitého a nemovitého majetku komunistické strany.¹⁶⁶ S prací v ilegalitě měla KSČ značné zkušenosti z minulého období, ale její činnost na konci roku 1938 pochopitelně neušla pozornosti místních úřadů, jak je patrné z důvěrného dopisu okresního četnického velitelství v Mladé Boleslavi.¹⁶⁷

Rozsáhlé domovní prohlídky probíhaly v okrese 13. 3. 1939 a o tři dny později i zatýkání místních funkcionářů.¹⁶⁸ Kronika města Brandýs nad Labem uvádí,

¹⁶¹ Členy legálního vedení byl Antonín Zápotocký a Jaromír Dolanský, členy moskevského vedení Rudolf Appelt, Klement Gottwald, Čeněk Hruška, Václav Kopecký, Robert Korb, Josef Krosnář a Rudolf Slánský. Členy I. ilegálního vedení byli Emanuel Klíma, Otto Synek, Viktor Synek, Eduard Urx, Jan Zika a rozsáhlý aktiv spolupracovníků. F. ŠTVERÁK, *Schematismus k dějinám Komunistické strany Československa (1921–1992)*, s. 59.

¹⁶² J. GEBHART – J. KUKLÍK, *Druhá republika 1938–1939*, s. 128.

¹⁶³ SOkA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, katalog prezidiálních spisů 1937–1939, sv. II/4, s. 550.

¹⁶⁴ V Brandýse nad Labem u okresního důvěrníka Josefa Kňákala, v Brázdě u Václava Krotkého, ve Cvrčovicích u Emila Čvančary, v Čelákovcích u Václava Slováka, v Dřevčicích u Jaroslava Musila, v Hlavenci u Františka Řeháka a Václava Nebeského, v Sudově Hlavně u Václava Nypla, v Jirnech u Václava Manharta, v Mratině u Františka Dvořáka, v Nehvizdech u Karla Růžičky, Josefa Charamzy a Antonína Kulhavého, v Neratovicích u Bohuslava Řeháčka, v Přezleticích u Dominika Javory, Františka Kropáčka a Václava Plačka, ve Sluhách u Blažeje Lehkého, ve Stránce u Josefa Šimáně, v Šestajovicích u Karla Novotného a Josefa Špejzla, ve Veleni u Marie Kosíkové a Josefa Kluse, v Záluží u Karla Brabce, v Zápech u Jaroslava Podušky a Josefa Kočárka, v Kostelci nad Labem u Bedřicha Hradce, v Zelenči u Aloise Hrdého a Františka Procházky. TAMTĚŽ, s. 551.

¹⁶⁵ Alois FUNFÁLEK, *Akce Gitter v Mratině*, Studie a zprávy Okresního muzea Praha-východ v Brandýse nad Labem a Staré Boleslavi 1981–1982, s. 92. Šlo o spolky Solidarita, Liga pro lidská práva v Československu, Svaz mladých, Dělnická stráž, Federace proletářské tělovýchovy, Svaz přátel SSSR a jiné. A. HÁJKOVÁ, *Praha v komunistickém odboji*, s. 15.

¹⁶⁶ *Vyhláška o zabavení majetku politické strany komunistické*, Okresní věstník pro politický okres Brandýs nad Labem, roč. XI, č. 1, 14. 1. 1939, s. 3–4.

¹⁶⁷ Mezi rizikové akce patřilo rozšiřování komunistické literatury, tiskovin, letáků, organizování demonstrací a stávek. ABS, Okresní oddělení ministerstva vnitra Brandýs nad Labem, kart. 2, inv. č. 17.

¹⁶⁸ A. FUNFÁLEK, *Akce Gitter v Mratině*, s. 92.

že od března do května 1939 bylo zatčeno celkem 250 komunistů.¹⁶⁹ Zatýkáni nepostihlo pouze větší města;¹⁷⁰ zápisy četnických stanic z malých obcí svědčí o tom, že rozkaz byl proveden na celém okrese,¹⁷¹ což potvrzují i vzpomínky pamětníků.¹⁷² V celém středočeském kraji došlo během tzv. akce Gitter k zatčení celkem 2 174 osob. Zajímavé je srovnání některých okresů z tohoto kraje, které provedl Miroslav Görtler. Z vybraných okresů právě ten brandýský převyšuje ostatní počtem zatčených, kterých bylo 183. Autor naznačuje, že to nebylo dáno reálnou silou (velkým početním stavem, úspěchem ve volbách) KSČ, ale blízkostí k hlavnímu městu.¹⁷³ Akce Gitter byla první zatýkácí akcí německých bezpečnostních složek¹⁷⁴ na území Protektorátu Čechy a Morava a vzhledem k vysokému počtu zatčených zpomalila budování ilegální sítě KSČ.¹⁷⁵ Drtivá většina zatčených byla v krátké době propuštěna na svobodu. Ze strany okupantů se jednalo spíše o akci zastrašovací.¹⁷⁶ Přední funkcionář okresní KSČ Václav Nypl uvedl, že byl vězněn od 15. 3. 1939 do 17. 4. 1939.¹⁷⁷ Za skutkovou podstatu bylo u zadržených uvedeno, že jde o horlivého stoupence a příslušníka komunistické strany.

¹⁶⁹ Městský úřad Brandýs nad Labem – Stará Boleslav, Kronika města Brandýsa nad Labem 1918–1950, s. 420.

¹⁷⁰ Dne 16. 3. 1939 bylo v Čelákovících pátráno po komunistických funkcionářích za účelem zadržení. To bylo provedeno u Václava Křováčka, Jaroslava Hladíka, Václava Slavíka, Marie Blechové, Františka Jirouska, Jana Krystlíka, Jana Ulipa a Jana Mužíka. Zadržení byli převezeni do vazby okresního soudu v Brandýse nad Labem. SOKA Praha-východ, Četnická stanice Čelákovice, služební staniční kniha 1937–1939, inv. č. 288.

¹⁷¹ V záznamech četnické stanice v Nehvizdech je uvedeno, že 16. 3. 1939 proběhla „obchůzka za účelem zjišťování činnosti bývalých komunistických činníků a jiných nespolehlivých živlů, dle příkazu okresního úřadu Brandýs tab. čís. 294, pres. 139“. TAMTÉŽ, Četnická stanice Nehvizdy, služební staniční kniha 1938–1939, inv. č. 344.

¹⁷² Marie Kosíková z obce Veleň popisuje, že dne 16. 3. 1939 bylo v obci zatčeno 11 lidí (Josef Klus, Josef Janda, František Kosík, Antonín Hadrbolec, Josef Černý, Marie Kosíková, Hromádka, Karel Matějka, Josef Petržilka, Oldřich, Vojtěch). Po týdenním pobytu ve vazbě v Brandýse nad Labem byli zadržení převezeni na Pankrác a poté propuštěni. OMPV, vzpomínky Marie Kosíkové, 1962, př. č. 3200/80, inv. č. DOK 8/10.

¹⁷³ Miroslav GÖRTLER, *Akce Gitter ve středních Čechách*, in: Bořivoj Indra – Marie Durmanová (eds.), *Středočeské kapitoly z dějin okupace 1939–1942*, Praha 1965, s. 33–34.

¹⁷⁴ Jan VAJSKEBR, *První zatýkácí akce německých bezpečnostních složek v Protektorátu Čechy a Morava (tzv. Aktion Gitter)*, in: Ivo Pejčoch – Jiří Plachý a kol., *Okupace, kolaborace, retribuice*, Praha 2010, s. 17.

¹⁷⁵ Josef FIŠER, *Činnost III. ilegálního vedení KSČ, Komunisté a Praha 6*, 1985, s. 64.

¹⁷⁶ Ze studia starší literatury by se mohlo zdát, že šlo o akci namířenou pouze proti členům KSČ, ale okruh zatčených byl širší. Komunisté jistě tvořili nejpočetnější skupinu, ale můžeme se setkat i se členy dalších levicových stran, emigranty z Německa, Rakouska a českého pohraničí. J. VAJSKEBR, *První zatýkácí akce německých bezpečnostních složek v Protektorátu Čechy a Morava (tzv. Aktion Gitter)*, s. 18; Bořivoj INDRA, *Léto 1939 a akce Albrecht I.*, in: Miroslav Görtler (ed.), *Léta zatatých pěstí*, Praha 1975, s. 67.

¹⁷⁷ NA, KSČ – členská evidence, členský list KSČ č. 65 860.

Mohlo se jednat i o člena obecního zastupitelstva, jako v případě Antonína Kupce z Hovorčovic.¹⁷⁸

Zkušenosti z (polo)ilegální práce v meziválečném období a přechod do illegality po zastavení KSČ znamenal, že tato strana představovala jeden z proudů, který organizoval akce odporu proti nacistické okupační moci.¹⁷⁹ Faktem je, že pozice KSČ byla velice proměnlivá.¹⁸⁰ Do podpisu německo-sovětského paktu 23. 8. 1939 KI fakticky stále doporučovala protifašistickou linii VII. kongresu KI.¹⁸¹ Ve stejné době začalo vycházet ilegálně *Rudé právo*, utvářela se celá řada konspirativních útvarů, jejichž povinností bylo zajišťování bytů, potravin nebo padělaných dokumentů.¹⁸² Až do napadení SSSR Německem byl však postoj vedení KSČ k odbojovým akcím velmi opatrný a proklamace značně obecné. Ilegální práce komunistů tak probíhala často ve spolupráci s ostatními odbojovými skupinami.

Ilegální buňka byla po příchodu Němců utvořena i v Melicharově továrně v Brandýse nad Labem. Čítala 25 osob. Konaly se schůze v bytech, rozmnožovaly a rozšiřovaly se letáky a sbíraly se peníze na podporu rodin zatčených. Aktivně byli do těchto akcí zapojeni Václav Nypl, František Roll, Antonín Mašek, Josef Tříška, Václav Krotký, Václav Kovařík a další.¹⁸³ Jak uvádí formulář Karla Mestka, komunistický odboj z Prahy měl spojení s dělníky z továrny Volman v Čelákovících.¹⁸⁴ Jde již však o další kapitolu z dějin odboje, která nespadá do vymezeného časového ani tematického rámce tohoto textu.

¹⁷⁸ SOKA Praha-východ, OÚ Brandýs nad Labem, kart. 820, inv. č. 848.

¹⁷⁹ Jaroslav KOUTEK, *A národ se bránil. K historii českého nekomunistického odboje v letech 1939–1945*, Praha 1987, s. 17.

¹⁸⁰ Ilegální činnost KSČ v roce 1939 popisuje Tomáš Pasák. V tomto roce se komunisté soustředili na vydávání ilegálních tiskovin. Ve své studii zmiňuje autor hlášení četnické stanice v Mochově z 28. 8. 1939 (okres Český Brod, obec nacházející se několik kilometrů od Čelákovíc), nad níž dvojplášník rozhazoval letáky zaměřené proti Německu, Hitlerovi a pro obnovu ČSR. Byla v něm výzva, aby se vytvořil blok slovanských států pod vedením Ruska. Tomáš PASÁK, *Protiněmecké demonstrace ve středních Čechách na podzim roku 1939 a postoj ilegální KSČ (část první: Politické a organizační předpoklady)*, Středočeský sborník historický 13, 1978, s. 20. O tom, jak názorové zvraty působily na řadové členy KSČ, svědčí historika zaznamenaná historikem Fritzem Beerem z května 1940: „Do naší vsi nedošel žádný stranický oběžník a prostě jsem myslel, že jsme pro válku. A včera večer jsem se dozvěděl, že je imperialistická“. Fritz BEER, ... a tys na Němce střílel, dědo? *Českoněmecký Žid mezi komunismem a nacismem*, Litomyšl 2008, s. 216.

¹⁸¹ K. McDERMOTT – J. AGNEW, *Kominternu*, s. 117. Stanovisko ÚV KSČ k uzavření sovětsko-německého paktu o neútočení bylo takové, že „tímto činem Sovětský svaz zahnal celý shnilý kapitalistický svět do slepé uličky, a uvolnil tím cestu pro svoji vlastní politiku míru, ochrany svých zájmů a také malých a potlačených národů“. Součástí stanoviska je i velmi obecná výzva k boji proti nacismu. B. KALVÍNSKÁ – I. PRAŽÁKOVÁ (eds.), *Rudé právo 1939–1945*, s. 32.

¹⁸² A. HÁJKOVÁ, *Praha v komunistickém odboji*, s. 24.

¹⁸³ OMPV, rozhovor s Františkem Rollem, 1971, př. č. 3447/80, inv. č. DOK 9/16.

¹⁸⁴ Napojení na dělníky firmy Volman v Čelákovících zmiňuje i odbojový pracovník Rudolf Vetiška, který v Čelákovících spolupracoval s Bedřichem Šťastným. Vojenský historický archiv, formulář K. Mestka 11. 5. 1988; Rudolf VETIŠKA, *Skok do tmy*, Praha 1966, s. 112.

Elektrárenský svaz středočeských okresů v Praze na příkladu distribuční trafostanice v Nedvězí

JIŘÍ CHMELENSKÝ – MARTIN ŠEJBL

Jiří Chmelenský – Martin Šejbl, The Power Association of Central Bohemian Districts in Prague depicted using the example of the distribution transformer in Nedvězí

In its theoretical part, the study aims to present the possibilities of research into the electrical technical infrastructure of the first half of the 20th century. Using the study of the Power Association of Central Bohemian Districts in Prague (ESSO Praha), the paper describes the possibilities and limits of research of industrial buildings from the point of view of historic conservation of monuments with regard to field research, including systematised archive research while incorporating the acquired knowledge into practice. The paper also presents a list of selected contemporary and historic literature as a source of information and further study.

In the second part, the practical possibilities of the research are applied to a transformer in Nedvězí that had never been a subject of a professional research before. Through a building historical research, the paper describes the history, architecture and obsolete electrical equipment of the transformer. The study defines the cultural and historical values of the standardised structure of the transformer, which has been declared a cultural heritage; the paper also helped clarify the historic significance of the transformer in the electrification of rural settlements.

Key words

Transformer, energy industry, ESSO Prague, Power Association of Central Bohemian Districts in Prague, Prague-Nedvězí

Úvod

V pražské městské části Nedvězí je jedinou nemovitou kulturní památkou zděná distribuční věžová trafostanice.¹ Tato drobná industriální, přesněji spíše infrastrukturální památka byla ve své době symbolem hospodářského a ekonomického rozvoje díky procesu státní elektrifikace Československé republiky, v tomto případě řízeném a prováděném Elektrárenským svazem středočeských okresů v Praze (dále ESSO Praha).²

¹ Přemysl HAVLÍK, *Trafostanice: trafostanice ESSO Nedvězí*, rejst. č. Ústředního seznamu kulturních památek 103565, Památkový katalog Národního památkového ústavu (dále NPÚ), <https://pamatkovykatalog.cz/trafostanice-15724112> (cit. 8. 2. 2021).

² Václav VONDRÁŠEK, *Soustavná elektrisace v Č. S. R.*, Praha 1936, s. 337–339 a 413–414.

Text vznikl jako souhrn výsledků dlouhodobého bádání Jiřího Chmelenského o rozvoji elektrifikace v Československu a praktické aplikace těchto výstupů na konkrétní stavbu, kterou byla trafostanice v dnešní pražské městské části Nedvězí. Trafostanici z dvacátých let 20. století v rámci stavebně-historického průzkumu, sloužícího jako podklad plánované rekonstrukce, popsal Martin Šejbl.

Terminologické vymezení

Klíčovými pojmy s logickou provázaností jsou: transformátor (samotný elektrický netočivý stroj),³ transformační stanice (stavební objekt, dále jen soudobě trafostanice) a rozvodná síť. Transformátory rozlišujeme jednofázové a třífázové.⁴ Obvyklý třífázový transformátor se skládá ze tří sloupců, na kterých jsou navinuty jednotlivé fáze. Proud se rozváděl třemi vodiči, dnes čtyřmi (tři fázové a nulový vodič). Transformátor mění elektrickou energii určitého výkonu z velké intenzity (ampérů) a malého napětí (voltů) na malé intenzity a velká napětí, nebo naopak. Tento převod je nutný z důvodu přenosu elektrické energie a jejich ztrát na vodiči. Obecně řečeno, čím větší napětí, tím vznikají menší ztráty na vodiči v závislosti na vzdálenosti.⁵

Transformační stanice

Transformovny se stavěly jako zděné budky, věžičky, plechové kiosky, podzemní jámy, sklepní komory nebo jako sloupové trafostanice.⁶ Ze stavebního hlediska můžeme trafostanici charakterizovat jako stanoviště vlastního suchého nebo olejového transformátoru⁷ v přízemí s jeho vstupem vysokého napětí a výstupem nízkého napětí. Vysoké napětí bylo v případě nedvěžské trafostanice přivedeno vzdušným vedením vysokého napětí přes porcelánové průchodky vzdušného vedení, odpojovače vysokého napětí a cívky tlumivek k transformátoru.⁸ Nízké napětí od transformátoru bylo přivedeno k rozvodné desce, měřáku vlastní spotřeby, osvětlení interiéru a osvětlení exteriéru trafostanice. Ven šlo opět přes průchodky vzduchem jako sekundární rozvod nízkého napětí nebo pod zemí kabelovým rozvodem. Zděné trafostanice obsahovaly ve spodní části obvykle olejovou vanu nebo jímku na uniklý olej při poruše transformátoru (při užití „mokrého“ olejového transformátoru). Součástí trafostanice byly i nezbytné větrací otvory v přízemí a patře pro zajištění nezbytné cirkulace vzduchu,⁹ protože transformátor vyvíjí při provozu značné teplo. Trafostanice byla v interiéru vybavena vyvěšenými záramovanými předpisy pro obsluhu a pokyny první pomoci. Výbavou byla i izolovaná odpojovací

³ František PEŠÁK, *Transformátory 2*, Praha 1944, s. 10.

⁴ TAMTÉŽ, s. 19.

⁵ Václav BĚŠÍNSKÝ, *Transformátory a transformační stanice: pro dílovedoucí, montéry i pomocný personál 1*, Praha 1920, s. 8.

⁶ Karel SAJDA, *Elektrisace. Výchovná brožura technickohospodářská*, Praha 1927, s. 97–101.

⁷ F. PEŠÁK, *Transformátory 2*, s. 44–45.

⁸ K. SAJDA, *Elektrisace*, s. 97.

⁹ TAMTÉŽ, s. 253.

manipulační tyč. Trafostanice byla vždy opatřena bytelnými a uzamykatelnými dveřmi proti vniknutí nepovolaných osob.¹⁰

Sama zděná věžová trafostanice prošla vývojem od plechové kioskové distribuční trafostanice. Plechové kioskové trafostanice jsou známy z Kadaně (okres Chomutov), kde jich v centru města stávalo celkem pět, z nichž se jedna zachovala u kulturního domu Střelnice.¹¹ Rovněž v Praze je jejich existence doložena v případě smíchovského přístavu.¹² Plechovým kioskovým trafostanicím byla ve své době vytýkána celková špatná izolační schopnost, neboť probíjely a byly životu nebezpečné. Proto bylo přistoupeno ke stavbě zděných trafostanic. V tomto ohledu se vymyká Praha,¹³ kde byly stavěny trafostanice kobkové (podzemní, např. pod vozovkou) – trafostanice na náměstí Republiky z roku 1900¹⁴ a trafostanice vzniklé adaptací vhodných suterénních prostor. Samy zděné věžové trafostanice prošly zajímavým architektonickým vývojem. Jejich výška byla dána potřebou rozmístit vnitřní zařízení a dodržet bezpečnostní odstupy od přívodu vysokého napětí. Mezi nejstarší zděné věžové trafostanice, které jsou autorovi známy, patří trafostanice v Kadani na nároží ulic Sukova a Skalní z roku 1908, která byla součástí Kadaňských městských elektráren,¹⁵ nebo trafostanice u dvora Hněvousice z roku 1912, zbudovaná správou Valdštejnského velkostatku.¹⁶ V těchto případech jde o trafostanice stavěné místními (městskými) elektrárenskými podniky.

Díky plošné elektrifikaci Československé republiky došlo v případě Čech k pokrytí státu rozvody vysokého napětí zejména v prostoru Cheb – Chomutov – Ústí nad Labem, v okolí Prahy ve středních Čechách a na Labi, Vltavě a Jizeře.¹⁷ V těchto oblastech stavěly jednotlivé elektrárenské svazy svoje jednotné trafostanice. V případě Jizery šlo o Dražické družstevní závody v Dražicích nad Jizerou (dále DZD), dříve firmu Laurin & Klement, akciová továrna na automobily z Mladé Boleslavi, s jejich dvěma základními typy: betonovou věžovou trafostanicí Laurin & Klement s oblou střechou a zděnou trafostanicí z režného páleného zdiva

¹⁰ TAMTÉŽ, s. 244.

¹¹ Jiří CHMELENSKÝ, *Trafostanice: distribuční trafostanice Kadaňských městských elektráren*, Památkový katalog NPÚ, <https://pamatkovykatalog.cz/trafostanice-23474947> (cit. 8. 2. 2021).

¹² Jiří CHMELENSKÝ, *Trafostanice: trafostanice GANZ 3000 V*, Památkový katalog NPÚ, <https://pamatkovykatalog.cz/trafostanice-23391272> (cit. 8. 2. 2021).

¹³ Jiří CHMELENSKÝ, *Pražské elektrárénství konce 19. století až první poloviny 21. století. Co po něm v Praze zůstalo*, Staletá Praha 36/1, 2020, s. 60.

¹⁴ Jiří CHMELENSKÝ, *Trafostanice: elektrické podniky hlavního města Prahy*, Památkový katalog NPÚ, <https://pamatkovykatalog.cz/trafostanice-23570382> (cit. 8. 2. 2021).

¹⁵ Lenka HÁJKOVÁ, *Zděná distribuční trafostanice*, Památkový katalog NPÚ, <https://pamatkovykatalog.cz/zdena-distribucni-trafostanice-11216164> (cit. 8. 2. 2021).

¹⁶ Jiří CHMELENSKÝ, *Trafostanice: trafostanice dvůr Hněvousice*, Památkový katalog NPÚ, <https://pamatkovykatalog.cz/trafostanice-23670545> (cit. 8. 2. 2021).

¹⁷ Archiv společnosti Škoda Auto, Laurin & Klement, a. s., Mladá Boleslav, kart. 48 Elektrifikace, Údaje o výkonech elektráren. Mapy elektráren Republiky československé, 1924.

s logem DZD s plochou střechou.¹⁸ „Východní“ soused tohoto svazu, Elektrárenský svaz středočeských okresů v Kolíně, stavěl pro změnu betonové zděné trafostanice s plochou střechou o značném přesahu do stran i dolů, tzv. „hříbek“. V prostoru Podkrušnohoří nebyl pro velkou četnost různých elektrárenských svazů a samostatných podniků zjištěn „jednotný“ typ trafostanice s výjimkou svazu Kadaňských městských elektráren.¹⁹ V případě Západočeských elektráren v Plzni byly budovány jednotné betonové trafostanice s kvádrovým tvarem přízemí a zužující se patrovou částí s malým přesahem stanové střechy, jak dokládá trafostanice v Chocenících v obci Zhůř.²⁰

Ve výše zmíněném svazu Kadaňských městských elektráren jsme našli jak staré plechové kioskové trafostanice, tak i trafostanice zděné „nenormové“ v Nové Vísce u Rokle z roku 1919.²¹ Přesto se v zásobovací oblasti daného svazu vyskytují trafostanice vizuálně shodného typu s ESSO Praha, např. v Měděnci, Kamenném u Měděnce, Perštejně, Perštejně – osadě Kotvině, které byly vybudovány v roce 1922 a v letech následujících.²² V tomto ohledu lze vyslovit domněnku, že šlo o možné zakoupení typového plánu, která se však nepodařila ověřit archivním výzkumem. Možnou ověřovací metodou je případné podrobné prozkoumání vybraných trafostanic obou svazů, zhotovení jejich přesného stavebního zaměření a „reverzní“ porovnání s dostupným níže zmíněným typovým plánem „typ 111“ ESSO Praha.

Možnosti výzkumu elektrotechnické infrastruktury

Odborná současná literatura

Historickým trafostanicím není doposud věnována soustavná pozornost z hlediska památkové péče ani industriální architektury. Přesto je elektrárénství v zájmu Výzkumného centra průmyslového dědictví Fakulty architektury Českého vysokého učení technického v Praze, které vydalo soupisy industriálních památek pod názvem Industriální topografie. Trafostanici v Makově (okres Svitavy), postavenou Východočeským elektrárenským svazem, zachytila fotografie publikovaná Vladislavou Valchářovou v Industriální topografii pardubického kraje.²³

¹⁸ Jiří CHMELENSKÝ, *Elektrárny firmy Laurin & Klement a elektrifikace Středního Pojizeří*, rigorózní práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v roce 2016.

¹⁹ Jiří CHMELENSKÝ, *Královské město Kadaň svítí*, nepublikovaný rukopis, soukromý archiv – neuplatněno, 2016, s. 8.

²⁰ Jiří CHMELENSKÝ, *Trafostanice: trafostanice Západočeského elektrárenského svazu v Plzni s. r. o.*, Památkový katalog NPÚ, <https://pamatkovykatalog.cz/trafostanice-23942330> (cit. 8. 2. 2021).

²¹ Jiří CHMELENSKÝ, *Trafostanice: trafostanice Kadaňských městských elektráren*, Památkový katalog NPÚ, <https://pamatkovykatalog.cz/trafostanice-23475345> (cit. 8. 2. 2021).

²² Karel SAJDA (ed.), *Statistika elektrisace ČSR podle stavu ze dne 1. ledna 1923. Část 2. Elektrárny závodní. Přespolní sítě. Číselné výsledky*, Praha 1925, s. 174.

²³ Vladislava VALCHÁŘOVÁ, *Industriální topografie. Průmyslová architektura a technické stavby. Pardubický kraj*, Praha 2012, s. 244.

Soupisy pro kraj Plzeňský²⁴ a Ústecký²⁵ si všímají na několika místech nadřazených prvků rozvodné soustavy vysokého napětí – rozvoden. V rámci sborníku *Přehlížené drobné zapomenuté industriální stopy v krajině a sídlech* publikoval krátké zamyšlení nad významem trafostanic Jiří Chmelenský.²⁶ Svaz Kadaňských městských elektráren včetně rozvodné soustavy s trafostanicemi zpracoval rovněž Jiří Chmelenský,²⁷ který se zabýval také rozvodnou soustavou vysokého napětí v Praze.²⁸ Problematiku elektrifikace Československa řeší z technicko-vědeckých aspektů disertační práce Jana Mikeše.²⁹ Systematicky v rámci výzkumu kulturního dědictví důlní elektrárny (Anna a Schoeller) kolem Kladna zpracovalo Metodické centrum průmyslového dědictví Národního památkového ústavu, územní odborné pracoviště Ostrava.³⁰

Odborná historická literatura

Literatura k problematice transformátorů a trafostanic je zastoupena prací pro tehdejší elektrotechniky *Transformátory a transformační stanice: pro dílovedoucí, montéry i pomocný personál*, kterou sepsal v roce 1920 Václav Běšínský.³¹ Publikace zahrnuje kromě matematicko-fyzikálních otázek konstrukční provedení trafostanic, zásady bezpečnosti při montáži a jejich provozu. Historický proces elektrifikace nejlépe vysvětluje práce Karla Sajdy *Elektrisace. Výchovná brožura technicko-hospodářská* z roku 1927.³² Na stranách 85 až 100 jsou vysvětleny pojmy elektrárna, rozvodná síť, včetně ilustrací a na straně 178 jsou vyobrazeny vedle sebe zděná a sloupová trafostanice. Soustavnou elektrifikaci a její význam nejlépe vysvětluje práce *Elektrisace Československa 1918–1928* editovaná Josefem Tománkem.³³ Právní aspekty a problematiku vzniku jednotlivých elektrifikačních oblastí objasňuje práce *Soustavná elektrisace v Č. S. R.*³⁴

²⁴ Lukáš BERAN, *Industriální topografie. Průmyslová architektura a technické stavby. Plzeňský kraj*, Praha 2013, s. 37, 199.

²⁵ Vladislava VALCHÁŘOVÁ – Lukáš BERAN – Jan ZIKMUND, *Industriální topografie. Průmyslová architektura a technické zástavby. Ústecký kraj*, Praha 2011, s. 102, 294.

²⁶ Benjamin FRAGNER et al., *Přehlížené drobné zapomenuté industriální stopy v krajině a sídlech*, Praha 2017, s. 128–131.

²⁷ J. CHMELENSKÝ, *Královské město Kadaň svítí*, nepublikovaný rukopis, s. 8.

²⁸ J. CHMELENSKÝ, *Pražské elektrárenství konce 19. století až první poloviny 21. století*, s. 45–67.

²⁹ Jan MIKEŠ, *Elektrifikace Československa do roku 1938*, disertační práce obhájená na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy v Praze v roce 2016.

³⁰ Miloš MATĚJ, *Kulturní dědictví kladenské průmyslové aglomerace*, Ostrava 2017, s. 247 a 257.

³¹ V. BĚŠÍNSKÝ, *Transformátory a transformační stanice*.

³² K. SAJDA, *Elektrisace*.

³³ Josef TOMÁNEK (ed.), *Elektrisace Československa 1918–1928, 1*, Praha 1928.

³⁴ V. VONDRÁŠEK (ed.), *Soustavná elektrisace*.

Archivní výzkum a institucionální výzkum

Další nezbytnou částí heuristiky je archivní výzkum. Zde se nám potkávají dva majetkové aspekty. Původně historické trafostanice náležely buď příslušné elektrifikované obci, nebo patřily elektrifikační firmě (svazu), která elektrifikaci v dané oblasti prováděla. V prvním případě se proto zaměříme na státní okresní archivy, kde ve fondech jednotlivých obcí můžeme nalézt elektrifikační smlouvy, smlouvy o výkupu a výměně pozemků, případně různé spory proti prováděné elektrifikaci. Ve druhém případě lze využít fondy Státních oblastních archivů a zaměřit se v pátrání na příslušnou firmu (svaz), která se zabývala elektrifikací. Zde je spektrum potenciálně nalezených archiválií mnohem širší.

Vzhledem k neexistenci archivního fondu Elektrárenského svazu středočeských okresů bylo archivní pátrání ve Státním oblastním archivu v Praze neúspěšné nejen v případě nedvěžské trafostanice, ale i veškerých zařízení patřících svazu. Pozornost se musela zaměřit na Státní okresní archiv Praha-východ, ve kterém se dílčí prameny k elektrifikaci obce nachází ve fondu Archiv obce Nedvězí, menší část k poválečným osudům lze zjistit z fondu Místní národní výbor Nedvězí.³⁵ Prohlášení trafostanice kulturní památkou je uloženo ve spisovně Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Praze.³⁶ Tamní spisovna nabízí poznatky k proběhlému terénnímu výzkumu Nedvězí a procesu vyhlášení stavby kulturní památkou.

V případě snahy o systematizované poznání vývoje typizovaných staveb ESSO Praha nám neexistence uceleného fondu znemožňuje komplexní bádání s možností nahlížení do sborníku stavebních normálií, které ESSO Praha při budování elektrické rozvodné sítě zcela jistě využíval. Při přípravě stavebně-historického průzkumu byl ve spisovně Národního památkového ústavu, územního odborného pracoviště v Praze nalezen plán normované trafostanice označené jako Typ 111, ve fondu Archiv obce Nedvězí uloženém ve Státním okresním archivu Praha-východ se nalézají plány místní trafostanice s označením T2. Terénním výzkumem, provedeným podél linky vysokého napětí, byly obdobné trafostanice identifikovány v obcích Kuří, Říčany (v Havlíčkově ulici), Šibřina, Kamenný Přívoz, Chrást nad Sázavou a Týnec nad Sázavou. Byť jsou stavby v základním objemu totožné, liší se provedením detailů a není jisté, zda jde o varianty jednoho typového plánu, nebo o samostatné stavební typy. Případný plošný výzkum by byl značně limitován neuceleností archivních pramenů, neboť při procházení archivů jednotlivých obcí zde nemusí být vždy uloženy archiválie k jejich elektrifikaci. Z hlediska institucionálního je velmi vhodné zkoumat písemnosti a expozici muzea Pražské energetiky.³⁷

³⁵ Státní okresní archiv Praha-východ (dále SOkA Praha-východ), Archiv obce Nedvězí (dále AO Nedvězí), kart. 3, elektrisace obce 1922–1928 a Místní národní výbor Nedvězí (dále MNV Nedvězí), kart. 2, elektrický podnik – znárodnění.

³⁶ Spisovna NPÚ, územní odborné pracoviště v Praze – návrh na prohlášení za kulturní památku, čj. NPÚ-311/2062/2007.

³⁷ Technické a dokumentační muzeum pražské energetiky.

Elektrárenský svaz středočeských okresů v Praze, s. r. o.

Trafostanice v Nedvěži³⁸ v době své výstavby příslušela ESSO Praha. Tento elektrárenský svaz vznikl v roce 1917, činnost zahájil v roce 1918, „všeúčinnost“ mu byla přiznána vládním nařízením ze dne 25. října 1920, č. 612 Sb. z. a n. Všeúčinnost v praxi na vymezeném území pro svaz znamenala: 1) službu soustavné elektrifikaci státního území dle pokynů státní správy, přednostní dodávky elektřiny státní správě, plošnou elektrifikaci vymezeného území za jednotné ceny a všem konzumentům s výjimkou prokázaného případu ohrožené rentability podniku dodávkami energie do míst zvláště nevýhodně ležících, 2) zužitkování vodní síly ve vymezeném území, 3) výpomoc se sousedními elektrárenskými podniky, 4) průběžnou údržbu a modernizaci vlastních výroben elektřiny a rozvodů, 5) podrobení se úřední kontrole pro ověření předpokladů všeúčinnosti, 6) dodržování podmínek platných pro veřejné stavby a dodávky, 7) oznamovací povinnost změny ve stavbách, na jejichž základě byl podnik prohlášen za všeúčinný, a ohlašování změn ve vlastnictví podniku, 8) strpění připojování soukromých instalací ke svazovým všem k tomu oprávněnými živnostníky.³⁹

Podnik měl ve své době přiděleno zásobování elektřinou těchto zastupitelských okresů: karlínského, mělnického, roudnického, slánského, smíchovského, unhošťského, velvarského, benešovského, berounského, jilovského, kladenského, krivoklátského, libochovického, lounského, neveklovského, novostražického, rakovnického, říčanského a zbraslavského vyjma území Velké Prahy stanované zákonem z 6. února 1920.⁴⁰ Zásobované území ESSO Praha mělo rozlohu 5 191 km² s 877 obcemi (1 265 osadami) a 710 654 obyvateli.

ESSO Praha vlastnil hydroelektrárny při mlýnech na Sázavě v Krhanicích⁴¹ a v Nespekách⁴² se dvěma turbínami o síle 167 HP o výkonu 180 kVA. Hydroelektrárna na dolní Vltavě u Měřejovic z počátku dvacátých let⁴³ byla vybudována se státní a zemskou spoluúčastí s pěti turbínami o celkové síle 5 000 HP a výkonu 4 250 kVA.⁴⁴

Základní „svazové“ malé vodní elektrárny na Sázavě vznikly při starých mlýnech. V Krhanicích pod čp. 73 najdeme vodní elektrárnu postavenou svazem v roce

³⁸ Přemysl HAVLÍK, *Trafostanice: trafostanice ESSO Nedvěž*.

³⁹ V. VONDRÁŠEK, *Soustavná elektrisace*, s. 338–339.

⁴⁰ TAMTÉŽ, s. 337.

⁴¹ Jiří CHMELENSKÝ, *Vodní elektrárna (v Krhanicích)*, Památkový katalog NPÚ, <https://pamatkovykatalog.cz/vodni-elektrarna-23608543> (cit. 8. 2. 2021).

⁴² Jiří CHMELENSKÝ, *Mlýn a vodní elektrárna: elektrárna ESSO Praha (v Nespekách)*, Památkový katalog NPÚ, <https://pamatkovykatalog.cz/mlyn-a-vodni-elektrarna-23525318> (cit. 8. 2. 2021).

⁴³ Irena BLAŽKOVÁ, *Vodní elektrárna Měřejovice*, Památkový katalog NPÚ, <https://pamatkovykatalog.cz/vodni-elektrarna-mirejovice-13736310> (cit. 8. 2. 2021).

⁴⁴ V. VONDRÁŠEK, *Soustavná elektrisace*, s. 412.

1924⁴⁵ s dominantní budovou funkcionalistické rozvodny na náhonu starého mlýna z roku 1607.⁴⁶ V Nespekách pod čp. 4 v ulici K Elektrárně stojí svazová vodní elektrárna s rozvodnou vysokého napětí přistavěná svazem v roce 1924⁴⁷ ke starému mlýnu z roku 1759⁴⁸ a jeho vodnímu dílu. Posledním mlýnem s elektrárnou, odkud svaz odebíral energii, ale formou koupě,⁴⁹ byl mlýn Václava Čecha ve Šlovicích. V Hřebečnicích-Šlovicích pod čp. 8 byl klasicistní mlýn mlynáře Václava Čecha upravený na vodní elektrárnu v roce 1915.⁵⁰ Dnes zde funguje muzeum hydroenergetiky a elektro-skanzen.⁵¹ Na svoji dobu velkou zemskou vodní elektrárnu bychom našli v Miřejovicích na Vltavě pod čp. 145.⁵² Elektrárna byla postavena v letech 1924–1928 podle projektu architekta Františka Sandera. Pět Francisových turbín s generátory poskytovalo elektrárně výkon 3,57 MW,⁵³ elektrárna prošla v devadesátých letech 20. století rekonstrukcí.⁵⁴ Poslední, opět pronajatou tepelnou elektrárnou dodávající elektřinu svazu byla důlní elektrárna dolu Anna v Rynholci u Lán. Elektrárna byla vybudována jako důlní v roce 1918,⁵⁵ pro potřeby ESSO Praha byla rozšířena rekonstrukcí budov a zařízení v roce 1928, elektrárna byla v provozu do šedesátých let 20. století,⁵⁶ poté byla zbavena zařízení a využita jako navijárna elektromotorů.⁵⁷

⁴⁵ Michael HORÁČEK – Petra VINAŘOVÁ, *Vodní elektrárna Krhanice*, Industriální topografie, Výzkumné centrum průmyslového dědictví Fakulty architektury Českého vysokého učení technického v Praze (dále VCPD FA ČVUT), <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V009922> (cit. 8. 2. 2021).

⁴⁶ Jan ŠKODA, *Obecní, Podkrhanický, Pankavský mlýn, mlýn Na Pěnkavech*, vodnimlyny.cz, <http://vodnimlyny.cz/mlyny/objekty/detail/5237-obecni-podkrhanicky-pankavsky-mlyn-mlyn-na-penkavech> (cit. 8. 2. 2021).

⁴⁷ Jiří CHMELENSKÝ, *Mlýn a vodní elektrárna: elektrárna ESSO Praha*.

⁴⁸ Rudolf ŠIMEK, *Dnespecký, Zíkův, Havlovský mlýn*, vodnimlyny.cz, <http://vodnimlyny.cz/it/mlyny/estates/detail/5250-dnespecky-zikuv-havlovsky-mlyn> (cit. 8. 2. 2021).

⁴⁹ K. SAJDA (ed.), *Statistika elektrisace ČSR*, s. 30.

⁵⁰ Elektroskanzen Šlovice (on-line: <https://www.elektroskanzen-slovice.cz/>, načteno dne 14. 1. 2021).

⁵¹ Olga GROSZOVÁ, *Mlýn a malá vodní elektrárna*, Industriální topografie, VCPD FA ČVUT, <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V009954> (cit. 8. 2. 2021).

⁵² Eva DVOŘÁKOVÁ, *Vodní dílo Miřejovice*, in: Eva Dvořáková – Šárka Jiroušková – Jan Pešta, 100 technických a industriálních staveb Středočeského kraje, Praha 2008, s. 108–109.

⁵³ K. SAJDA (ed.), *Statistika elektrisace ČSR*, s. 213.

⁵⁴ Zuzana DRAHOTUŠSKÁ, *Zdymadlo, jez a hydroelektrárna Miřejovice*, Industriální topografie VCPD FA ČVUT, <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V003238> (cit. 8. 2. 2021).

⁵⁵ Karel KERSTNER, *Malodoly Kladensko-Slánsko-Rakovnické pánve, důl Anna*, <http://malodoly.netstranky.cz/rynholec/dul-anna.html> (cit. 8. 2. 2021).

⁵⁶ Olga GROSZOVÁ, *Důl a elektrárna Anna*, Industriální topografie, VCPD FA ČVUT, <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V005566> (cit. 8. 2. 2021).

⁵⁷ Navijárna Rynholec, s. r. o. Historie firmy, <https://www.navijarna.cz/> (cit. 8. 2. 2021).

Svaz nakupoval elektřinu od Anglo-české akciové společnosti v Lánech z důlní elektrárny na dole Anna v Rynholci u Lán, od Severočeské železářské akciové společnosti z elektrárny v Trmicích, od akciové společnosti pouličních drah v Mostě, od Pražské železářské společnosti a od mlynáře Václava Čecha ve Šlovicích.⁵⁸ V roce 1934 měl svaz k dispozici výkon 10 600 kW ve vlastních a svazových elektrárnách a smluvně zajištěný výkon 10 500 kW v soukromých a všeužitečných podnicích. Celková délka primárních sítí vysokého napětí byla 1 634 km. Koncem roku 1934 měl svaz namontováno 43 810 světelných elektroměrů a 12 310 motorových elektroměrů, celkem 56 120 kusů. Z celkového počtu 877 obcí (1 265 osad) svaz přímo i nepřímo zásoboval 589 obcí (776 osad) a cizími podniky 63 obcí (74 osad). Na území přiděleném svazu bylo zelektrizováno 651 obcí (850 osad) a zbývalo zelektrizovat 226 obcí (416 osad).⁵⁹

Nedvěžská trafostanice byla připojena krátkou odbočkou linky vysokého napětí na hlavní normovanou okružní páteřní linku⁶⁰ vysokého napětí 22 kV.⁶¹ Hlavní okružní 22kV linka vysokého napětí vedla z krhanické vodní elektrárny na sever na Čakovice, Dobřejovice, kolem Říčan, na Horní Počernice, Vinoř, Líbeznice, Klecany, podél Vltavy na Kralupy do elektrárny v Měřejovicích.⁶² Z krhanické elektrárny druhým směrem směřovala na severozápad přes Vrané na Slivenec, dále na západ do Nučic, pak na severozápad kolem Unhoště do elektrárny dolu Anna v Rynholci.⁶³ Před Rynholcem se hlavní linka lomila na sever do rozvodny Dříň, dále hlavní linka vysokého napětí vedla směrem na Slaný, do rozvodny Zlonice.⁶⁴ Ze Zlonice vedla odbočka z okružní hlavní linky na Louny a z nich dále na Mostecko (elektrárna města Mostu).⁶⁵ Ze Zlonice vedla hlavní okružní linka na sever přes Budyni nad Ohří do rozvodny Doksany.⁶⁶ Do doksanské rozvodny byla připojena

⁵⁸ Alžběta JANKULÍKOVÁ, *Vodní mlýn s elektrárnou: mlýn s elektrárnou Václava Čecha; elektroskanzen Čechův mlýn (ve Šlovicích)*, Památkový katalog NPÚ, <https://pamatkovykatalog.cz/vodni-mlyn-s-elektrarnou-2173521> (cit. 8. 2. 2021).

⁵⁹ V. VONDŘÁŠEK, *Soustavná elektrisace*, s. 413–414.

⁶⁰ Okružní páteřní linka vysokého napětí je propojena do kruhu a napájena jednotlivými přířazovanými vodními a tepelnými elektrárnami svazu pro zajištění konstantního napětí v rozvodné síti vysokého napětí.

⁶¹ TAMTÉŽ, s. 132. Výnos ministerstva veřejných prací ze dne 13. září 1920, č. j. 45015/XVIII, bod 5.

⁶² Zuzana DRAHOTUŠSKÁ, *Zdymadlo, jez a hydroelektrárna Měřejovice*, Industriální topografie, VCPD FA ČVUT, <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V003238> (cit. 16. 2. 2021).

⁶³ O. GROSZOVÁ, *Důl a elektrárna Anna*.

⁶⁴ Archiv společnosti Škoda Auto, Laurin & Klement, a. s., Mladá Boleslav, kart. 48 Elektrifikace, Údaje o výkonech elektráren. Mapy elektráren Republiky československé, 1924.

⁶⁵ Jiří CHMELENSKÝ, *Tepelná elektrárna: elektrárna Mostecké pouliční dráhy a elektrické společnosti; Brüxer Strassenbahn und Elektrizitätsgesellschaft, Brüx*, Památkový katalog NPÚ, <https://www.pamatkovykatalog.cz/tepelná-elektrárna-23711543> (cit. 8. 2. 2021).

⁶⁶ Jiří CHMELENSKÝ, *Rozvodna v Doksanech*, Památkový katalog NPÚ, <https://pamatkovykatalog.cz/rozvodna-24025516> (cit. 8. 2. 2021).

trmická „velkoelektrárna“.⁶⁷ Hlavní okružní linka z Doksan vedla dále na jihovýchod do Mělníka, přes Cítov do miřejovické elektrárny. Odbočka z hlavní linky vedla širokým obloukem z Mělníka do Mšena a pak opět až do miřejovické elektrárny.⁶⁸

Technicky a technologicky šlo o rozvodnou soustavu vysokého napětí 22 kV. Pro lepší pochopení je nutné popsat proces výroby a distribuce elektrické energie. Vodní síla ESSO Praha byla zužitkována vodními elektrárnami na Sázavě. Voda roztáčela Francisovy turbíny, které prostřednictvím převodu roztáčely generátory elektrického střídavého proudu, nejčastěji o napětí 5,25 kV, který však nebyl dostatečný pro dálkový přenos. Proto se toto napětí nejprve v rozvodně a transformovně příslušné elektrárny upravilo zvýšením v transformátoru na vysoké napětí 22 kV pro dálkový přenos výše uvedenou páteřní soustavou svazu, vedenou vzduchem na stožárech a sloupech.

Elektrina byla případně vyráběna též prostřednictvím spalování uhlí v tepelné elektrárně na dole Anna v Rynholci. Vytěžené nebo dovezené kvalitní kladenské černé uhlí bylo nasypáno do zásobníku, odkud bylo dávkováno do spalovacího prostoru parního kotle. Zde v topeništi se uhlí hořením měnilo na teplo, které ohřívalo vodu v páru parního kotle. Horká pára byla přivedena pod tlakem k parnímu stroji nebo turbíně, které svým tlakem roztáčela. Hřídel parní turbíny roztáčela generátor vyrábějící elektrický střídavý proud, nejčastěji o napětí 6 kV. To nebylo opět dostatečné pro dálkový přenos. Proto bylo shodně s vodními elektrárnami upraveno na vysoké napětí 22 kV pro dálkový přenos výše uvedenou páteřní soustavou svazu.

Po rozvedení na místech spotřeby byly vybudovány na odbočkách hlavního vedení jednotlivé distribuční trafostanice, jako ona předmětná nedvěžská s transformačním převodem 22 kV / 0,4 kV. Vysoké napětí proudu zde bylo sníženo na nízké napětí proudu 380 V (dnes 400 V). Tento třífázový střídavý proud 0,4 kV byl rozveden po obci pomocí soustavy čtyř vodičů – 3×220 V (dnes 230 V) a zemního vodiče. Do jednotlivých obecních stavení byl přiveden přes výložník k elektroměru domovního rozvodu. Hospodářství měla obvykle motorovou zásuvku 380 V a domovní rozvod 220 V. V hospodářství se 380 V používalo k pohonu elektrických motorů, tzv. elektromobil, k provádění polních prací, např. mlácení, řezání píce a obdobně.⁶⁹ Proud o napětí 220 V se používal k osvětlování a vaření.⁷⁰

⁶⁷ K. SAJDA (ed.), *Statistika elektrisace ČSR*, s. 198, řadové číslo 347. Vladislava VALCHÁŘOVÁ, *Elektrárna N. E. W.*, Industriální topografie, VCPD FA ČVUT, <http://www.industrialnitopografie.cz/karta.php?zaznam=V009627> (cit. 16. 2. 2021).

⁶⁸ *Mapa Elektrárenský svaz okresů středočeských*: <http://digitoool.is.cuni.cz:1801/webclient/DeliveryManager?pid=1039171> (cit. 16. 2. 2021). Výše uvedené elektrárny je možné najít na mapě věnované elektrárenství s průvodním textem, viz Jiří CHMELENSKÝ – Šimon EISMANN, *Památky elektrárenství v Čechách*, <https://npu.maps.arcgis.com/apps/webappviewer/index.html?id=b0723fd7c9444ab1a0e9a6aa94bd4804> (cit. 16. 2. 2021).

⁶⁹ František KŘIŽÍK, *Elektrina ve službách zemědělství 1*, Praha 1908, s. 26–33.

⁷⁰ K. SAJDA, *Elektrisace*, s. 171–179.

Trafostanice v Nedvězí

Na břehu Rokytky v městské části Praha-Nedvězí se nachází jedna z mnoha typizovaných trafostanic ESSO Praha, jako jediný zástupce tohoto typu technických staveb je však prohlášena nemovitou kulturní památkou.⁷¹ Vznik trafostanice lze datovat do první poloviny dvacátých let 20. století, kdy se začala rozvíjet elektrifikace říčanského okresu. Rozhodnutím ze dne 22. prosince 1922 povolila zemská politická správa v Praze stavbu elektrovodu z Herinku přes Říčany do Uhříněvsi. Dalším rozhodnutím ze 17. června 1924 bylo uděleno povolení ke stavbě odbočky a sekundární sítě pro školní závod Vysoké školy zemědělského a lesního inženýrství při Českém vysokém učení technickém z Uhříněvsi do Netluk. Dne 10. února 1925 udělila zemská správa povolení k výstavbě odbočky do Říčan a Radešovic. Na žádost ESSO Praha byl v březnu 1925 celý elektrovod kolaudován se zjištěním, že během stavby došlo k drobným změnám, zejména v místech lomení trasy. Zároveň bylo zjištěno, že bez předchozího povolení byla vystavěna odbočka do Dobřejovic. Vzhledem k výsledku kolaudace bylo vydáno povolení k provozování elektrovodu a obec Nedvězí tak byla první z venkovských obcí okresu, která se rozhodla pro stavbu sekundární sítě a poskytla obyvatelům možnost čerpat výhody elektrické energie. Činila tak nejen na povzbuzování vyšších orgánů, ale také za účelem propagace myšlenky elektrizace mezi dalšími venkovskými obcemi. O tom, že obec sloužila jako vzor pro své okolí, svědčí i provedení elektrizace obce Kuří v následujícím roce.⁷²

Rozpočet transformační stanice k výpočtu objemu stavebního materiálu sestavil v Říčanech 27. května 1923 Josef Větrovec. Elektro výzbroj transformátorové stanice zajistil ESSO Praha samostatně dle svých regulí. Nabídku eternitové krytiny poslala na základě předběžných rozmluv do Nedvězí pražská firma Wildmann a Preiss. Nabízeny byly červené eternitové šablony 30 × 30 cm s okraji 40 × 20 cm, případně varianta 20 × 20 cm s okraji 30 × 15 cm. Na hřeben a nároží byla nabízena korýtka ve stejné barvě. Záruku na eternitovou krytinu poskytovala pokrývačská firma po dobu dvaceti let.

Ve fondu Archiv obce Nedvězí se nachází také *Podmínky nabídkového řízení na zařízení sekundární elektrovodné sítě*. Sekundární linku s transformátorem a domovními přípojkami v obci provedla firma Hec a Richter za dozoru ESSO Praha. Svaz v dopise obecní radě z 3. července 1923 určil rozpočet bez domovních přípojek a zařízení staveniště na 11 421 Kč. Konečné náklady na výstavbu sekundární linky s transformátorem činily dle obecní rady 107 000 Kč, z čehož bylo 19 000 Kč uhrazeno z obecních přebytků a 88 000 Kč půjčkou u Okresní hospodářské záložny v Říčanech – dvě půjčky po 23 000 Kč a 65 000 Kč splatné v deseti letech.

⁷¹ Přemysl HAVLÍK, *Trafostanice: trafostanice ESSO Nedvězí*.

⁷² Informace o elektrizaci obce ve dvacátých letech 20. století viz SOKA Praha-východ, AO Nedvězí, kart. 3, elektrizace obce 1922–1928.

V listopadu 1924 podala obec žádost na Ministerstvo zemědělství o poskytnutí mimořádné finanční podpory na stavbu místního elektrovodného zařízení. Obecní úřad ji odůvodnil vysokými náklady, které zemědělskou obec s 307 obyvateli nepřiměřeně zatížily. Ministerstvo v červnu 1926 žádosti vyhovělo a poskytlo příspěvek 14 000 Kč, rozdělený do dvou splátek, které měly být použity na splacení peněžních závazků vzniklých elektrifikací obce.

V říjnu 1926 požádal ESSO Praha schválení výstavby odbočky elektrického vedení do Křenic a Újezdu u Průhonic. Zemská správa politická žádost obratem schválila s drobnými změnami, kterými vyšla vstříc starostovi Nedvězí Václavu Hübnerovi, který v budoucí trase vlastnil několik pozemků. Starosta Nedvězí protestoval jménem obce proti celému návrhu vedení trasy přes katastr Nedvězí, což bylo z vyšších míst zamítnuto z ekonomických i technických důvodů. Vlastníkům pozemků, přes které nová trasa přecházela, byla vyplacena náhrada škody.

Dle dekretu prezidenta republiky ze dne 24. října 1945, č. 100 Sb., o znárodnění dolů a některých průmyslových podniků ve znění zákona č. 114 Sb., ze dne 28. dubna 1948 byl Elektrický podnik Nedvězí, tvořící rozvodnou sekundární síť, a všechny nemovitosti s ním související znárodněn a včleněn do Středočeských elektráren, národního podniku.⁷³

Provoz trafostanice byl ukončen 17. června 1997 a v březnu 2009 byla trafostanice dekretem Ministerstva kultury prohlášena kulturní památkou pod rejstříkovým číslem ÚSKP-103565. Její funkční úlohu převzala jiná, moderní zděná distribuční trafostanice na okraji Nedvězí v Málkovské ulici.⁷⁴

Popis objektu

Jednostrojová trafostanice transformačního poměru 22 kV / 0,4 kV je věžový objekt stojící dle zaměření na mírně lichoběžníkovém obdélném půdoryse na břehu říčky Rokytka před čp. 10. V dobovém typizovaném plánu je trafostanice označena zkratkou T2 – může jít o označení typu.

Kamenná podezdívka z kyklopského zdiva je zakončena pásem cihel. Jihozápadní strana soklu je prolomena obdélnou ocelovou mříží. Na soklu je vystavěna zděná věž trafostanice z tvrdých pálených režných lícových cihel. Střecha je mansardová, polovalbová, pokrytá eternitovými šablonami. V přízemí severovýchodního průčelí jsou na střední ose původní jednokřídlé železné dveře, v boční severozápadní stěně jsou nad soklem novodobá jednokřídlá obslužná dvířka. Ta jsou oproti původním mírně zvětšena, o čemž svědčí osekáný pás cihel na soklu. V horní partii obíhá trafostanici jednoduše ornamentovaná římsa z cihel s motivem konzolek. V hlavním průčelí nad římsou je obdélné prosvětlovací okénko, v opačné jihovýchodní stěně trojdílné okénko pro průchod vysokého napětí. Všechny otvory jsou završeny rovnou cihlovou klenbou.

⁷³ SOKA Praha-východ, MNV Nedvězí, kart. 2, elektrický podnik – znárodnění.

⁷⁴ Technické a dokumentační muzeum pražské energetiky, *Seznam transformačních stanic. Příměstské oblasti Praha: 4-8-9-10*, s. 43.

Z originálního zařízení elektroinstalací se v exteriéru na severozápadní a jihovýchodní stěně pod úrovní římsy zachovaly ocelové ohýbané konzoly na odcházející nízké napětí se zbytky keramických izolátorů, v jihozápadní stěně se nachází hlavní přívodní konzola pro vysoké napětí s částečně nepůvodními izolátory.

Eternitová střecha je pokryta šablonami kladenými v jihovýchodní rovině střechy nakoso s lemovkami, v severozápadní rovině svisle. Za původní způsob kladení lze po studiu dobových pramenů označit kosé šablony. Tvar střechy neodpovídá žádné z okolních typových trafostanic ani tehdejšímu plánu. Dle nich by trafostanice měla být završena polovalbovou střechou, v Nedvězí je střecha zhruba v polovině výšky zakrytá vodorovně položeným plechem. Bez přesné znalosti stavebního vývoje a odkrytí konstrukce lze vyslovit domněnku, že došlo k destrukci části dřevěné konstrukce krovu, který byl zčásti snesen a provizorně překryt.

Interiér trafostanice je železobetonovou stropní deskou předělen na dvě podlaží spojená ocelovým žebříkem, horní strop je rákosový a celý interiér je omítnut. Z autentického vybavení jsou zachovány konzoly s keramickými izolátory, bakelitový vypínač a drobný detail v podobě štítku s pokyny první pomoci z období třicátých let 20. století.

Veškeré výplňové prvky trafostanice byly typové a nelze jim připisovat individuální umělecko-řemeslné hodnoty. Přesto jsou dochované prvky hodny zachování jako připomínka dobového řešení typizované výstavby. Jde zejména o ocelové vstupní dveře, soklovou mříž a prosvětlovací okénko. Obslužná dvoukřídlá dvířka v severozápadní stěně byla vyměněna za novodobá jednokřídlá.

Delší doba od odstavení trafostanice a přerušení pravidelné údržby způsobily zchátrání objektu. Nejzávažnější poruchou je zatékání provizorně zakončenou střechou do rákosového stropu a nosné konstrukce obvodového zdiva. Zdivo trafostanice má v jihozápadní stěně zřetelnou trhlinu, která je jasně viditelná i v interiéru stavby. Pokud nedojde k celkové rekonstrukci, hrozí trafostanici v brzké době zánik. Při případné adaptaci na nové využití je nutné věnovat pozornost betonové podlaze v přízemí, která je nasáklá oleji, což může představovat značnou ekologickou i finanční zátěž.

Hodnocení objektu

Stavba trafostanice v Hákové ulici v Nedvězí neprošla v průběhu své krátké historie mnoha úpravami. Po většinu své existence plnila zamýšlený technický účel, který ukončilo až odpojení od elektrické sítě v roce 1997. Větší pozornosti se trafostanici dostalo v roce 2006, kdy byla poprvé odborně popsána při plošném průzkumu jádra městské části Nedvězí. V roce 2007 byla navržena na prohlášení kulturní památkou, kterou se stala o dva roky později.⁷⁵ Trafostanice byla v návrhu prohlášení obecně

⁷⁵ Ministerstvo kultury, *Řízení o prohlášení trafostanice v Praze-Nedvězí, na pozemku parc. č. 86, k. ú. Nedvězí u Říčan, na území Hlavního města Prahy, za kulturní památku – rozhodnutí, č. j. 4173/2007, Praha 2009.*

popsána jako typizovaná stavba bez přesnější specifikace a popisu. Dnes ji můžeme chápat jako charakteristického reprezentanta většího celku typových staveb, které se nalézají v blízkém okolí. Během přípravy stavebně-historického průzkumu byly podobné typové trafostanice identifikovány v nedalekých obcích, později byly další zjištěny v okolí Týnce nad Sázavou.⁷⁶ Každá z nalezených trafostanic je určitým způsobem derivát typového plánu, od kterého se odlišuje druhotnými úpravami – provedením fasády, typem střešní krytiny, bohatostí ornamentiky, ale i různým umístěním prostupů elektrického vedení, vstupních dveří a plechových dvířek. Bez dalšího archivního bádání a nalezení konkrétních stavebních plánů nelze trafostanice bezpečně přiřadit ke stejnému typu. Stavebně odpovídají věžové trafostanici s polovalbovou střechou.

Z návrhu na prohlášení objektu kulturní památkou není patrné, že by předem proběhl plošný průzkum trafostanic daného typu a období, a tedy výběr konkrétní trafostanice v Nedvězí není dostatečně zdůvodněn. Taktéž nebyl správně identifikován netypický tvar střechy. Z návrhu na prohlášení i rozhodnutí Ministerstva kultury je zřejmé, že ke stanici nebylo přistupováno jako k vybranému zástupci většího souboru. K návrhu na prohlášení byl přiložen plán odlišného typu trafostanice T111 z roku 1938.⁷⁷ Plány se liší rozdílným umístěním oken a větracích okének, kdy plán T111 má na čelní straně trafostanice umístěna tři větrací okénka a obdélné okno je pod římsou, u plánu T2 větrací okénka chybí a okno je v čelní stěně nad římsou. U T2 jsou tři okna pro přívod vysokého napětí sdružená, v plánu T111 je rozdělují vyzděné sloupky. U obou plánů jsou odlišně řešené přívodní a vývodní konzoly elektrického vedení. Vstupní dveře a obslužná dvoukřídlá dvířka trafostanice T111 kryjí železobetonové, klempíři upravené stříšky, které u nedvěžské trafostanice T2 nenajdeme. Oba plány vykazují i rozdíly v celkových rozměrech staveb. V typovém plánu T2 nalezneme i tužkou připsané poznámky k nedvěžské stavbě. Původně navržená tašková nebo kůrková (prejzová) krytina je v poznámce nahrazena eternitem. Plán také tužkou dokresleným zpevněním základů reflektuje umístění nedvěžské trafostanice na říčním břehu.

Z pohledu zachování kulturního dědictví je žádoucí i památková ochrana typologických staveb, které jsou v době prohlášení v české krajině běžně přítomné. S rostoucím odstupem od prohlášení trafostanice v Nedvězí vidíme postupný zánik tohoto druhu staveb – viz věžová trafostanice jiného typu ze stejného období v Třebohosticích, odstraněná po roce 2018. Ztráty existujícího fondu jsou zpětně dostatečným argumentem pro prohlášení nemovitou kulturní památkou vybraného zástupce pro ESSO Praha.

⁷⁶ Funkční rekonstruované trafostanice byly nalezeny v obcích Kuří, Šibřina, Chrást nad Sázavou, Týnec nad Sázavou, Kamenný Újezdec, Úročnice a Čakovice. Dvě nefunkční, odpovídající vzhledem době výstavby, byly identifikovány v Nedvězí a v říčanské Havlíčkově ulici.

⁷⁷ Spisovna NPÚ, územní odborné pracoviště v Praze – návrh na prohlášení za kulturní památku čj. NPÚ-311/2062/2007.

Při posuzování stavby jako technické památky je nutné vzít v potaz, že již v době prohlášení byl provoz nedvěžské trafostanice ukončen. Pro technickou památku je zachování technologie, provozu a technologických vazeb významnou pozitivní hodnotou. Trafostanice v sousedních obcích Kuří a Šibřina jsou stále součástí funkční rozvodné sítě a z pohledu zachování původní funkce mohou být hodnotnějšími zástupci typizovaných trafostanic. Naopak při přihlédnutí k architektonickým hodnotám vychází lépe odpojené trafostanice. Obě stále provozované stanice prošly novodobou úpravou vnější fasády, střechy a modernizací technologií, zatímco trafostanice v Nedvězí a Říčanech – Havlíčkově ulici se dochovaly ve stavu, který víceméně odpovídá autentickému vzhledu s marginálními fragmenty starších technologií. Říčanská trafostanice je dochována i s originálním tvarem střechy a dvoukřídlými obslužnými dvířky. Technologické vybavení žádné ze zjištěných typových trafostanic neodpovídá z důvodů jeho omezené životnosti v době uvedení do provozu.

Závěr

Poznání historie distribuční trafostanice v Nedvězí je dílčím střípkem v rozklíčování historického vývoje procesu elektrifikace Československa jednotlivými elektrárenskými svazy, v tomto případě ESSO Praha. Svaz se zasloužil o rozvoj základní elektrifikace obcí dnešního Středočeského kraje, v jeho části přilehlé k Praze. Díky jeho působení byla postavena ve dvacátých letech 20. století základní 22kV pátevní okružní linka, vybudována zemská vodní elektrárna v Měřejovicích na Vltavě a využita elektřina z malých vodních elektráren při mlýnech na Sázavě a z elektrárny dolu Anna v Rynholci.

Samotná trafostanice v Nedvězí je reprezentantem typové zděné věžové distribuční trafostanice, které byly jednotlivými svazy stavěny dle jejich stavebních normálů, kdy díky četnosti svazů a různým jejich slučováním vznikla na území dnešních Čech zajímavá směsice dnes jen obtížně architektonicky zařaditelných trafostanic. Nedvěžská trafostanice je drobnou, ale důležitou památkou připomínající elektrifikaci Československa, příklad typové stavby distribuční zděné věžové trafostanice ESSO Praha.

Grantová věta:

Článek vznikl v rámci dílčího cíle Industriální dědictví č. 99H3011100, výzkumné oblasti Elektrifikace, financovaného z institucionální podpory Ministerstva kultury na dlouhodobý koncepční rozvoj (IP DRKVO), a z rozpočtu Národního památkového ústavu.

LITERATURA A VÝSTAVY

RECENZE

Alžběta SEMRÁDOVÁ, *Jan Dědina – malíř*,

Nymburk, Ulrych Ivan – Nakladatelství VEGA-L

(péčí města Nymburka) 2020, 70 s.,

ISBN 978-80-88072-54-6.

Recenzovanou publikaci vydalo město Nymburk u příležitosti 150. výročí narození českého malíře Jana Dědiny (nar. 1. září 1870 – zemř. 14. ledna 1955). Její autorkou je historička umění Alžběta Semrádová ze Severočeské galerie výtvarného umění v Litoměřicích. Předmluvu k publikaci napsala paní Jana Čablíková, vnučka Jana Dědiny. Ta v Nymburce roku 1996 založila *Výtvarné sdružení Jana Dědiny*, které pečuje o uchování Dědinovy památky.

Publikace sestává ze dvou částí. V první části Alžběta Semrádová probírá jednotlivé etapy Dědinova života. Začíná jeho uměleckými studiemi a vojenskou službou, z níž roku 1894 v Jižních Tyrolích dezertoval, aby si splnil svou životní touhu věnovat se malířství. Dále autorka podrobně přibližuje Dědinovu pařížskou životní etapu. Do Paříže malíř přijel po ročním pobytu v Miláně pravděpodobně na podzim 1895, v době, kdy tam už žil jeho mladší bratr Václav (1872–1945), který se rovněž pokoušel prorazit jako malíř. Prvních uměleckých úspěchů dosáhl Jan Dědina v Paříži přibližně po roce. Ve stejné době se tam spřátelil s českým malířem Luděkem Maroldem. V roce 1898 se Dědinovi narodil nemanželský syn Abel. V roce 1899 se malíř oženil s Francouzskou Jeanne Marií Anceaux (1880–1943), dcerou policejního úředníka. K Dědinovu prosazení jako uznávaného umělce na přelomu 19. a 20. století zásadně přispělo konání Světové výstavy v Paříži roku 1900.

O Dědinově životě po návratu z Paříže pojednala Semrádová poměrně stručně. Malíř se vrátil do vlasti na podzim 1908, záhy po císařské amnestii. Zastihl tak naživu ještě oba své rodiče – otce Jana a nakrátko i matku Kateřinu, rozenou Jelínkovou (1834–1909). Po návratu se Dědina s rodinou usadil v Nymburce, který se nacházel v blízkosti rodných Strak a se kterým ho pojily také příbuzenské vazby. V roce 1913 se přestěhoval do Prahy, takže se mohl zapojit do výtvarného života a navázat kontakty s řadou umělců i dalších osobností. Usadil se v tehdejší Praze VII (Holešovice-Bubny), čp. 1078 (Dobrovského ulice). I po přestěhování do Prahy si ponechal domovskou příslušnost ve Strakách. Po smrti své manželky Jeanne se Dědina trvale usadil v Tatobitech v Českém ráji, kde také ve věku 84 let zemřel.

Ve druhé, obsáhlejší části publikace A. Semrádová přiblížila Dědinovo malířské dílo. Pozornost věnovala jak Dědinově tvorbě z jeho nejúspěšnějšího a nejocetovanějšího pařížského období (1895–1908), tak i jeho pozdější tvorbě. Podle autorčina názoru se Dědina po návratu do vlasti vyprofiloval především jako malíř tradičních forem a duchovního světa. Ve zvláštních kapitolách Semrádová probrala Dědinovy

kresby a skici i jeho časopisecké a knižní ilustrace. Dále podala charakteristiku Dědinovy plakátové tvorby, s níž započal po vzoru svého přítele Alfonse Muchy již na přelomu století v Paříži a pokračoval v ní i po návratu do Čech.

Autorka záslužně připomněla také Dědinův (žel, přesně neurčitelný podíl) na malířské výzdobě Petit Palais a kopule hlavního divadelního sálu Comédie Français v Paříži. Prověření by si možná zasloužila datace Dědinova návrhu interiéru kavárny Slavia do 20. let 20. století (s. 51). Přinejmenším je třeba vyloučit, že tento návrh vznikl v souvislosti s přestavbou kavárny Slavia, kterou uskutečnil v letech 1932–1933 Dědinův bratranec Václav („Venda“) Fišer (1879–1966). Ten udržoval kontakty s Dědinou a s jeho rodinou přinejmenším do poloviny 50. let. V obsáhlé podkapitole Semrádová přiblížila Dědinovy práce na církevní zakázky a zdůraznila vzrůstající úlohu náboženských témat v malířově tvorbě v posledních dekádách jeho životní pouti. Právě v pozdní, nábožensky zaměřené tvorbě hledá autorka jednu z odpovědí na otázku, proč J. Dědina upadl v desetiletích po své smrti a v okolnostech netolerantního ateistického státu do značné míry v zapomnění. Krátce se dotkla také Dědinovy literární tvorby, která se neomezovala pouze na publicistické a memoárové texty, nýbrž byla také výrazem hlubších literárních a filozofických ambicí.

Závěrečný soupis pramenů a literatury ukazuje na dvě výrazná pozitiva práce, které je třeba na tomto místě zvláště vyzvednout: Semrádové se záslužně podařilo vedle Dědinových vlastních publikovaných prací shromáždit také značně rozptýlené tituly odborné a publicistické literatury o J. Dědinovi z posledního více než půlstoletí. Při zpracování Dědinových životních osudů, zejména pařížského období, se mohla autorka opírat o výzkumy, které uskutečnila Petra Morvayová a zpracovala je v kvalitní a materiálově i faktograficky cenné diplomové práci obhájené v roce 2005 na ústecké Univerzitě Jana Evangelisty Purkyně. Také pramenný výzkum A. Semrádové byl velmi rozsáhlý: Vedle archivního materiálu, zejména Dědinovy pozůstalosti v archivu Národní galerie v Praze, vycházela litoměřická kunsthistorička i z Dědinových nepublikovaných rukopisů a deníků, které jí poskytla Dědinova rodina.

V publikaci lze zaznamenat jen několik málo faktografických nepřesností. Dvě z nich vycházejí do značné míry z mé exkluzivní faktografické znalosti: Na s. 17 není „*portrét neznámých manželů*“, nýbrž portréty mého prapradědečka Jindřicha Fišera staršího (1840–1913) a mé praprababičky Alžběty, rozené Jelínkové (1847–1914), tedy strýce a tety Jana Dědiny. Tyto obrazy patří do série dvojic portrétů, které si nechali Jindřich a Alžběta Fišerovi namalovat pro svých devět žijících dětí (nebo přinejmenším pro většinu z nich). Podle informace současné majitelky byl původním vlastníkem otištěné dvojice portrétů manželů Fišerových jejich již zmíněný syn Václav Fišer, který je krátce před emigrací do Kanady v polovině 50. let prodal zeti J. Dědinu. Právě Jindřich Fišer st. byl také oním „*statkářem Fišerem ze Starých Benátek*“ (s. 9). Není mi známo, že by J. Dědina pracoval pro rodinu J. Fišera st. už před odchodem do Paříže, tedy v první polovině 90. let 19. století. Dvojice portrétů

manželů Fišerových pochází z roku 1911. Další mně známé Dědinovy práce pro Fišerovu rodinu vznikly až v první polovině 20. let. V tomto případě se jedná o čtyři položky: kresbu a portrét v životní velikosti Fišerovy dcery Jindřišky, provdané Kreuzové (1878–1966), mé prababičky a zároveň Dědinovy sestřenice, a dále o portréty v životní velikosti Fišerových vnuček Jindřišky („Jetty“) Kreuzové, později provdané Příhodové (1905–1982) a Kristy Kreuzové, později provdané Beránkové (1912–1984).

Jedna faktografická chyba se týká biografie Jana Dědiny. Nahlédnutí do příslušné karty pražské konskripce (soupisu obyvatelstva) prozradí, že se J. Dědina přistěhoval do Prahy a na výše uvedenou adresu v Holešovicích již v roce 1913. Na té samé konskripční kartě je chybně uveden rok Dědinova sňatku 1898.¹ Karta uvádí jako místo sňatku městský obvod Paříž XIV, kde leží i Montparnasse.² Přesnější údaj o místě sňatku v tomto obvodu je uveden v nymburské matrice sňatků z roku 1909.³ Montparnasse byl sice již v 90. letech 19. století domovem řady umělců, včetně Alfonse Muchy, avšak jako umělecká čtvrť se výrazně vyprofiloval až těsně před první světovou válkou. Na samém počátku 20. století tam Dědina mohl potkat spíše Vladimíra Iljiče Uljanova/Lenina či Lva Davidoviče Bronštejna/Trockého. Údaj o Dědinově přestěhování do Prahy na adresu v Dobrovského ulici potvrzuje také pobyťová přihláška pražského policejního ředitelství. Dědina se v Praze přihlásil 14. srpna 1913 společně s manželkou, dcerou Ludmilou a syny Janem a Luborem. V policejní přihlášce je dále poznámka, že dcera Helena a syn Abel žijí mimo Prahu.⁴ Z toho také vyplývá, že fotografie před domem v Nymburce otištěná na s. 57 recenzované publikace nepochází z roku 1925, nýbrž někdy z let 1910–1912.⁵

Jistým relativním deficitem díla A. Semrádové, daným ovšem jeho převážně uměleckohistorickým zaměřením, je, že se autorka nepokusila o hlubší postižení širších rodinných vazeb, v nichž se J. Dědina pohyboval. Relativně významnými osobnostmi, netoliko uměleckými, byli nejen bratr Václav a několik potomků J. Dědiny,

¹ Podle záznamu z roku 1909 v nymburské římskokatolické matrice oddaných uzavřeli Jan Dědina a Jeanne Marie Anceaux sňatek v Paříži v rue de Montsouris 6 (městský obvod Paříž XIV) dne 12. června 1899 – viz Státní oblastní archiv v Praze, Sbírka matrik, Římskokatolická církev, Nymburk 45 (matrika oddaných z let 1908–1927), fol. 267v–267r. Z nymburského matričního záznamu vyplývá, že se v Paříži jednalo zřejmě o občanský sňatek („anglicky vykonán“). Svazek obou manželů byl tak znovu potvrzen uzavřením římskokatolického sňatku v Nymburce dne 14. srpna 1909 v tamějším chrámu sv. Jiljí. Manželé se přitom museli vykázat vyšším počtem úředních dokumentů a dokladů, než bylo jinak u římskokatolického církevního sňatku obvyklé.

² Archiv hlavního města Prahy, Magistrát hlavního města Prahy, Referát IV. popisní, Soupis pražského obyvatelstva 1830–1910 (1920), Cizí příslušníci, popisní arch z roku 1913 – Jan Dědina.

³ Viz výše pozn. 1.

⁴ Národní archiv, Policejní ředitelství Praha II, evidence obyvatelstva – <http://digi.nacr.cz/prihlasky2/?session=76610a26d92ee6510be66c2ded3d626980c9a3e11b15644b8ae9ec99cd85b534&action=image&record=14> (cit. 10. 3. 2021).

⁵ Za toto upozornění děkuji paní Janě Čablíkové (e-mail ze 17. 2. 2021).

nýbrž i někteří lidé z jeho širší rodiny a příbuzenstva. Semrádová tím ale zároveň nepřímo upozornila na témata a otázky, na něž by se budoucí historické a regionalistické bádání o J. Dědinovi mělo zaměřit.

Práce A. Semrádové je svědomitě zpracovaným odborným dílem a jako celek působí velmi dobrým dojmem. Je třeba vyjádřit naději, že tento záslužný publikační počín uskutečněný s podporou města Nymburka otevírá do budoucnosti prostor k dalšímu širšímu, všestrannějšímu a intenzivnějšímu badatelskému zájmu o osobnost významného a mezinárodně proslulého, nicméně leckdy ještě pozapomínaného českého malíře.

Petr Kreuz

ANOTACE

David EISNER – Jan HERGESELL (eds.),

Čelákovický uličník I. Katastrální území Čelákovice,

Čelákovice, Městské muzeum v Čelákovících 2020, 208 s.,

ISBN 978-80-87187-09-8.

Publikace Čelákovický uličník I. byla sestavena kolektivem autorů – pracovníků i spolupracovníků Městského muzea v Čelákovících. Kniha, tištěná v reprezentativní podobě s pevnou vazbou na kvalitním papíře, je rozdělena do několika částí. Po úvodním slovu ředitele muzea si přečteme stručný historický nástin prostorového vývoje města a jeho nejbližšího okolí. Následuje rozbor uličního názvosloví, jeho specifika a proměny.

Stěžejní (a logicky nejrozsáhlejší částí) je pak samotný *Přehled ulic*, tj. popisy jednotlivých abecedně řazených ulic, z nichž každé je věnována v průměru jedna strana (textu i bohatého obrazového doprovodu dohromady). U každé položky je vysvětlen název, historický vývoj ulice, případně je prezentována zajímavost, která se k ulici váže. Textu tak akorát! Zároveň informační hodnota zůstává vysoká! Každou položku doprovází výřez z mapy Čelákovice se zvýrazněním dané ulice a také hojně historických i současných fotografií. Autoři se snaží poskytnout široké spektrum souvislostí. Zabrousí do oblasti sportu, průmyslu a řemesel, politiky, připomínají významné osobnosti, neopomíjejí ani významné archeologické nálezy.

Uličník je vhodným způsobem ozdrojován. První tři části obsahují klasické odkazy na prameny a literaturu, jejíž soupis vždy následuje po konci konkrétní pasáže. Za správnost údajů v *Přehledu ulic* ručí jednotliví autoři svým jménem (zkratka autora uvedena u každé položky). Autoři čerpali jak z literatury, která je uvedena jako samostatná pátá část po *Přehledu ulic*, tak v případě především mladších údajů lze předpokládat využití též ústních informací a vlastní zkušenosti života a pohybu ve městě. V neposlední řadě ke zdaru knihy přispěly bohaté muzejní fondy. Pomohly nejen při sestavování textů, poskytly i velké množství historických fotografií. Publikaci zakončuje zmiňovaný soupis použité literatury a závěrečné slovo představitelů města.

Název i podtitul uličníku naznačují záměr v započaté práci pokračovat. Zbývá totiž obdobným způsobem pokrýt zbylé katastry spadající pod správu města Čelákovice.

Martin Hůrka

Jan PSOTA a kolektiv, *Pátrání po hrdinech. Regionální publikace obcí ke 100. výročí republiky*, Úvaly, Spolek sousedů 2018, 96 s., ISBN 978-80-270-4318-7.

Ke stému výročí vzniku samostatného Československa vyšla celá řada publikací a uskutečnilo se ještě víc připomínkových akcí. Jedna z publikací, která by neměla ujít pozornosti zájemců o regionální historii, je ta, kterou v roce 2018 vydal Spolek sousedů a která obrací svoji pozornost k obcím Dobročovice, Přišimasy, Zlatá, Třebohostice, Hradešín a městyso Škvorec. Autorský kolektiv tvoří Jan Psota, Oldřich Brázda a Jan Maryška. První myšlenky autorů směřovaly na vytvoření drobného tisku (časopisu), kde by se zhodnotila světová válka a její dopad ve vymezeném regionu. Díky většímu množství historických dokumentů bylo možné vydat téměř stostránkovou publikaci.

Kniha se skládá z teoretičtější úvodní části, tvořené příspěvky k tématu světové války a osobnosti T. G. Masaryka. Autorem úvodní kapitoly o mravním odkazu prezidenta Masaryka je známý popularizátor jeho odkazu spisovatel Zdeněk Mahler, který se však vydání knihy nedožil. Lze se tam například dočíst o růstu cen základních životních potřeb v letech 1914–1920. Na tuto část volně navazuje rozsáhlejší praktická část, tvořená šesti oddíly jednotlivých jmenovaných obcí v abecedním pořádku. Každou z obcí po stručném historickém úvodu pravidelně doprovázejí kapitoly o předválečném a válečném životě v dané obci. Ty jsou obohaceny o citace z obecních kronik, protokolů obecního zastupitelstva nebo deníkových záznamů místního děkana.

Následuje kapitola věnovaná abecedně řazenému seznamu jednotlivých bojovníků, který je skládán heslovitě podle formulářové metody. Závěr oddílu je věnován popisu a zhodnocení památníku obětí světové války. Seznam zachycuje také 26 pozapomenutých obětí války, jejichž jména byla po dohodě s obcemi na památníky doplněna. Při bádání byly využity tištěné Výkazy ztrát a raněných, vydávané v letech 1914–1919, kartotéky a databáze Vojenského historického archivu, databáze Československé obce legionářské, matriční knihy, tištěná pražská a česko-brodská periodika, sbírky Podlipanského muzea v Českém Brodě a rodinné archivy občanů.

Cíle publikace byly velké: za pomoci dochovaných archivních materiálů shrnout dosavadní poznatky o dopadu světové války na regionální a obecní úrovni. Hlavního cíle publikace bylo bezesporu dosaženo: sestavení seznamu bojovníků světové války zohledňující oběti, přeživší, rakouské vojáky i československé legionáře, kteří bojovali ve světové válce.

Velmi zdařilé je i grafické řešení publikace, které odpovídá její popularizační formě a obsahuje opravdu velké množství historických fotografií dokumentujících každodenní i sváteční život v obcích. Knihu lze považovat za důstojné připomenutí

stoletého výročí vzniku republiky a za zdroj základních informací k historii několika středočeských obcí, které si jistě přečte řada zájemců z řad široké veřejnosti.

Martin Dolejský

Václav G. CÍLEK, *Netvořice na přelomu války a míru.*

Příběh vyhnání a vzpomínky na dějiny všedního dne uprostřed Čech,

Praha, Novela bohemika ve spolupráci s Eltsen, a. s.,

a Spolkem rodáků a přátel muzea v Netvořicích 2018, 103 s.,

ISBN 978-80-87683-92-7.

„Druhá světová válka neskončila, jen pokračuje dál svými neviditelnými cestami.“

Netvořický rodák, geolog Václav G. Cílek pojal svou knihu vzpomínek na válečná léta jako kroniku nejen tehdejšího vlastního života, ale i tehdejší Evropy. Autor (narozen 1929) čtenářům sugestivně popisuje útrapy z období, kdy Netvořicko a Sedlčansko bylo mezi lety 1942–1945 nuceně vyklizeno a obsazeno oddíly SS. Po představení rodinného zázemí se Cílek ve vzpomínkách vydává do školního období a popisuje výpomoc v rodinném hospodářství. Studovat odešel na pražské gymnázium, které ho nasměrovalo na další studium přírodních věd. Při svých cestách z rodného kraje do hlavního města vozil příbuzným nedostatkové potraviny.

Plán na vybudování vojenského cvičiště v území ohraničeném Sázavou, Vltavou a tratí Sedlčany–Olbramovice zahrnoval nucené vysídlení 30 000 lidí. Část z původních obyvatel mohla pracovat pro Němce v tzv. SS-Hofech a zajišťovat tak zemědělskou produkci. Tak byla zaměstnána i Cílkova rodina. Nejprve musela přesídlit do Maskovic, později do Nesvačil. Poblíž jejího dočasného domova bylo německé vojenské letiště. Autor vzpomíná i na jeho zničení spojeneckým náletem. Ke konci války se Cílkovi mohli vrátit do Netvořic a postupně dávat dohromady zničené stavení a zarostlá pole. Obcí prošli jak Němci putující do amerického zajetí, tak Rusové, kteří v prázdných domech přespávali. Tábor granátníků v Lešanech se po válce změnil na tábor pro německé zajatce. Autor popisuje, jak si šel vybrat do tábora mladou Němku s dítětem jako pracovní sílu do hospodářství. Rovněž cestování vlakem bylo nebezpečným dobrodružstvím – nálet tzv. kotlářů byl velmi častým důvodem zdržení na železnici.

Po ukončení studií se Cílek věnoval naftové geologii, nuceně také působil u oddílu PTP v Karviné. Od roku 1969 působil v Tanzanii a Mosambiku. V Africe žil dvanáct let.

Autor své vzpomínky sepisoval v letech 2012–2017 a konečnou verzi upravil jeho syn Václav, rovněž geolog, klimatolog a spisovatel. Publikace je provázena obrazovou přílohou s fotografiemi současných Netvořic. Kniha rozhodně patří mezi díla, která obohatí historii regionu.

Veronika Stachurová Kucrová

**Alexandra BLODIGOVÁ – Kateřina MIKULCOVÁ –
Kateřina VOBORSKÁ a kol., 42 hvězd mezi nebem a zemí.
Po stopách židovských autorů Středočeského kraje,**
Kladno, Středočeská vědecká knihovna v Kladně 2020, 160 s.,
ISBN 978-80-85191-55-4.

Středočeská vědecká knihovna v Kladně se rozhodla v roce 2019 připomenout formou výstavy některé židovské autory Středočeského kraje. Součástí projektu byla i o rok později vydaná publikace, jež seznamuje čtenáře s několika desítkami spisovatelů a spisovatelek s židovskými kořeny, kteří žili na území Středočeského kraje od poloviny 19. století do současnosti. Formou krátkých medailonků přináší v tradiční podobě informace o jejich životě a díle, ale mapuje i lokality, kde autoři a jejich rodiny pobývaly. Přináší fotografie domů a ulic, případně i pamětních desek. Kniha tak může sloužit jako literární průvodce Středočeským krajem. Díky knize si mohou čtenáři připomenout jména autorů, kteří jsou dnes už pozapomenutí. Medailon obsahuje i citát z autorova díla, zajímavosti z jeho života a výběrovou bibliografii. Kniha je nejen faktograficky, ale i graficky velmi dobře zpracována.

Popsaných 42 autorů a autorek je řazeno chronologicky do několika kapitol strukturovaných dle generací. První z nich tvořili pro většinu dnešních čtenářů neznámé osobnosti, které se aktivně zapojily do revolučních událostí roku 1848, jako např. Siegfried Kapper. Druhá generační skupina tvořila na přelomu 19. a 20. století a v období první Československé republiky. Nejznámější je zcela určitě František Gellner nebo Otokar Fischer. Třetí generace debutovala ve 30. letech a zažila zvyšující se radikalismus ve společnosti, byla poznamenána perzekucí v době nacistické okupace. Některým autorům se podařilo uprchnout do exilu. V knize jsou zastoupeni např. Věrou Gissingovou nebo Juliem Firtem. Čtvrtou generací jsou oběti holocaustu, mezi nejznámější patří Jiří Orten. Současnému čtenáři budou pravděpodobně nejznámější autoři zastoupení v kapitole přeživších, kde se objevují jména Ota Pavel nebo Jiří Weil. Z autorů tzv. druhé generace přeživších je zastoupena současná populární spisovatelka Irena Dousková, jejíž medailonek tvoří samostatnou kapitolu. Dále následuje kapitola k lokalitám, které jsou řazeny abecedně, a v rámci každého hesla čtenář vždy nalezne odkaz na autora. Pro lepší orientaci lze ocenit, že kniha obsahuje slovník hesel (vysvětlující základní pojmy vztahující se k dějinám židovské komunity – antisemitismus, ghetto, chanuka, judaismus, košer atd.), rejstřík pojmů, jmenný rejstřík a výběrový seznam použité literatury a zdrojů.

Součástí publikace je i šestnáct volně vložených pracovních listů s ukázkami děl autorů a otázkami. Tím se otevírá prostor dalšího využití, v tomto případě pro žáky základních a středních škol nebo zájemcům o židovskou kulturu.

Martin Dolejský

Seznam autorů příspěvků

Mgr. Robert Radim NOVOTNÝ
Státní okresní archiv Kladno

PhDr. Martin DOLEJSKÝ
Městské muzeum v Čelákovících

PhDr. Jiří CHMELENSKÝ
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Praze

Mgr. Martin ŠEJBL, DiS.
Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Praze

Doc. PhDr. Petr KREUZ, Dr.
Archiv hlavního města Prahy

Mgr. Martin HŮRKA
Oblastní muzeum Praha-východ

Mgr. Veronika STACHUROVÁ KUCROVÁ, Ph.D.
Regionální muzeum v Jílovém u Prahy

Pokyny pro autory příspěvků

Sborník přináší poznatky k historii pražského okolí, které je vymezeno územím dnešních okresů Praha-východ, Praha-západ (včetně tzv. Velké Prahy mimo historická pražská města), Kladno a Nymburk. Ve sborníku lze po dohodě publikovat i texty s územním přesahem nebo vymezené jinak než teritoriálně. Sborník sestává z částí studie, materiály, zprávy, literatura a výstavy, studie podléhají recenznímu řízení. Přijímány jsou příspěvky ze všech historických věd. Uveřejněné příspěvky jsou honorovány.

Termíny a způsob odevzdávání příspěvků

Sborník vychází 2× ročně. Uzávěrka prvního čísla je 31. prosince, uzávěrka druhého čísla 31. května. Rukopisy se zasílají v elektronické podobě na e-mailovou adresu: karin.patrova@soapraha.cz, nebo poštou na adresu: Státní okresní archiv Praha-západ, Pražská 728, 252 29 Dobřichovice. Příspěvky lze rovněž po domluvě předat jinému členu redakční rady. Odevzdané příspěvky a poskytnuté podklady se vrací zpět jen na základě vyžádání autora. Redakce žádá autory o uvedení doručovací adresy.

Požadavky vůči autorům příspěvků

Rozsah příspěvku do rubrik studie by neměl přesáhnout 70 normostran (1800 znaků včetně mezer na normostranu), u materiálů 30 normostran, u recenzí 6 normostran, u anotací 2 normostrany a u zpráv 10 normostran. Součástí příspěvku do rubrik studie nebo materiály je povinně krátký abstrakt postihující cíl (příp. výsledek) práce a seznam klíčových slov. Překlad do cizího jazyka zajišťuje redakce. Svolení k publikování, je-li ho zapotřebí (především u reprodukcí), si obstarávají zásadně autoři příspěvků. Tato svolení je třeba dodat do redakce společně s příspěvkem. Texty se předávají ve formátu doc, docx, rtf příp. odt, veškeré netextové části příspěvku (obrázky, tabulky, grafy apod.) v samostatných souborech. Obrazové přílohy se předávají v nejvyšší dostupné kvalitě (v minimální velikosti 800 × 1200 bodů, maximálně však 3000 × 4000 bodů), ve formátu JPG, případně TIFF. U obrazových příloh musí být přesně uveden zdroj a krátký popis. Konečný výběr obrazového materiálu je na uvážení redakce.

Způsob citací v poznámkovém aparátu

Při citacích v poznámkovém aparátu se postupuje podle vzoru Českého časopisu historického, případně na základě dohody redakce s autorem (např. u archeologických textů) dle jiného vzoru. Poznámkový aparát se standardně umísťuje na konci strany. Citace z archivního materiálu musí být co nejpřesnější, uvádí se vždy název a místo archivu, název fondu či sbírky a bližší určení (signatura, číslo knihy, inventurní číslo, folio).

Ukázky citací:

Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 1985, s. 250.

Karel MALÝ, *Der böhmische Beitrag zum Modell des europäischen Absolutismus*, in: Gerhard Köbler – Hermann Nehlsen (Hg.), *Wirkungen europäischer Rechtskultur*, München 1997, s. 695–705.

Karel DOSKOČIL (ed.), *Berní rula, 2. Popis Čech r. 1654*, Praha 1954.

Pavel BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe osvěcenského absolutismu v habsburské monarchii*, *Československý časopis historický* 29, 1981, s. 879–905.

P. BĚLINA, *Teoretické kořeny a státní praxe*, s. 890. (opakovaná citace) TAMTÉŽ, s. 172 (odkaz k titulu citovanému v předchozí citaci).

V případě opakované citace téhož časopisu, edice, fondu apod. je vhodné uvádět jen jejich zkratku, ta však musí být uvedena v závorce již při první citaci.

Další pokyny

Zkratky a zkratková slova v hlavním textu příspěvku se rozepisují. V hlavním textu příspěvku není dovoleno užívat jakýkoliv způsob grafického zvýrazňování vyjma tučného písma u nadpisů a kurzívy (podtrhávání, velikost písma, prokládání znaků apod.).

Studie a zprávy

Historický sborník pražského okolí

ročník 9/1

2021

Vydali:

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Kladno,
Severní 3127, 272 04 Kladno, e-mail: soka-kladno@soapraha.cz

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Nymburk,
Zámecká 6/13, p. s. 11, 289 22 Lysá nad Labem, e-mail: soka-nymburk@soapraha.cz

Státní oblastní archiv v Praze – Státní okresní archiv Praha-východ
a Státní okresní archiv Praha-západ,
Pražská 728, 252 29 Dobřichovice, e-mail: soka-praha.zapad@soapraha.cz;

Oblastní muzeum Praha-východ,
Masarykovo nám. 97, 250 01 Brandýs nad Labem – Stará Boleslav,
e-mail: info@ompv.cz;

Regionální muzeum v Jílovém u Prahy,
Masarykovo náměstí 16, 254 01 Jílové u Prahy, e-mail: info@muzeumjilove.cz;

Městské muzeum v Čelákovících,
Na Hrádku 464, 250 88 Čelákovice, e-mail: info@celmuz.cz.

Vědecká rada:

PhDr. Daniel Doležal, Ph.D.; Doc. PhDr. Martin Franc, Ph.D.; Mgr. Jan Hrdina, Ph.D.;
Mgr. Jan Kypta, Ph. D.; PhDr. Karin Pátrová, Ph.D.; Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Robert Šimůnek, Ph.D., DSc.

Výkonná redakce:

PhDr. Martin Dolejský; Mgr. Martin Hůrka; PhDr. Karel Koucký;
PhDr. Karin Pátrová, Ph.D. (vedoucí redaktorka); Mgr. Veronika Stachurová Kucrová, Ph.D.;
PhDr. Jaroslav Šulc; Mgr. Igor Votoupal.

Překlady: Ing. Mgr. Michaela Buchtelová.

Časopis vychází 2× ročně, distribuci zajišťují vydavatelé.

Grafická úprava a tisk: ASTRON print, s. r. o., 2021.

Náklad: 500 ks.

Rok vydání: 2021.

ISSN 1805-3874
evidenční číslo MK ČR: E 23730

Přehled dosud vydaných ročníků časopisu Studie a zprávy. Historický sborník pražského okolí (studie a materiály)

Ročník 1/2011

STUDIE: Gregorovičová Eva, Z Florencie do Brandýsa. Příchod toskánských Habsburků na brandýské panství; Šejbl Jan, Exotika z Černošic. Cestovatel a spisovatel A. V. Novák; Tůmová Petra, Sídliště Odolena Voda 1952–1964. Socialistický realismus a organizace výstavby sídlištních celků; Šoukal Jiří, Chataření a chalupaření v období 50. a 60. let; Topinka Jiří, K počátkům těžby železné rudy v Nučicích; Šámal Martin, Vznik Velké Zbraslavi; Michálek Ivan, Vývoj farní struktury chlumínského děkanátu v době předhusitské a husitské; Boubín Jiří, Samosprávný okres smíchovský v díle Rudolfa Wunše;

MATERIÁLY: Koblasa Pavel, Tachlovické panství v držení rakouských císařů; Krákora Tomáš, Soupis archivních pramenů ke studiu dějin Židů ve Statním okresním archivu Praha-západ.

Ročník 2/2012

STUDIE: Pátrová Karin, Panenské Břežany – jedno z hospodářských center kláštera sv. Jiří na Pražském hradě; Šmíd Petr, Sexuální delikty před městským hrdelním soudem v Brandýse nad Labem na přelomu 17. a 18. století; Kucrová Veronika, Přírodní prostor Libře a okolí v raném novověku (lokální mikrosonda); Císařová Smítková Alena, Zbraslavsko v matričních zápisech z let 1651–1800. Demografická sonda se zřetelem k obci Lahovice; Kovaříková Lenka, Regulace vodních toků na brandýském panství ve vzájemné korespondenci Leopolda II. a Alessandra Manettiho; Hůrka Martin, Vyšehořovice a voda. Nerealizovaná stavba mlýna, neznámý rybník a obecné vodní poměry v historii obce; Pinkerová Helena, Proměna tradiční velkoobchůzky v obci Nová Ves u Prahy od čtyřicátých let 20. století do počátku 21. století;

MATERIÁLY: Plavec Michal, Francouzští vzduchoplavci během Jubilejní výstavy v roce 1891. Několik poznámek k přistání balonů v dnešním okrese Praha-východ; Kuprová Renata, Podoba rustikální zástavby panství Škvorec v 18. století; Špaček Jaroslav, Náhrobní kámen Filipa Rotcimera ve Staré Boleslavi; Loch Jan, Z heraldiky lesních a hospodářských úředníků panství Brandýs nad Labem na přelomu 16. a 17. století.

Ročník 3/2013

STUDIE: Oulík Jan, Znaky donátorů na obrazech svatováclavského cyklu v bazilice sv. Václava ve Staré Boleslavi; Zborníková Tereza, Epitafní oltáře Smiřických v Kostelci nad Černými lesy; Hůrka Martin, Veřejný notář a klerik Budislav Havlův z Vyšehořovic (* před cca 1310 – † 1368); Šimek Jan, Náklady na činnost říčanského hrdelního soudu v letech 1667–1757; Hůrka Martin, Delikt „Religionsstörung“ na panstvích Kounice a Kostelec nad Černými lesy od osmdesátých let 18. století do poloviny 19. století; Jirák Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna v revírech Lesního úřadu Nové dvory; Gregorovičová Eva, Životní kruh. Rodinné události toskánské linie habsbursko-lotrinského rodu na panství Brandýs nad Labem v letech 1861–1866; Pátra Milan, Spolková sociálně-zdravotní péče na příkladu okresu Brandýs nad Labem v letech 1939–1945; Plavec Michal, Letecká bitva o Bílé sobotě 1945. Nové pohledy z českých i zahraničních archivů;

MATERIÁLY: Jásek Jaroslav, Káranská vodárna slouží sto let; Králík Jan, Ke kořenům hudebního rodu Bendů; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Baumanovy; Koblasa Pavel, Vinořské panství v majetku Černínů z Chudenic.

Ročník 4/2014

STUDIE: Žilková Markéta, Nástěnné malby kostelů farnosti Říčany u Prahy; Pátrová Karin, Pod ochranou svatých. Patroni sakrálních míst i profánních řemesel v Brandýse nad Labem – Staré Boleslavi; Sládeček Petr, Mezi barokem a českou novorenesancí. Přestavba kostela Nanebevzetí Panny Marie v Klecanech; Šimek Rudolf, Barokní vodní mlýny v Chotči, Mnichovicích a Středoklukách; Mrvík Vladimír Jakub, Odhad statku Komorce z roku 1586 jako pramen pro poznání hospodářského zázemí nižší šlechty v raném novověku; Kucrová Veronika, Vývoj panství Dolní Břežany ve středověku a raném novověku; Kyselová Eva, Viktor Šulc – režisér národných divadel?;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Dva nové prameny k podobě románsko-gotického kostela sv. Martina ve Vyšehořovicích; Hůrka Martin, Pískovcové hřbitovní náhrobky na širším Čelákovicku z 19. a 20. století; Janík Vlastislav, Příběh rodiny Starých; Plavec Michal, Sovětští letci proti turbínám z Ruzyně; Stříbrná Anežka, František Štverák, farář ve Chvalech, odpůrce a vězeň nacismu i komunismu.

Ročník 5/2015

STUDIE: Čechura Jaroslav – Smitková Kateřina, Třicátnice. Sexuální chování žen „středního věku“ na Třeboňsku a Mělnicku v první polovině 18. století; Vrchotická Hana, Zločin a trest ve školních lavicích. Mravy žáků obecných škol z pohledu poznámek ve třídních výkazech na území školních okresů Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1850–1927; Zámečník Roman, Americká krajinářská tvorba ve středních

Čechách: letní sídlo Františka Schnöblinga ve Strančicích; Fišerová Hana, Marie Fischerová-Kvěchová jako významná osobnost města Černošice; Bárta Milan, Nástin organizace a činnosti Vlajky na Kladensku 1939–1943; Kmoch Pavel, Novodobé komunální znaky a vlajky v okrese Praha-východ; Gregorovičová Eva, Po stopách Ludvíka Salvátora Toskánského v Čechách. Archivní, ikonografické a knihovní prameny k arcivévodovu životu a dílu v paměťových a kulturních institucích v Praze;

MATERIÁLY: Mrvík Vladimír Jakub – Psota Jan ml., Neznámý hamfestní dvůr (čp. 5) v Limuzích – příspěvek k poznání sociálních a rodinných vazeb lokálních elit v raném novověku; Hůrka Martin, Stav kounického panství v zimě 1635–1636. Edice prameny k třicetileté válce; Dolejský Martin, Život a odbojová činnost Václava Grafnettera.

Ročník 6/2016

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Barokní škapulířové bratrstvo v Českém Brodě a analýza jeho členů; Burantová Anna – Vrchotická Hana, Lepší malá pomoc nežli velká nemoc. Zdravotní stav žáků a prevence vzniku infekčních chorob na obecných školách ve školních okresech Karlín a Brandýs nad Labem v letech 1886–1927; Jirák Matouš, Jubilejní památníky knížete Jana II. z Lichtenštejna a císařská výsadba na Černokostelecku; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovících a okolí (1. část); Líbal Patrik, Senohraby – letovisko mezi Itálií a Švýcarskem aneb pláně, role, kaňony; Ottomanská Stanislava – Steinová Šárka, Josef Miniberger – projektant soukromých zahrad širokého pražského okolí;

MATERIÁLY: Waage Vladimír, Okrašlovací spolky v okolí Prahy; Hůrka Martin, Náboženská výuka ve věznicích počátku 19. století na příkladu register vězeňského kaplana z let 1820–1822; Dolejský Martin, Retribuce v okrese Brandýs nad Labem v oficiálních dokumentech; Dolejský Martin, Květnové volby roku 1946 v okrese Brandýs nad Labem.

Ročník 7/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Socio-ekonomická a topografická analýza barokních Čelákovíc; Psota Jan, Dějiny neznámého svobodnického dvora v Břežanech II; Hudeček Karel, Architekt Konstantin Sax (1874–1927) a jeho dílo v Čelákovících a okolí (dokončení); Dolejský Martin, Životní osudy levicového politika Karla Mestka (1907–1994);

MATERIÁLY: Tihelka Erik, Skalní výklenky U Kamenného stolu ve Vinoři – pozůstatky po chovu včel?; Dolejský Martin, Socha Antonína Švehly v Čelákovících.

Ročník 7/2

STUDIE: Fabini Pavel, K volební praxi na Smíchovsku na přelomu 19. a 20. století; Matějček Petr, „Akce zámky“. Dětské ozdravovny zřízené v Olešovicích, Kamenici, Lojovicích, ve Štíříně a v Ládví mezi lety 1945–1947; Pátrová Karin, Vražda u Větrušic v roce 1674 a postih kriminality na církevních statcích severně od Prahy; Stachurová Kucrová Veronika – Vizner Jan – Vondrová Hana, Zaniklá sídla Hornopožárského polesí;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, Rukopisné přípisky v Kalendáři historickém Daniela Adama z Veleslavína uloženém v Muzeu Říčany; Buchtele Pavel, Legionáři okresu Praha-západ v bitvě u Zborova.

Ročník 8/1

STUDIE: Mrvík Vladimír Jakub, Z rytířů sedláky – ze sedláků rytíři. Obec Třebovle (okres Kolín) a místní nižší šlechta v raném novověku; Svoboda Stanislav, Nymburské a dolnoslezské hřbitovy, komparace modelových lokalit v období novověku; Pátra Milan, Prostituce za první republiky v Brandýse nad Labem;

MATERIÁLY: Dolejský Martin, „*Jsem dychtiv činů.*“ Vzpomínky Karla Nekováře na květnové povstání roku 1945 v Praze; Votoupal Igor, Archivní fond Rodinný archiv Brzorádů, Nymburk, 1778–1872.

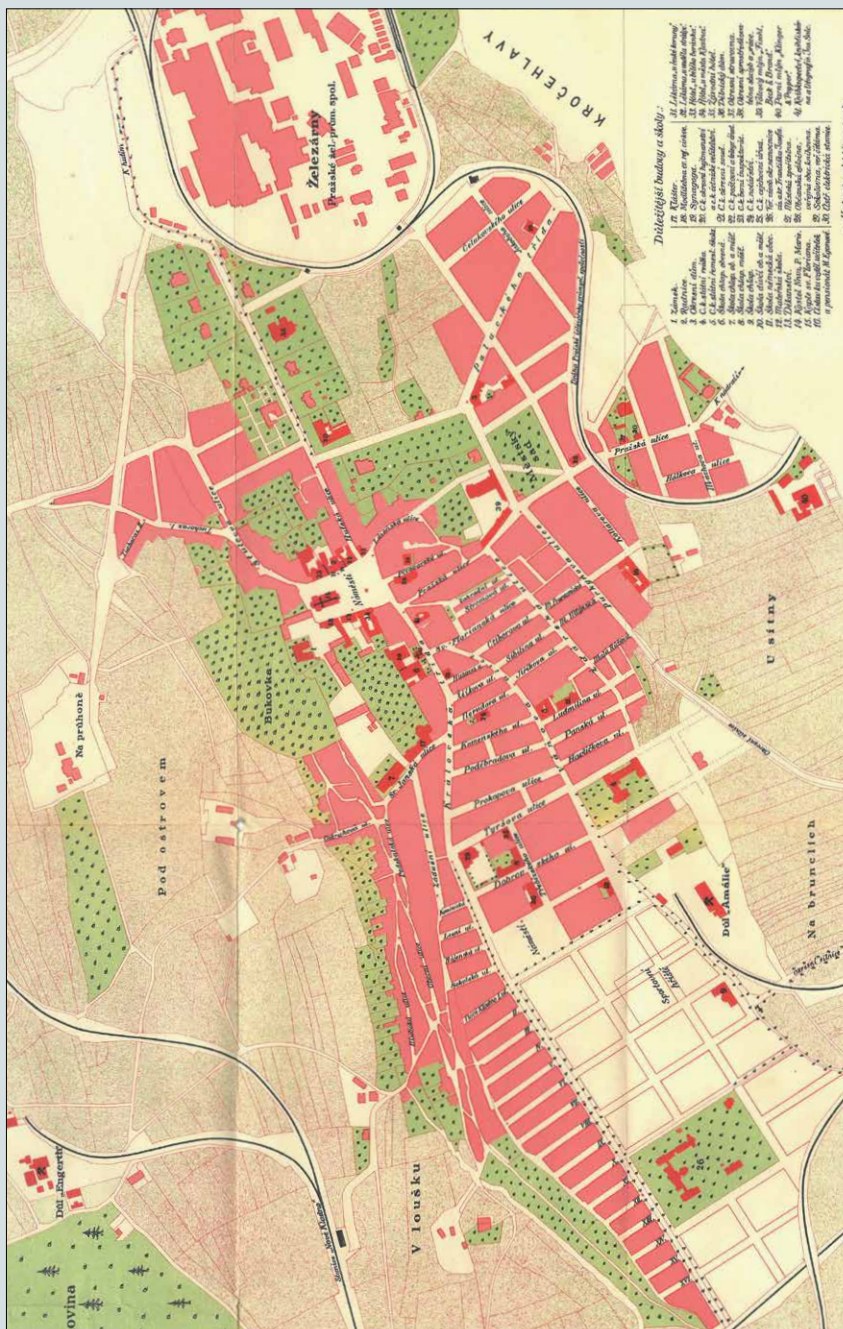
Ročník 8/2

STUDIE: Pátrová Karin, Živnostenská společenstva bývalého okresu Jílové (1860–1947); Dolejský Martin, Komunistická strana Československa v okrese Brandýs nad Labem (1921–1938) – 1. část; Kasík Stanislav, Znak města Brandýsa nad Labem – Staré Boleslavi;

MATERIÁLY: Hůrka Martin, K hospodářským vazbám Vykáně na břístevský vrchnostenský dvůr ve středověku.

Časopisy lze zakoupit u některého z vydavatelů: Státní okresní archiv Praha-západ se sídlem v Dobřichovicích; Státní okresní archiv Nymburk se sídlem v Lysé nad Labem; Státní okresní archiv Kladno; Oblastní muzeum Praha-východ; Regionální muzeum v Jílovém u Prahy; Městské muzeum v Čelákovících.

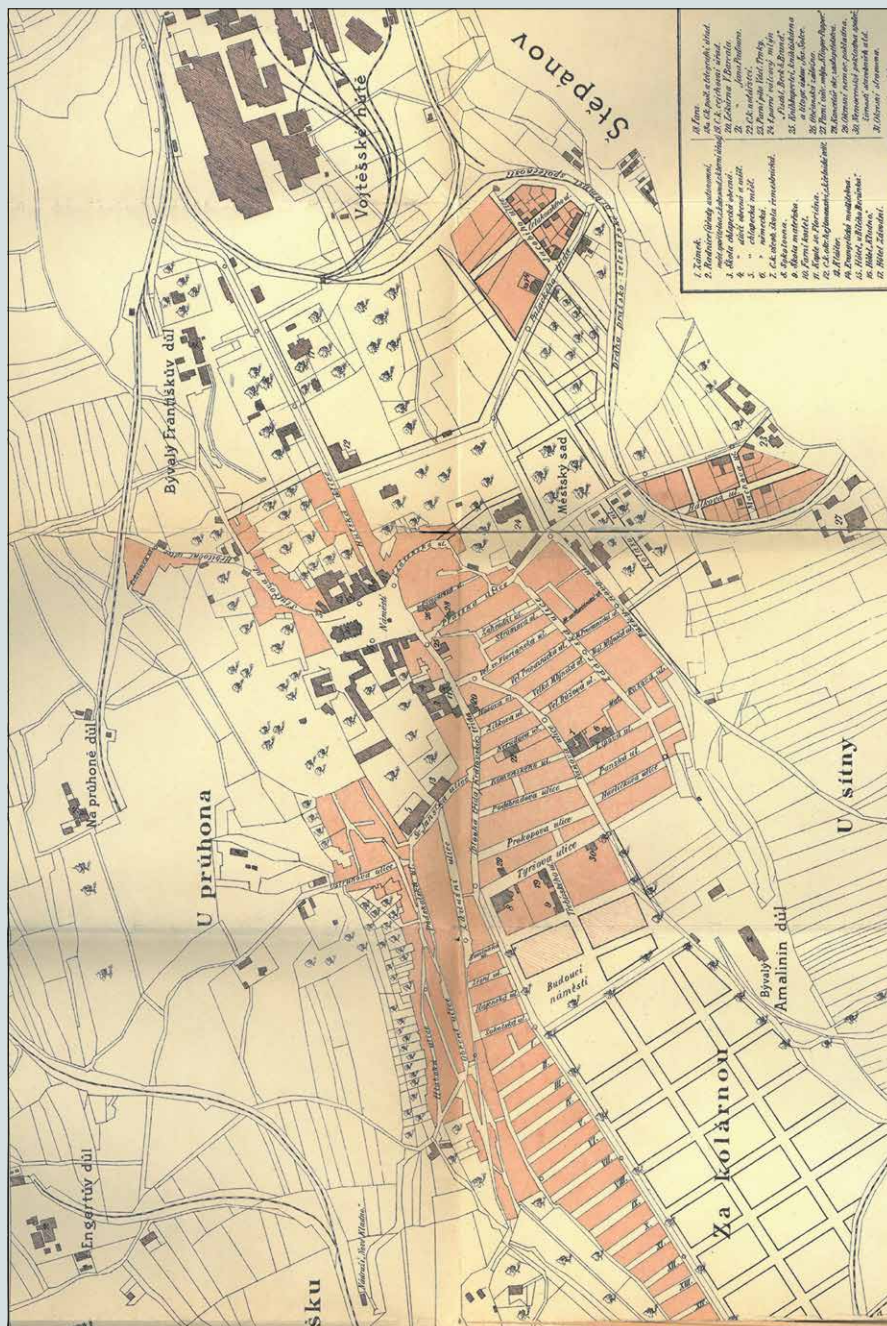
Obrazová příloha ke studii Roberta R. Novotného Německé menšinové školy v Kladně

Německá obecná škola v Ludmiline ulici (č. 11)
na plánu města Kladna kolem roku 1910 (v měřítku 1 : 5 760)

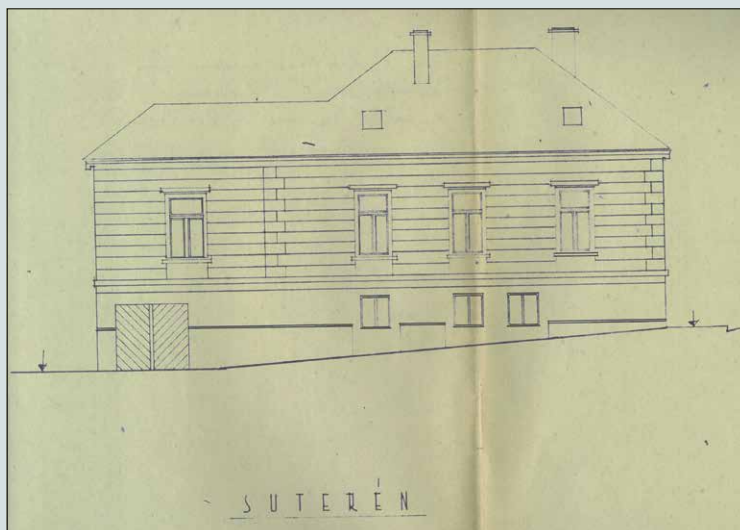
SOKA Kladno

Obrazová příloha ke studii Roberta R. Novotného Německé menšinové školy v Kladně

Německá obecní škola (č. 6) na plánu města Kladna z roku 1898
Václav VESELÝ, Adresář královského horního města Kladna, Kladno 1898
(plán v měřítku 1 : 5 760)

**Obrazová příloha ke studii Roberta R. Novotného
Německé menšinové školy v Kladně**

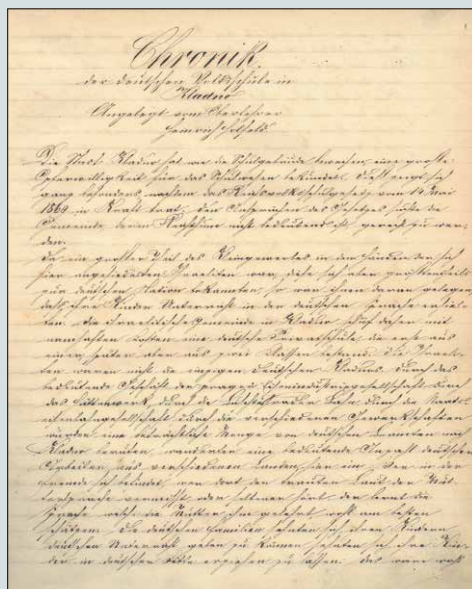

**Kladno čp. 209, sídlo části německé obecné školy v letech 1879–1882,
na plánu pro přístavbu pokojů z roku 1935**
SOkA Kladno, Berní správa Kladno

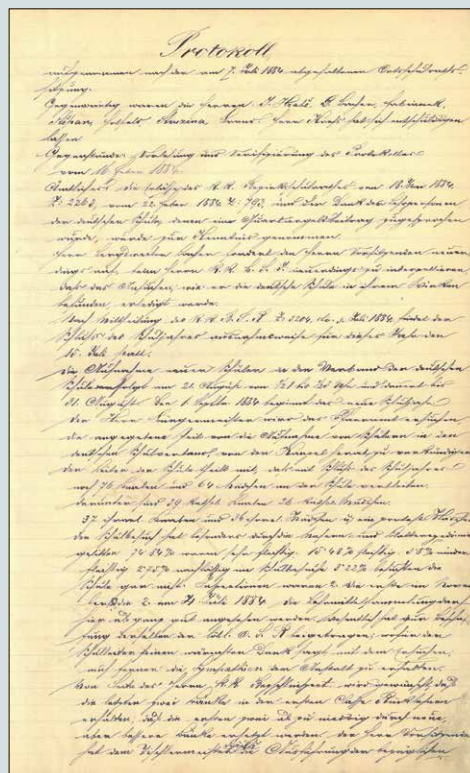

Budova německé obecné školy čp. 1155 na horizontu Ludmiliny ulice vpravo
Kladno – stavebně historický průzkum vybrané části území. Fotodokumentace
(foto J. Binko), Státní ústav pro rekonstrukci památkových měst a objektů, Praha 1979

Obrazová příloha ke studii Roberta R. Novotného Německé menšinové školy v Kladně

Chronik der deutschen Volksschule in Kladno, 1878–1923
SOKA Kladno, Obecná škola německá
Kladno, ukn 1

Protokolle Ortsschulausschuss
SOKA Kladno, Místní školní výbor
německý Kladno, ukn 1

1885

Katalog

über den

Schulbesuch und Fortgang

von

Schüler der 4. Volksschule

am 10.

Volksschule

in

Sladno

Schuljahr 1887/88

Deram der Ausstellung

1. Schulbesuch 1887/88

II. 1888

III. 1889

IV. 1890

Zusatz-Form.					
Nr.	1.	2.	3.	4.	5.
1. Schulbesuch	1887/88	1888	1889	1890	1891
2. Schulbesuch	1887/88	1888	1889	1890	1891
3. Schulbesuch	1887/88	1888	1889	1890	1891
4. Schulbesuch	1887/88	1888	1889	1890	1891
5. Schulbesuch	1887/88	1888	1889	1890	1891

SOkA Kladno, Obecná škola německá
Kladno, ukn 26

[illegible]

SOkA Kladno, Obecná škola německá
Kladno, ukn 26

Nr. des Journal. N. 734

Katalog
über den
Schulbesuch und Fortgang
in der 4. Klasse
der 1822 klassigten
allgemeinen Volksschule
in Kladno.
Schuljahr 1902/3.
Datum der Ausstellung
der 1. Schulinspekt. H. (Hochl. H.).
II. „ „ p. z.
III. „ „ h. s.
IV. „ „ t. z.
Der bei Schule: Unterschriften: Die übrigen Schreiber:
Rud. Richterbach

Vertriebsort für Vervielfältigte: Döhring — Post Nr. 20, Stad. S. A. — 2. E. Schönbach-Verlag in Prag.

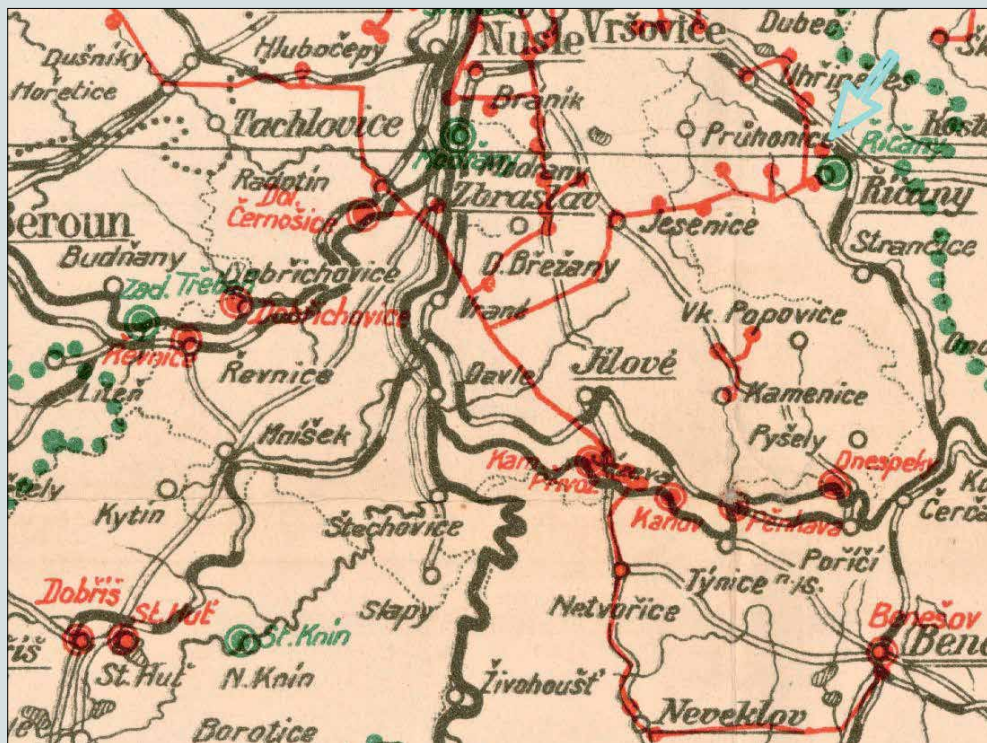
	P. Schüler	Der Herrero	Der Sanktstufeger	P. Schüler
geb	1) Herrero	1) Herr und Herrero		1) in der Stadt abgemessen
Sta	2) Herrero	2) Herr		2) Herr
	3) Herr und Herrero	3) Herr		3) Herr
	4) Herr und Herrero	4) Herr		4) Herr
	5) Herr und Herrero	5) Herr		5) Herr
	6) Herr und Herrero	6) Herr		6) Herr
	7) Herr und Herrero	7) Herr		7) Herr
	8) Herr und Herrero	8) Herr		8) Herr
	9) Herr und Herrero	9) Herr		9) Herr
	10) Herr und Herrero	10) Herr		10) Herr
	11) Herr und Herrero	11) Herr		11) Herr
	12) Herr und Herrero	12) Herr		12) Herr
	13) Herr und Herrero	13) Herr		13) Herr
	14) Herr und Herrero	14) Herr		14) Herr
	15) Herr und Herrero	15) Herr		15) Herr
	16) Herr und Herrero	16) Herr		16) Herr
	17) Herr und Herrero	17) Herr		17) Herr
	18) Herr und Herrero	18) Herr		18) Herr
	19) Herr und Herrero	19) Herr		19) Herr
	20) Herr und Herrero	20) Herr		20) Herr
	21) Herr und Herrero	21) Herr		21) Herr
	22) Herr und Herrero	22) Herr		22) Herr
	23) Herr und Herrero	23) Herr		23) Herr
	24) Herr und Herrero	24) Herr		24) Herr
	25) Herr und Herrero	25) Herr		25) Herr
	26) Herr und Herrero	26) Herr		26) Herr
	27) Herr und Herrero	27) Herr		27) Herr
	28) Herr und Herrero	28) Herr		28) Herr
	29) Herr und Herrero	29) Herr		29) Herr
	30) Herr und Herrero	30) Herr		30) Herr
	31) Herr und Herrero	31) Herr		31) Herr
	32) Herr und Herrero	32) Herr		32) Herr
	33) Herr und Herrero	33) Herr		33) Herr
	34) Herr und Herrero	34) Herr		34) Herr
	35) Herr und Herrero	35) Herr		35) Herr
	36) Herr und Herrero	36) Herr		36) Herr
	37) Herr und Herrero	37) Herr		37) Herr
	38) Herr und Herrero	38) Herr		38) Herr
	39) Herr und Herrero	39) Herr		39) Herr
	40) Herr und Herrero	40) Herr		40) Herr
	41) Herr und Herrero	41) Herr		41) Herr
	42) Herr und Herrero	42) Herr		42) Herr
	43) Herr und Herrero	43) Herr		43) Herr
	44) Herr und Herrero	44) Herr		44) Herr
	45) Herr und Herrero	45) Herr		45) Herr
	46) Herr und Herrero	46) Herr		46) Herr
	47) Herr und Herrero	47) Herr		47) Herr
	48) Herr und Herrero	48) Herr		48) Herr
	49) Herr und Herrero	49) Herr		49) Herr
	50) Herr und Herrero	50) Herr		50) Herr
	51) Herr und Herrero	51) Herr		51) Herr
	52) Herr und Herrero	52) Herr		52) Herr
	53) Herr und Herrero	53) Herr		53) Herr
	54) Herr und Herrero	54) Herr		54) Herr
	55) Herr und Herrero	55) Herr		55) Herr
	56) Herr und Herrero	56) Herr		56) Herr
	57) Herr und Herrero	57) Herr		57) Herr
	58) Herr und Herrero	58) Herr		58) Herr
	59) Herr und Herrero	59) Herr		59) Herr
	60) Herr und Herrero	60) Herr		60) Herr
	61) Herr und Herrero	61) Herr		61) Herr
	62) Herr und Herrero	62) Herr		62) Herr
	63) Herr und Herrero	63) Herr		63) Herr
	64) Herr und Herrero	64) Herr		64) Herr
	65) Herr und Herrero	65) Herr		65) Herr
	66) Herr und Herrero	66) Herr		66) Herr
	67) Herr und Herrero	67) Herr		67) Herr
	68) Herr und Herrero	68) Herr		68) Herr
	69) Herr und Herrero	69) Herr		69) Herr
	70) Herr und Herrero	70) Herr		70) Herr
	71) Herr und Herrero	71) Herr		71) Herr
	72) Herr und Herrero	72) Herr		72) Herr
	73) Herr und Herrero	73) Herr		73) Herr
	74) Herr und Herrero	74) Herr		74) Herr
	75) Herr und Herrero	75) Herr		75) Herr
	76) Herr und Herrero	76) Herr		76) Herr
	77) Herr und Herrero	77) Herr		77) Herr
	78) Herr und Herrero	78) Herr		78) Herr
	79) Herr und Herrero	79) Herr		79) Herr
	80) Herr und Herrero	80) Herr		80) Herr
	81) Herr und Herrero	81) Herr		81) Herr
	82) Herr und Herrero	82) Herr		82) Herr
	83) Herr und Herrero	83) Herr		83) Herr
	84) Herr und Herrero	84) Herr		84) Herr
	85) Herr und Herrero	85) Herr		85) Herr
	86) Herr und Herrero	86) Herr		86) Herr
	87) Herr und Herrero	87) Herr		87) Herr
	88) Herr und Herrero	88) Herr		88) Herr
	89) Herr und Herrero	89) Herr		89) Herr
	90) Herr und Herrero	90) Herr		90) Herr
	91) Herr und Herrero	91) Herr		91) Herr
	92) Herr und Herrero	92) Herr		92) Herr
</				

SOkA Kladno, Obecná škola německá
Kladno, ukn 2

Razítko německé školy v Kladně
SOka Kladno, Místní školní výbor
německý Kladno

**Obrazová příloha ke studii Jiřího Chmelenského – Martina Šejbla
Elektrárenský svaz středočeských okresů v Praze
na příkladu distribuční trafostanice v Nedvěži**

**Výřez z mapy elektráren,
zachycující zásobované území ESSO Praha k roku 1924**

Viditelná je jihovýchodní část okružní linky, která tehdy končila u Uhříněvsi,
šipkou je zvýrazněná trafostanice v Nedvěži.

Josef TOMÁNEK, *Mapa elektráren republiky Československé*, Praha 1924

**Obrazová příloha ke studii Jiřího Chmelenského – Martina Šejbla
Elektrárenský svaz středočeských okresů v Praze
na příkladu distribuční trafostanice v Nedvězi**

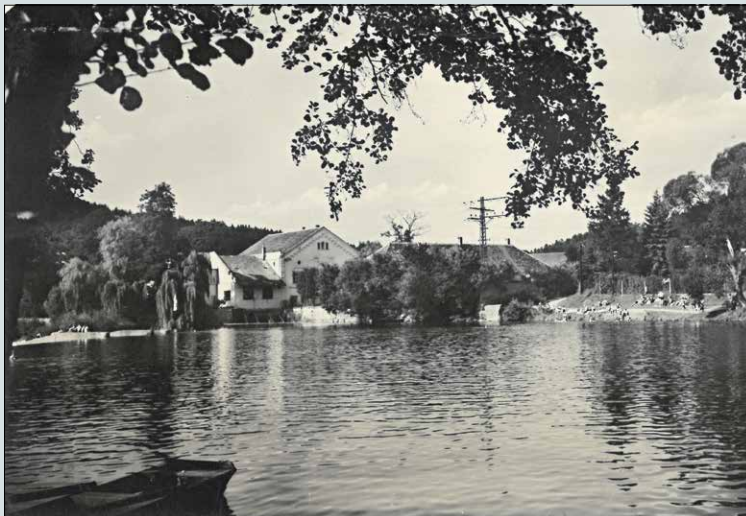

**Výřez z mapy elektráren,
zachycující zásobované území ESSO Praha k roku 1924**

Z mapy je zřejmá jihovýchodní část okružní linky končící u Uhřetěvsi, na jihu v Krhanicích s větví do Benešova, která severozápadním směrem vedla přes Vltavu u Vraného k Lánům (elektrárna dolu Anna), pak odbočkou na Slaný a Kladno. Vedlejší větev pokračovala na Louny, ve stavbě bylo napojení na elektrárnu v Mířejovicích a dokončení zokružnění v Budyni nad Ohří a rozvodny v Doksanech. Prozatím „slepá“ linka z Doksán na Mělník byla rozestavěnou severovýchodní částí hlavní okružní linky svazu.

Josef TOMÁNEK, *Mapa elektráren republiky Československé, Praha 1924*

**Obrazová příloha ke studii Jiřího Chmelenského – Martina Šejbla
Elektrárenský svaz střeďočeských okresů v Praze
na příkladu distribuční trafostanice v Nedvězí**

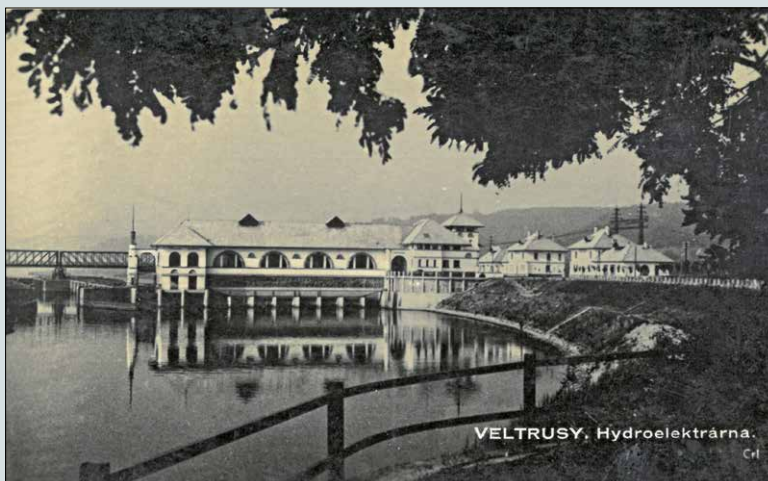

Elektrárna u mlýna v Nespekách, 50. léta 20. století

Prostor před jezem sloužil jako koupaliště.

Vlevo od staré budovy mlýna je dobře patrná strojovna vodní elektrárny z roku 1924,
ke které ještě není přistavěná rozvodna
(přistavěna v 70. letech minulého století).

Soukromá sbírka Jiřího Chmelenského

**Hlavní svazová elektrárna v Miřejovicích
při pohledu od Veltrus (proti vodě), 30. léta 20. století**

Soukromá sbírka Jiřího Chmelenského

Dalemil DVOŘÁK – Jaroslav HANZLÍČEK, *Nauka o motorech*, Praha 1941

Dalemil DVOŘÁK – Jaroslav HANZLÍČEK, *Nauka o motorech*, Praha 1941

**Obrazová příloha ke studii Jiřího Chmelenského – Martina Šejbla
Elektrárenský svaz střeďočeských okresů v Praze
na příkladu distribuční trafostanice v Nedvězí**

Elektrárna v Krhanicích na Sázavě, 30. léta 20. století

U rozvodny elektrárny se tyčí dva ocelové stožáry svazové okružní linky
vysokého napětí 22 kV.

Soukromá sbírka Jiřího Chmelenského

Tepelná elektrárna dolu v Rynholci

dodávající elektřinu do sítě ESSO Praha, postavená v roce 1918

Foto Jiří Chmelenský, 2020

**Obrazová příloha ke studii Jiřího Chmelenského – Martina Šejbla
Elektrárenský svaz střeďočeských okresů v Praze
na příkladu distribuční trafostanice v Nedvězí**

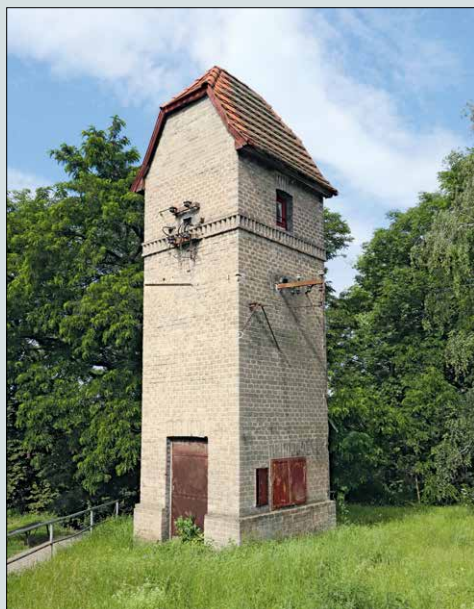
**Trafostanice v Nedvězí –
severní pohled**

Foto Martin Šejbl, 2020

**Trafostanice v Nedvězí – jihozápadní
stěna nad říčkou Rokytou**

Foto Martin Šejbl, 2020

**Trafostanice v Havlíčkově ulici
v Říčanech s původním tvarem střechy**

Foto Martin Šejbl, 2020